

آذربایجان تورکجه سی نین یازی قایدالاری

۱۸

کۆلتورل توپلومسال فرهنگ جامعه درگی سی * ۱۸ ینجی سایى * ۱۳۹۹، یای
مجله فرهنگی اجتماعی (ترکی-فارسی) * تابستان ۱۳۹۹ * قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان
cultural & social magazine (Turkish-persian) Farhang jamee

۲۰۲۰ یازی قایدالاری

سیرا سسلی جدول

حرف نمره ۴

۱- آ-ا Aa : آنا،

۲- ئ-ئ Ee : ائو

۳- آ-ه Əə : اریک

۴- او-و Oo : اوْتاق

۵- او-ؤ Öö : اوْردک

۶- او-ۇ Uu : اوْلدوز

۷- او(و*) Üü : دوز/دۆز

۸- ای-ئ Iı : ایشیق

۹- ای(ای*) İi : ایل، دیل

* پروفئسور زهتابی نین اوْردیگی، و، ی
حرفلرینین دیاکریتیکی علامتلی
اؤیره تیم آماجلی و تخصصی متلرده
ایشلتمک اوچون وئریلیدیر.

اولوتانرینین آدیلا

- به هنگام ارسال مطالب نکات زیر مدنظر قرار گیرد:
- مقاله‌های ارسالی بصورت تایپ شده و در فورمت word به ایمیل مجله ارسال شود.
- مقالات ارسالی عودت داده نخواهد شد.
- ارجاعات، مستندات و پاورقی‌های هر مطلب را بر اساس شیوه‌های مرسوم منبع نویسی مراکز آکادمیک ذکر کنید.
- ارسال نسخه اورجینال مقاله‌های ترجمه شده ضروری می‌باشد.
- حجم مقالات حداقل ۵ صفحه ۸۴ و حداکثر ۲۵ صفحه ۸۴ با فونت ۱۱ باشد.
- شورای سیاستگذاری در رد و یا قبول مقالات مختار می‌باشد.
- مقالات ارسالی می‌بایستی قبلا در جای منتشر نشده باشد.
- رعایت اصول اورتوگرافی در مقالات ترکی ضروری می‌باشد.
- فرهنگ جامعه در ویرایش، حک و اصلاح مطالب آزاد است، اما چنانچه ویرایش بیش از حد متعارف باشد قبل از چاپ به اطلاع صاحب اثر خواهد رسید.
- نشانی خود را به صورت دقیق و با قید کدپستی و شماره تماس بنویسید.

فرهنگ جامعه

نشریه‌ای است فکری، انتقادی، آزاد و مستقل که به هیچ گروه، جناح، حزب و جریانی وابستگی و ارتباط خاصی ندارد.

فرهنگ جامعه ناشر آثاری است که اورجینال، مستدل و تحقیقی در حوزه فرهنگ و جامعه به دو زبان فارسی و یا ترکی باشد. ما بر این باوریم که قرائت فعالیتی است اجتماعی که از تاریخ و زمینه اجتماعی محیط پیرامون و نیز از پس زمینه اجتماعی خواننده تأثیر می‌پذیرد و هر خواننده‌ای به هنگام قرائت متن از پیشینه اجتماعی، نگرش‌ها و باورهایش به عنوان منبع استفاده می‌کند، هکذا از آنجایی که ادغام آف‌های نویسنده و خواننده در مورد متن زمانی اتفاق می‌افتد که نوشته برخاسته از تجربه‌ها، باورها و اندیشه‌های زیسته همزمان خواننده و نویسنده باشد؛ فلذا در این راه بر آن هستیم تا در راستای ادای رسالت حرفه‌ای خویش و رسیدن به سرمنزله مقصود، به مقولات فرهنگی، اجتماعی و فکری دخیل در جامعه هدف و منویات آن بپردازیم و از پرداختن به مسائلی که صرفا جنبه انتزاعی داشته و دور از دغدغه‌های حوزه مخاطبین ما می‌باشد احتراز کنیم.

اندیشمندان، نویسندگان، پژوهشگران و مراکز تولید علم می‌توانند فرهنگ جامعه را پایگاهی برای نشر آثار و افکار خود بدانند.

کلیه حقوق مادی و معنوی آثار منتشره در این مجله متعلق به «فرهنگ جامعه» بوده و هرگونه اکتساب و کپی برداری از مطالب و محتویات آن منوط به اجازه کتبی و یا درج منبع مآخذ خواهد بود.

نشریه فرهنگی اجتماعی (ترکی-فارسی)

Cultural & Social magazine (Turkish - persian) ■ Ferheng jamee

تابستان ۱۳۹۹ ■ شماره ۱۸

2020/ Summer ■ No18

Journal Patentee:

Sabzi Zamani Shahram

Chief Editoe:

Sabzi Zamani Shahram

■ صاحب امتیاز و مدیر مسئول:

شهرام زمانی سبزی

■ سردبیر:

شهرام زمانی سبزی

■ مدیر اجرایی: محمد شکری

■ مدیر هنری: امید هلالی

■ مدیر ترجمه: رحیم شاونلی

■ نام موضوع: آذربایجان تورکجه‌سی‌نین یازی قایدالاری

(۲۰۲۰ یازی قایدالاری * بیرینجی کتاب * اؤن یازی)

■ تهیه و تنظیم: زمانی، بیانی، اسدی، شاونلی، جفرلی

■ تعداد صفحه: ۱۰۲ صفحه (قطع وزیری)

چاپ: مجتمع چاپ اعظم تبریز

بهاء: ۲۵ هزار تومان

۰۴۱-۳۳۲۵۲۰۶۹ و ۰۴۱-۳۳۲۵۱۵۹۵

@ferhengjamee

@ferhengjamee

info@emza.org

www.emza.org

باش بازاردان

شهرام زمانی

بیز تورکلرین بیر دئییمی وار: دردلی دئینگن اولار. بونو بیلهرک، دئینمکدن اوزاق اولماق ایسته‌ییرم، آنجاق نه قدر بو قونودا چالیشیرام، باشاریسیز اولورام. ندنی ده اصلا و اصلا مندن دئییل، درد او قدر اولورکی، باشقا چاره قالمیر، دئینمکدن سووای!

سؤزومو بیر اوز وئرمیش حکایه ایله چاتدیریم. من مثلاً بیر درنه‌یین (رسمی و مجوزلی بیر درنه‌یین) دبیری اولونموشدوم. اونودا دئیم کی او درنه‌یین دبیر کُل و دوستوم اولدوغوندان دولای، اؤزده قالب، استانبین دبیرلیگی نین نقشین اویناماغا چالیشیردیم، ایچیمده ویرنخا ویرنخا.

بیرگون درنه‌یین سانال دونیاسیندا اولان گروپدا دانشیلردی، اویه‌لرین بیرى دئدی: سیز آذری‌لر! تورک دوستلاردان بیر نئچه‌سی اعتراض ائله‌دیکن سونرا، او آغا بویوردوکی: «بلی من قبول می‌کنم. شما تُرک هستيد ولی من دلم می‌خواهد که بگویم آذری، انتظار هم دارم که دوستان آذری ناراحت نشوند».

من دئدیم: «اصغر آغا شما اهل کجا هستید»، دئدی «من اصغر نیستم» اصفهانیان هستم. دئدیم: بلی شما آقای اصفهانیان هستید ولی من دلم می‌خواهد که شما بگویم اصغر آغا! دئدی: آقا اسم من اصفهانیان است. شما به چه حقی می‌گویید اصغر آغا؟ دئدیم: من شما را به اسم اصغر می‌شناسم. دئدی: شما مرا بهتر از خودم می‌شناسید، دئدیم: من هم تُرک هستم شما به چه حقی می‌گویید، آذری؟ شما مرا بهتر از خودم می‌شناسید؟ بئله اولدوکی، او گون او درنکه‌له قطع ارتباط ائله‌دیم. و دوستومدان دا عذر ایسته‌ییب و او واختا کیمین سینیق سالخاق ایشله‌دیییمه، اونون ندنی‌نی و فلسفه‌سینی دئییب، آچیقلا‌دیم، بلکه دوستوم مندن اینجیمه‌یه.

بو حکایه‌نی بونا گؤره دئدیم کی «فرهنگ جامعه»نین بو سایى سینین ندنی‌نی دئمیش اولام! من گؤردویوم بعضی فرهنگی کولتورل قوروملارین تعاملی چوخ یاخشی‌دیر! آنجاق بعضاً اوزمان اولمایان افرادین ال ایله، ویا اؤز ایشلرینه اصلا اینانجی اولمایاراق سؤزده اوزمانلار واسطه‌سیله، هئچ کسه ده گؤستره‌یه‌رک، بیر سیرا قایدالار مجموعه‌سی دوزک‌دیب، تک طرفلی بیر شکیلده یازیچیلاریمیزا دایاتاراق، بیزیم صلاحیمیزی بیزدن داها یاخشی سانیرلار. آنجاق بعضاً «آغاجی اؤز ایچیندن قورد یئر» آتا سؤزونون، شاهد و تمثیلی کیمی عمل ائله‌ین، اؤز ایچیمیزدن بیر پارا آدم‌لار، بخشنامه وورغولویان، کپی‌ریگین یئرینه، گؤزو چیخاردیرلار، او اساس‌دا بو قرارا گل‌دیک کی آذربایجان‌دا تورک یازارلارین، نظرلرینی بیر یئر توپلاییب و تجربه‌لری اساسیندا نجور راحت یازا بیلیرلر و اوخویوجولاری نین نئجه راحت اولدوقلارینی، آلدیق‌لاری تپکی‌لردن، اورتایا قویالار! البته بو سونوجلار، بوتون یازارلارین دئییل؛ آنجاق اشتراک ائتمک ایسته‌ینلرین نظرلری اساسیندا توپلانیدیر. بونودا بیلیریک کی بو سون نظر دئییل و دیل‌ین دیری و دینامیک اولدوغوندان دولای دیشیله‌جک، بئله ده اولمالی! نییه کی بو گندیش اولماسا، دیل دورغون اولوب آرادان گئدر.

بعضی یئرلرده و بیر پارا تصمیم‌لرله ده، من اؤزوم ده اورک بیر دئییلدیم، آنجاق دموکراسی‌نی اؤزوموزدن باشلاماغا دریندن اینانجیم اولدوغونا گؤره، جمعین نظرینه احترام قویماق اساسیندا، یئتیرلن سونوجا قاتلاندیم. آرزیم وار، بیزی اؤز دندییمیز کیمی قبول ائتسینلر و فیکر ائله‌مه‌سینلر کی بیزیم صلاحیمیزی بیزدن یاخشی بیلیرلر.

آذربایجان تور کجه سی نین

یازی قایدالاری

(۲۰۲۰ یازی قایدالاری)

(بیرینجی کتاب - اؤن یازی)

(رسم الخط و املاء زبان ترکی آذربایجانی)

(همراه با خلاصه مطالب به زبان فارسی)

دۆزه لیش آپارانلار

زمانی، بیانی، اسدی، شوانلی، جفرلی

(گونش ایلی ۱۳۹۹ تیر آیی - میلادی ایلی ۲۰۲۰ تموز آیی)

-آذربایجان تورکجه‌سی نین یازی قایدالاری تکلیفی نین حاضرلاماسیندا امگی

کئچنلر و اشتراک ائدنلر:

بهرام اسدی، بهروز ایمانی، علی برازننده، منوچهر بهبودی، پورحسین، ائلیار پولاد، یعقوب تقوی، دکتر حسن محمد جعفرزاده، اسماعیل جعفرلی (جعفرزاده)، هوشنگ جعفری، نازیلا جوادپور، امین جودت، دکتر سیامک حسینعلی‌زاده (ارگین افشار)، علی خالط آبادی، دلداز بناب، حسن راشدی، حسن رفیعی، شهرام زمانی، حسن ساری زاده، امام‌وردی سامانی، رحیم شاونلی، محمد شکری آستامال، علیرضا شیرزاد دالغا، دکتر ح.م. صدیق، دکتر محمد عبادی (آلشیق)، رحیم عباسی اوجاق کندی، محمدرضا عبد‌اللهی، رضا عبدی کچی کاغی، وحید عرضی، فیروز غضنفری، احد فرهمندی، دکتر حسین فیض‌اللهی وحید، اسفندیار فیضی پور، یوسف قوسی، رقیه کبیری، محمدرضا کریمی باغبان، ناصر کریمی، علی محمد بیانی، بهبود مرادی، نورالدین مقدم، حسین ملایی کشاورز (دولغون)، دکتر توحید ملک زاده دیلمقانی، آیدین مهدی پور، صیاد نعیمی هوشمند خلیلوند، دکتر ایوب نوری زاده، امید هلالی، سعید یاسین زاده،

-انتشاراتی لر (آدی کئچن انتشاراتی لرین آدی، یالنیز یابین و ساتیش حاققینا صاحب اولدوغو آنلامینا گلیر): یاز، اختر، قاراچوخوا، سومرنشر، تایماز، اندیشه‌نو، آیدین ساو.

قید اولونمالیدیر، کتابین اولینده، حاضرلایان و دۆزه‌لش آپارانلارین آدی کئچسه‌ده، سیمگه‌سل و سمبولیک آنلام داشیییر و بو کتاب بوتون اشتراکچیلارین امگی ساییلماقدادیر.

دقت و تمنا: بو کتاب، اشتراک ائدنلرین چوخونون بؤیوک تلاش و اؤزنی نین حاصلیدیر. شک یوخ کی یولون باشلانقیجینداییق، بو اوزدن اوْخویوجو و یازارلاریمیزدان ایسته‌ییریک یننه ده هر یترده خطا و سهو گۆزلرینه دَییرسه ویا ینتی بیر اؤنه‌ری و ائلتشدیری فیکیرلرینه گلیرسه بیزلره (یوخاریدا یازیلان انتشاراتی لره ویا دۆزه‌لش آپارانلارا) یوللاسینلار. یوللادیغینیز هر یازی و سۆز، گلجکده کی ایشلریمیزه، کۆمک و یاردیمجی اولاجاقدیر.

قیساتمالار

ص. : صفحه فا : فارسیجا ت.د.ق. : تورک دیل قورومو.

اؤرتوگرافیا لغتی: آذربایجان دا یایینلانان، یازی قایدالاری و سؤزلرین واحد یازیلیشی کتابینی آدی.

۵. سایینی نین ترتیبی اولدوغونو گؤستهریر «بشینیجی=۵ینجی=۵-جی، (قاید ۴-۴-۷).

آذربایجان تورکجهسی نین عمومی یازی قایدالاری (۲۰۲۰ یازی قورالاری)

۲-۱-۲-عرب کؤکلو تورک الفباسیندا الفبا سیرالاماسی و دیاکریتییک علامتلی:

آا، (کلمه باشیندا «ا» حرفی: ائ Ee، آهə، اوOo، اؤÖö، اوUu او ۆÜü، ایİi، بBb، پPp، تTt، ثSs، جCc، چÇç، حHh خXx، دDd، ذZz، رRr، زZz، ژJz، سSs، شŞş، صSs، ضZz، طTt ظZz، عع، غĞğ، فFf، قQq، کKk، گGg، لLl، مMm، نNn، Vv (کلمه اورتاسی و سوئو: Vv، وOo، وÖö، وUu، و ۆÜü)، هHh (کلمه اورتاسی و سوئو «هه، ه» فتحه ə یثربنه ایشلهئر،) یYy (بو حرف ی، ا، ی، آ حرفلرینده تمثیل ائدر).

بو کتابدا تورکجه سؤزجوکلر تام فونئتییک یازیلیمیشدیر، عمومیلکده عربجهدن آلیان سؤزلر، اصلی دیلده اولدوغو کیمی یازیلاراق، هجا آرتیمی و یا هجا دوشومو اولان لغتلر، و یا آیرد ائدلمهسی لازم گؤرون بنزر کلمه، فونئتییک یازیلیمیشدیر. آوروپا دیللریندن آلیان سؤزلر فونئتییک یازیلیمیشدیر.

قالین سسلی حرفلر	اؤرنک	اینجه سسلی حرفلر	اؤرنک
آ، Aa	آنا، آتا، آلتیش (۶۰)	ائ ئ Ee	ائو، گونئی، ینددی (۷)
ای ی İ	ایشیق، قالین، آلتی (۶)	آه، ه ə	آریک، سکسن (۸۰)
او، و O	اوخ، اون (۱۰)	اؤ، و Ö	اؤزگور، دؤرد (۴)
او، و U	اؤلدوز، اؤتوز (۳۰)	او، و ۆ Ü	اورک، اوچ (۳)
(اوچ دؤرد بش اینجه دیر، آلتی دوققوز قالیدندیر)	ایب ی İ	(ی) ی	ایش، ایککی (۲)
* -پروفئسور زهتابی نین اؤز دیگی «ای İ» حرفی نین دیاکریتییک علامتی، آلئوئیشلی اولدوغو سببیله سئجیلیمیشدیر، آیریجا «ۆ Ü، ای İ» حرفلرین دیاکریتییک علامتلی، اؤیره تیم آماجلی و تخصصی متلرده ایشلمک اوچون وئریلیبدیر			

یازی قایدالاری کتابی آذربایجانین مختلف شهرلرینده یاشایان یازی و کتاب ایله علاقه ده اولان شاعرلر، یازیچیلار، مطبوعاتچیلار، معلملر و ناشرلری طرفیندن درلنمیش و واحد بیر یازی قایدالارینا تابع اولماغا گؤسته ریشلری اولان بیر اثر دیر. «آذربایجان تورکجهسی نین یازی قایدالاری» - بیرینجی کتاب» بیر شخصین آدینا چیخیشی، اونون شخصی اثری اولدوغو آنلامیندا دییل. بورادا جمعی شعور حاکم دیر و بو کتاب بیر جمعین نظر و نظریه لرین داشییر.

کتابین ایچینده کیلر

صفحه

۱۰	اؤن سؤز
۱۵	۱-تعریفلر (تانیملار)
۲۱	۲-تۆرک الفباسی
۲۱	۲-۱-تۆرک دیلی نین حرف سایسی و ترتیبی
۲۲	۲-۲-تۆرکجه ده سسلی و سس سیز حرفلرین یازیلیش طرزى
۳۰	۲-۳-«ای، ا، ای، ا، ی، ۷» حرفلری نین اؤزلیگی
۳۶	۳-تۆرکجه کلمه لرده سسلی حرفلرین یازیلیش طرزى
۳۶	۳-۱-تۆرکجه کلمه لرین فونئتیك یازیلماسی
۳۶	۳-۲-دیاکریتیك علامت لرین یالنیز ایلك هجادا قویولماسی
۳۶	۳-۳-فتحه حرفی
۴۰	۳-۴-«ای، ا، ای، ا، سسلی حرفلرین سؤزلوک باغلامیندا ایشله دیلمه سی
۴۰	۳-۵-فعل سونلاریندا سسلی حرفلرین دیشیمی
۴۱	۴-تۆرکجه کلمه لرده سس سیز حرفلرین یازیلیش طرزى
۴۱	۴-۱-«خ، غ» حرفلری
۴۱	۴-۲-کلمه اور تاسیندا ق-غ حرفلرینین یازیلماسی
۴۳	۴-۳-ق-ک، غ-گ حرفلریله باشلایان اک لرین یازیلیش طرزى
۴۳	۴-۴-«ق، غ، خ» و «ک، گ» حرفلرینین عمومی اؤزلیگی
۴۴	۴-۵-«ق/غ» و «ک/گ» حرف دیشیمی
۴۷	۴-۶-«ده/ا» اک لرینده یئرلیك حال و معیت وظیفه سی
۴۷	۴-۷-معیت اکی نین یازیلیش طرزى
۴۸	۴-۸-«د، ت» حرفلرینین آذربایجان و آنادولو تۆرکجه سینده اؤزلیگی
۴۸	۴-۹-آذربایجان تۆرکجه سینده سیرالی ساییلار
۴۸	۴-۱۰-اسنادی فعللرین یازیلیشی
۴۹	۴-۱۱-چوخ هجالی کلمه لرین یازیلیشی
۵۰	۴-۱۲-بعضی کلمه لرین یازیلیش شکلی

- ۴-۱۳- تکراری و ترکیبی سۆزلرین یازیلیش طرزی ۵۰
- ۴-۱۴- آل/ال، سال/سل اک لرینین یازیلیش طرزی ۵۱
- ۵-آلینما کلمه لرین یازیلیش طرزی ۵۳
- ۵-۱- عربجه کلمه لرین یازیلیش طرزی ۵۴
- ۵-۲- عربجه دن آلینان کلمه لرین یازیلیشیندا اولان استثنا لار ۵۶
- ۵-۲-۱- آلینما کلمه لرده، هجا آرتیمی ویا هجا دوشومو: ۵۶
- ۵-۲-۲- آلینما کلمه ده بوتون هجالاردا سسلی ویا سس سیز حرف دیشیمی ۵۷
- ۵-۲-۳- اؤزل و شخص آدلاریندا، هجا آرتیمی، هجا دوشومو و حرف دیشیمی ۵۸
- ۵-۲-۴- آلینما کلمه لرده تک هجادا اینجه و قالین حرفلر دیشیمی ۵۸
- ۵-۲-۵- آلینما کلمه لرده «ی/ئ» حرفی دیشیکلیگی ۵۹
- ۵-۲-۶- آلینما کلمه لرده بنزر سۆزلر ۵۹
- ۵-۳-۱- یکی تۆرلو یازیلیش لی کلمه لر و سۆزلوکلر ۵۹
- ۵-۴- عربجه کلمه لرین، تورکجه ده اوخونوشو و لاتین حرفلرله یازیلیش شکلی ۵۹
- ۵-۵- آوروپا دبلیریندن آلینما کلمه لرین یازیلیشی ۶۱
- ۶- یازی قایدالارینین خلاصه سی (اؤزت) ۶۴
- ۷- رسم الخط و املاء (آیین نگارش) تُرکی آذربایجان (به زبان فارسی) ۷۰
- ۸- اک یازیلار ۷۶
- اک یازی ۱ (ضمیمه ۱) ۷۶
- قایدالارین یازیلما سببلی ۷۶
- اک یازی ۲ (ضمیمه ۲) ۹۳
- یازی قایدالاری حاقدا اؤنجه یازیلیمیش کتابلار ۹۳
- اک یازی ۳ (ضمیمه ۳) ۱۰۲
- قاینقلار (منابع) ۱۰۲

حاضرلادیغیمیز کتابی، محتوایی جەتەدن «آذربایجان تورکجه سی نین یازی قایدالاری»، مکانی جەتەدن، «سونای یازی قایدالاری» و زامانسال اولاراق «۲۰۲۰ یازی قوراللاری» آدلاندریریریق.

بو کتابین حاضرلانماسی و خصوصاً اشتراکچیلارین بیر یثره توپلانیب بو حاقدا مباحثه آپارماسی، بۇ یوک اۆلچوده جناب زمانی یه بۆرجلودور، بو ادبیات ماراقلی سی هئچ بیر منفعت گودمه دن، قاراجوخا نشریاتی و سونای ادبیات مؤسسە سی نین دفتری نی، اشتراکچیلارین اختیاریندا قویدو و آیلا رجا، هر هفته سه شنبه گونلری، اولارین بیر یثره توپلانماسینا اۋزن گۆستردی. بو اوزدن ایلک اۋنجه اونا تشکر ائتمه لی ییک.

بو ایش اولده ۵-۶ صفحه لیک یازی قایداسیلا باشلادی، ۱۳۹۸ گونش ایلی نین یای فصلیندن باشلایاراق سونونا قدر، ۵۰ دن چوخ یازیچیلاریمیزلا مکتوبلاشدیق، اولارین نظرین ایسته دیک و سونوندا (۱۳۹۹ ایلی ویا ۲۰۲۰ میلادی ایلینده) الیمیزده اولان کتابین حجمینه یئتیشدی. دئمک اولار ایندییه قدر وار اولان ان اطرافلی و قاپساملی یازی قایداسی حالینا گلدی.

اشتراکچیلار لیسته سینده آدی کنچن یازیچیلاریمیزدان بیر تعدادی جلسه لرده فعال شکیلده اشتراک ائتدیلر، اوچده بیر، وئریلن تکلیف اوچون اۋنهری و پیشنه اد وئردیلر، دیگرلری بو یازی قایدالاری اوچون قول آتدیلار و ۴ نفر ده بوجور ائتگینلیک لرده اولماقدان بئله چکیندیلر، بئله کی عرب الفباسینی تورکجه نی یازماغا یئترسیر بیر الفبا ساناراق بو یولدا هر تور امک صرفینی ده حاصلی اولمایان بیر ایش بیلرلر. و البته بیر نجه یازیچیمیز، یازی قایدالارینی گۆندر دیگیمیز حالدا، اصلا جاواب وئرمه دیلر. البته

بعضی یازیچیلاریمیز دا مخالف قونومدا اولمالارینا رغماً ائلشدیرل یازیلاریلا، یازی نین اولغونلاشماسینا سبب اولدولار، دئمک اولار ایلک «ضمیمه» بو گنیشین حاصلیدیر. نه یازیق کی کورونا ویروس ییزیم جلسه لری ده ووردو و اوتوروملارا آرا وئرمک مجبوریتینده قالدیق، البته اومود ائدیردیک یاخین گله جکده اوتوروملاریمیزی دوام ائده جه ییک، آما بو ایشین اوزون سورمه سیله تصمیم توتدوق سوسیال شبکه لر واسطه سیله بو کتابی کامل اندیب یایاق. کتاب سمبولیک حالدا اشتراکچیلارین بیر نچه سی نین آدینا چاپ اولسادا، بو آدلار سیمگه سل و سمبولیک آنلام داشییر و اصلینده کتاب بوتون اشتراکچیلارین و دۆزه لیش آپارانلارین امگی ساییلماقدادیر.

طبیعتاً هر ایشده اولدوغو کیمی، اشتراکچیلاردان بعضی لری داها چوخ امک صرف ائدیملر، اونلار مطالبی بعضا دفعه لرجه اوخویاراق دوزه لیش وئردیکلری اوچون تقدیره لایق دیرلر. جنابلار محمدعلی بیانی، حسن رفیعی، محمد عبادی (آلشیق)، اسفندیار فیضی پور، کریمی باغبان، بهرام اسدی، بهبود مرادی، ائلیار پولاد، نورالدین مقدم، حسین ملایی کشاورز، اماموئردی سامانی، متنی اوخیوب دۆزه لیش وئریملر، آیریجا متنی اوخیوب، آزماچوخ قیلاووزلوق اندیب بیزلره اورک وئرن حسن راشدی، حسین محمدزاده صدیق، دلداربناب، علی خالط آبادی، ه جعفری جنابلاریندان یاد ائتمک لازم دیر. یئنه ده، «ای» حرفی نین دیاکریتییک علامتی نین توخونولماسینا قارشی اولمالارینا رغماً، متنی دقیق حالدا اوخیوب چوخلو دۆزه لیش و اؤنه ری لر وئره رک، کئچمیشده کی دیرلی تجربه لرینی صمیمیتله بیزلره منتقل اندیب، کتاین داها دوزگون شکیل تاپماسیندا اؤنملی نقش لری اولان، دیرلی عالیملریمیز مشروطه چی، رفرف و صرافی جنابلارینا متتدارلیغیمیزی بیلدیرمه لی ییک.

طبیعتاً سایغین یازیچیلاریمیزدان ارگین، زمانی، غضنفری، شاوانلی، شکری آستامال، هلالی، ائلیار پولاد، عبدالهی، مهدیپور، عباسی، جفرلی... و بعضاً ۳-۴ ساعات آریالقیسز هیجان دولو تارتیشمالی جلسه لرده اشتراک ائدنلرین اؤزل یئرلی واردیر. سوْن اولاراق خاطرلاندیر، اؤنه ریلری مختلف اشتراکچیلارا یئتیرمک، اونلارلا سؤز آلیش

وئريشىندە اولماق و بو يازىنى بىر يىترە توپلايىپ، دوزەلىش آپارانلارلا بىرلىكدە جفرلى
اۆستلنمىشىدیر.

البته تلاشمىز بو يۇندەدير، بو كىتاب يايىنلاندىقدان سونرا، همىن يازى قايدالارى
اساسىندا، تور كچه سۇزجوكلرى، هم تورك-عرب الفباسى اساسىندا و آيرىجا
معالدىللى اولاراق لاتىن حرفلرله آذربايجان اورتوگرافىسى و تورك دىل قورومو
لغىتلىرى اساسىندا بىر يىترە توپلاياق و «تور كچه سۇزجوكلرىن واحد يازىلىشى» آدىيلا
ديجىتال اورتامدا، خالقىمىز اوچون ياياق.

يازى قايدالارىنىن تنظيمىندە خصوصاً ۲. اورتوگرافى سمينارىنىن تجربه لرىندن
اولدوقجا فايدالانماغا چالشمىشيق. خصوصاً دىرلى يازىچىمىز جناب صرافى، او
سميناردا علمى كمىسيون عضو اولاراق، سمينارين قرارلارنى تنظيم له يركن بئله بىر
موضوعا اشاره ائدرلر: «محتماً او زامان بيزيم ان بؤيوك خطامىز بو اولدو كى سمينارين
قرارلارنى كسىن و قطعى بىر قرارلار كىمى سونماغا چالشدیق و ياشام تجربه لرىنى
چوخ اؤنمسه مه دىك، حالبو كى اگر بو گئدىشاتي اينجه له مك اوچون بىر قوروجو هيئت

تعیین اولوب لازم اولدوغو دؤنملرده، گرکلی دیشیملری قیسا بیر بیلدیری ایله اعلام ائتسه‌یدیک، بونجا بلیرسزلیکلر اورتادان قالخمیش اولاردی».

بیزده بوجور تجربه‌لری نظرده توتاراق بو کتابی، بیرینجی کتاب آدیلا چاپ ائدیریک، و بو قرارا گلدیک همین افراد و لازم اولدوغوندا دیگر یازیچیلاریمیزلا بیرلیکده، ان آزیندان هر ایل بیر دفعه ده اولموش اولسا بو قرارلاری گؤزدن کنچیرک و یاشانمیش تجربه‌لر اساسیندا گرکلی دیشیملری وئریب، لازم اولدوغوندا یئنی بیر کتاب ویا قیسا بیر بیانیه شکلینده اعلام ائدک، عین حالدا سؤزجو کلرین یازیلیش طرزلرینده ده دیشیمه اوغرایان سؤزجو کلری بللی ائدک.

طبیعی دیرکی بو ایشین اؤنمی بوتون یازیچیلاریمیز و خالقیمیز طرفیندن بیلنمکده‌دیر. دئمک اولار ایندیلیکده بو قایدالاری بیلیمک ائله بیر دوروما گلیدیرکی، عملا دوزگون یازی یازما ادعاسیندا اولان بیر، بو قایدالاری ویا بونا تای باشقا قاپساملی و اطرافلی قایدالاری بیلیمه‌سه و مراعات ائتمه‌سه، بو ادعاسی چوخ آنلاملی اولمایاقدیر. بو اوزدن بوتون اوخویوجولاریمیزا و یازیچیلاریمیزا بو قایدالاری اوخویوب بیلیمه‌سینی و عمل ائتمه‌سینی و لازم اولدوغوندا ائلشدیرل باخیشلا اینجه‌لنمه‌سینی و گؤزلینه دین سهولری و یانلیشلاری بو گروپا یازمالارینی تمنا ائدیریک.

دقت اولونمالیدیر، بو کتاب یازی قایدالارینی سونماقلا بیرلیکده مقایسه‌وی و توتوشدورمالی بیر رول دا اوستلنمیشدیر، بئله‌کی قایدالارین داها دوزگون و آیدین دوشونولمه‌سی اوچون یئر-یئر مباحثه اولان قایدانی، آذربایجان «اؤرتوگرافیا لغتی (۲۰۰۴)»، تورک دیل قورومو سؤزلویو (۱۹۹۸) قایدالاریلا مقایسه ائده‌رک، اورتاقلیقلاری و فرقلیلیکلری اورتایا قویار. بو یؤنتم سبب اولور هر نوع شک و شبهه اورتادان قالخمیش اولار و قایدا داها آیدین حال تاپار. یئنه‌ده بونون یانیندا کتاب چالیشیر مناقشه‌لی و مباحثه‌لی یئرلرده، تورلو قایدالارین آرتیق اسکیک یؤنلرینی بللی ائتسین و توصیه ائدیلن قورال ایله بیرلیکده، اوخویوجونودا بیلگی لندیرمیش اولسون و اوخویوجو، قارشى قورالی سئچدی حالددا اونون دا مختلف جهت‌لرینی گؤره‌بیلسین.

قید اولونمالیدیر، بو کتابی حاضرلایانلارین هر بیرى تکلیکده بعضی قایدالاری بَیمسه مه سده آما دموکراسی گره یی و مجموعه اولاراق اونلاری قبوللانمیشیق و طبیعتاً اونلاری بیر بوتون اولاراق مراعات ائتمه لی ییک.

سون اولاراق کتایین تنظیم له مه سینه اشاره اولمالیدیر. ایلکین متینلرده، یازی قایدالارینین یازیما ندنی نی و داها دوغروسو فلسفه سینی آیدینلاتماق اوچون، ۲۰ صفحه لیک بیر مطلب یازیلیمیشدیر. بو دوشونجه ایله کی شاید هر دفعه سینده بو بؤلومو اوخوماغا گرکک اولمایاجاق، اونو «ضمیمه یازی ۱» (ضمیمه ۱) شکلینده کتایین سونونا آپاردیق.

یئنه ده یازی قایدالاری حاقدا، ۲. اورتوگرافی سمیناریندان سونرا یازیلان کتابلارین آچیقلاماسی و ائلئشیدیرمه سی بؤلمه سینی «ضمیمه ۲» شکلینده تنظیم ائتدیک، سونرادا اشتراکچیلارین لیسته سینی و یارارلانان قایناقلاری گتیریک.

بو اساسدا اؤن سؤزدن سونرا، یازی قایدالاری حاقدا اولان قیسا تعریفلر، و آردیجا یازی قایدالاری گتیریلدی، سونرادا بو دوشونجه ایله کی، محتملاً چوخلاری مختلف سیبلرله، یازی قایدالارینی و دیل بیلگی سی حاقدا اولان اطرافلی آچیقلامالاری اوخوماغا، چوخ واخت آیرا بیلیمیرلر، ماراقلیلار اوچون یازی قایدالارینی خلاصه سینی تورکجه و فارسجا اولاراق وئردیک، طبیعتاً یوخاریدا اشاره اولدوغو کیمی سونوندا دا ضمیمه یازی لار گتیریلدی.

کتابی حاضرلایان و دوزه لیش آپارانلارین آدینا.

زمانی، بیانی، اسدی، شاونلی، جفرلی

*****

۱- تعریفلر (تانیملار)

۱-۱- سسلی و سس سیز حرفلر

بو یازیدا صائت (اۆنلو حرفلر) و صامت (اۆنسوز حرفلر) یئرینه، سسلی و سس سیز حرفلر ایشله نیر. بو اصطلاحلارین تعریفینی بئله وئره بیلیریک: سسلی حرفلر تکلیکده سؤیله نه بیلن حرفلردی، آما سس سیز حرفلر تلفظ اولماق اوچون بیر سسلی حرفه احتیاجلاری واردیر، و تکلیکده سؤیلنمه و تلفظ اولما امکانشینا مالک دئییلر.

۱-۲- قالین و اینجه حرفلر

قالین حرفلر ویا دیل آرخاسی حرفلر سؤیله ننده؛ دیل، آغزین آرخا طرفینده یوخاری قالخیر و سس قالین چیخیر: «آ آ، Aa، ای ا، او Oo، او Uu». اینجه حرفلر ویا دیل اؤنو حرفلر سؤیله ننده؛ دیلین اؤن حصه سی، اؤن داماقدا (آلت داماقدا) قالیر و سس اینجه چیخیر. «ئ Ee، آ æ، ای i، او ö، او ü».

۱-۳- هجا

سسلی حرفلر تکلیکده سؤیله نه بیلینرلر، آما سس سیز حرفلر تلفظ اولماق اوچون بیر سسلی حرفه احتیاج تاپارلار، بیر سسلی حرف، ویا بیر سسلی حرفه برابر، بیر ویا نچه سس سیز حرف، تک بیر سؤیله نیشده (تک بیر حرکتده) آغزدان چیخدیغیندا بیر هجانی تشکیل وئرلر. مثلاً «گنده بیلیمک» کلمه سینده دؤرد سسلی حرف و دؤرد هجا واردی «گَ+دِه+بِیل+مَک».

۱-۴- آچيق ھجا و باغلى ھجا

بیر ھجادا ایلک ویا سون حرف، سسلى اولارسا، اونا آچيق ھجا، و بو حرفلر سس سیز اولارسا، اونا باغلى ھجا دئیلر: اؤرنک اوچون «گلەبیلیمک» سؤزوندە «گە، لە» ھجالاری آچيق، و «بیل، مک» ھجالاری باغلى دیرلار (باغلى ھجادیلار). آچيق ھجا، اؤنو آچيق، و سونو آچيق ھجایا بؤلونر. مثلاً «آلما» سؤزجو یوندە «آل» اؤنو آچيق، و «ما» سونو آچيق ھجادر.

۱-۵- بیچیم بیریمی (مورفم morfem)

گرامرده ھجایلا بیچیم بیریمی، آیری آیری عنصرلر دیر. دیلده، گرامتری آنلام و وظیفه داشیان، ان کیچیک بیریمه (واحدە) بیچیم بیریمی دئیلر، مثلاً «گتیرمه میشم» سؤزو، ھجا اساسیندا «گە+تیر+مه+می+شم»، و بیچیم بیریمی اساسیندا «گتیر+مه+میش+م» شکیلندە بؤلوملەنیر، بو تعریف بو اوزدن وئریلیرکی، اورتوگرافی سمیناری، فتحەنین یازیلیش شکیلینی، هم بیچیم بیریمی و هم ھجا اساسیندا اورتایا قویموشدور، آما بیچیم بیریمی اساسیندا بو قایدا قاریشیقلیغا اوغرا دیغی اوچون، بورادا یالنینز ھجا قایداسی اساس آلینمیشدیر، بو حاقدان فتحەنین یازیلیش طرزى بؤلوموندە آچیقلاما وئریلەجکدیر^۱.

۱-۶- سس اویوم یاساسی

سس اویوم یاساسی ویا سس اویوشماسی، ویا آھنگ قانونو (فارسجا: قانون هماهنگی صدا) تورک دیلیندە ان اؤنملی یاسالارداندیر، بو یاسانی اوخویوب اویرنمەدن تورک دیلینی علمی جھتدن، دوزگون یازیب پوزماق مۇمکن دئیل.

۱- (کلمه فارسجادا بعضاً «مورفیم، مرفیم، تکواژ، واحد صرفی» یازیلار. قایناق: سعدالله ھمایونی، استاد یار دانشگاه تهران، و <http://nograee.blogfa.com/post/50>).

-سسىلى حرفلردن، Āa، اَ، اِ، اُ، Oo، اُو، Uu، قالىن حرفلەر، وائ Ee، آ، ǣ، اِ، li، اُ، Öö، اُو، üü اينچە حرفلردىر^۱، تور كچە كىلمەلەردە بىرلىكى گروپون حرفلىرى يان-يانا كىلمىز. (آغىللى، سۇيۇماق؛ بىشىكلەر، گۇرۇنمەك).

-قىد اولونمايدىر يوخارىداكى ياسا، بۇيۇك ويا اصلى سىس اۇيۇم ياساسى آدلانىر، تور كچەدە آيرىجا يۇوارلاق و دۆز حرفلەر اساسىندا، «كىچىك سىس اۇيۇم ياساسى» واردىر، بو ياسا، بۇيۇك ياسا نىسبەت داھا چوخ محدودىتە شاملىدىر، يالنىز تور كچە اولان اك سىز سۇز جوكلەردە گلر. بو ياسا گۇرە تور كچە سۇز جوكلەردە كۆك كىلمەلەر، سسىلى حرفلەر جەھتتىن دۆرد بۆلمە يە آيرىلار:

(۱)-قالىن و دۆز، سسىلى حرفلى «آ، ئ»: بالىق، قاتىلماق، قارىشىق، يارى.

(۲)-قالىن و يۇوارلاق سسىلى حرفلى «و، ۇ»: يۇرۇقۇن، قۇيۇن، اۇلۇ، يۇغۇرت، اۇلدوز.

(۳)-اينچە و دۆز، سسىلى حرفلى «ا، ئ، اِ»: اينچە، يىنى، دىرى، آبرى.

(۴)-اينچە و يۇوارلاق، سسىلى حرفلى «ا، ۇ، ۈ»: اۇلچۇ، بۇيۇك، ھۇروك، دۆزگون.

بو يازىدا ھەر يىردە سىس اۇيۇم ياساسى و يا سىس اۇيۇشماسى سۇيۇمى گىرەسە، بۇيۇك سىس اۇيۇم ياساسىنا اشارت ائتمەكەدەير.

۱- آذربايجان تور كچە سىندە اينچە و قالىن حرفلى خاطرلماق اوچون، «اۈچ دۆرد بىش اينچەدەر، آلتى دۇققۇز قالىندىر» عبارتى قىلاوۇز كىمى يارارلانىلايلىر، بو عبارتلىرىن ھەر بىرىندە حرفلەر يا اينچە ويا قالىن دىلار. سون سايبىلار حرفلىرىن تەداديلا اشارت ائدىرلر.

۱-۷- کۆك و آك (شكيلچى)

آن كىچىك سۆزجو ك (لغوى، لئكسيك) معنا حصّه لرينه كۆك، و ان كىچىك گراممىرى معنا حصّه لرينه آك ويا شكيلچى دئىلىر. بو يازيدا كئچمىشلرده ايشله نى شكيلچى سۆزو يئرینه آك كلمه سى ايشلنمىشدير و فارسجا پسوند آنلامىنداير، نئجه كى اكين اكمدكه بير توخوم يئره اكيلير و يئنى اورون وئرر، آك لرد ده بير كلمه يه آرتىرلىر سا يئنى كلمه لر اورتاي چىخار.

۱-۸- نقطه له مه اشارتلىرى (Punctuation)

نقطه له مه، جمله لرده آنلام، نيته ليك (كيفيت) و وورغو، ياراتماق اوچون ايشله نر. بونلاردان بعضىلرينه (آپستروف، ويرگول و نقطه ويرگول) اشاره اولونور: اؤزل آدلارى ويا بير كلمه كۆكونو اك لردن آيىرماق اوچون آپستروف علامتىندن (') استفاده اولونار «على تين كتابى». ويرگول علامتى (،) عىنى قونويا عايد كلمه و عبارت لرى بير بيرىندن آيىرار. نقطه ويرگول «؛» علامتى، بير جمله ده ايكي مختلف قونونو بير بيرىندن آيىرار. دقت اولونما ليدىر آپستروف عموماً اؤزل آد ويا كلمه لرين تانىماسينا و آيىرماسينا وورغو وورماق اوچون ايشله نر، و بير يازىچى حس اندرسه بير قارىشيقلىق سۆز قونوسو دئىل، اونو ايشلتمه يه احتياج دويمايابىلىر.

۱-۹- اورتوگرافى

دئىلن يازى قايدالارنى آراشديران بىلىم ساحاسينا اورتوگرافى دئىلىر.

۱- سۆزلوكلرده، فارسجادا پسوند سۆزونون معادلى، توركجه ده «اك» كلمه سى اولاراق وئريلىدور، مثال: فرهنگ تركى- فارسى شاهمرسى، ۱۳۸۷، انتشارات اختر- آناس صفحه ۱۸۱. ار ك سۆزلويو، انتشارات احرار، ۱۳۸۹ جلد ۱، صفحه ۲۶۱،

۱۰-۱- دیاکریٹیک علامت

مستقل حرف ساييلما ياراق، حرفلرين اوستونه قويولاندا فاصله ياراتما ياراق، و حرفين تآلفظ شكيليني ديشن علامتله، دياکریٹیک علامت دئييلير، بو علامت يوخاريداکي تعريفين ايکينجي و اوچونجو بؤلوملرين اساس آلا رساق عربجه ده حرکه سؤزويله معادلدير. عربجه ده اعراب سؤزو تام معنا سيلا او يغون اولماسادا بو کلمه يه معادل اولاراق ايشله نير.

۱۱-۱- سس و حرف

سس و حرف سؤزجو کلى فرقليدير لر، سس ويا فونئم، حرف ين سؤيله نيشيندن، و حرف ده سس ين يازيليشيندان عبارتدير، عرب-تورک الفباسيني گؤز اؤنونه آلا رساق، بعضاً بير سس ايکي حرفي تمثيل ائدر (مثلاً «ت» سسي، «ت» و «ط» حرفلريني نشان وئدر، حالبوکي عربجه ده بو حرفلر، آيري آيري سس لري تمثيل ائدر لر. تورکجه ده «س» سسي، «س، ث، ص» حرفلريني و «ز» سسي «ز، ظ، ض» حرفلريني تمثيل ائدر لر.

۱۲-۱- فاصله و ياريم فاصله

فاصله کلمه لر آراسيندا بير حرف بؤيو کليو ننده فاصله يه دئييلير، و ياريم فاصله، کلمه ايله اک ين آراسيندا فاصله سيز و عين حالدا ياپيشيqli اولمايان، صيفير فاصله يه دئييلير مثال: «گتتمه لي ييک: گتتمه لي ييک»

۱۳-۱- بؤلوم و بؤلمه

بو يازيدا بؤلوم سؤزجو يو فصل، و بؤلمه سؤزجو يوده فصل ين آلت قيسيم لاري آنلاميندا ايشله نيدير.

۱۴-۱- جينگيلتي لي و کار سس سيز حرفلر

جينگيلتي لي ويا تيتره شيملي (فارسجا: طنين دار) حرفلره بوغازدا اولان سس تئللري، تيتره شيمه اوغريارلار. مثال: «ب، و، گ، غ، ...» کار ويا تيتره شيمسيز ويا

طنین لی (فارسجا: بدون طنین) حرفلرده، سس تئلری تیره شیمه اوغرامازلار. مثال: «پ، ت، چ، س، ش...»

۱-۱۵-اسنادی فعل

اسناد یعنی بیر صفت ویا حالتی بیر شخصه و بیر شئی باغلاماق آنلامیندادیر، اسنادی فعل، بیر شئی آیری بیر شئی باغلایار. «هوا سوْیوق دور» غیر اسنادی فعل، بیر ایش گۆرمه یی، بیرینه باغلار مثلاً: «هاوا سوْیو یور».

۱-۱۶-یئرلیک حال و معیت

ایسیم (آد) ساییلان کلمه لر «آدلیق، یۆنلوک، تأثیرلیک، ییه لیک، چیخیشلیق، یئرلیک، معیت» حال لاریلا سؤیله نرلر. یئرلیک حال، بیر آدین بۆلؤنما دورومونو و موقعیتی گۆسترر «آغاچ دا، گمی ده». معیت حال بیر ایسمین دیگر آدلا بیرلیکده اولماسینی گۆسترر: «تیمورلا سۆلماز».

۱-۱۷-لئکسیکا و گراماتیکا

لئکسیکا، سۆز داغارجیغی، ویا بیر دیلده بوتون سۆزلرین توپلامی، معناسیندادیر. گراماتیکا ویا دیل بیلگی سی: دیلچیلیک علمی نین سۆز و جمله نین قورلوشونو مباحثه ائدن بۆلؤم دور، و مورفولوگیا (شکیل بیلیم ویا لغت صرفی) و سینتاکس (سۆز دۆزومو ویا نحو) بۆلمه لرینه آیریلا.

۲- تورک الفباسی

۲-۱- تورک دیلی نین حرف سایسی و ترتیبی

تورک الفباسی نین و داها دوغروسو ایران تورکلیجه ایشله نین تورک-عرب الفباسی نین حرفلری، سسلی و یا سس سیز اولاراق اؤزونه خاص اؤزلیکلری واردیر، بو خصوصیتلره اشاره ائتمه دن اؤنجه، بو حرفلرین سایسی و آدینی و دیگر تورک الفبالاریندا معادللرینه اشاره اولونور.

۲-۱-۱- آذربایجان تورکجه سی ۳۲ حرفدن تشکیل تاپیر، چوخلو سویداش اؤلکه لرده، لاتین الفباسی ایشله نیلدیگینه رغماً، ایران دا عرب الفباسی ایشله نیر. بو الفبانین آدی، ایکینجی اورتوگرافی سمناری نین آلدیغی قرار اساسیندا «تورک الفباسی» دیر، آنجاق فرقلندیرمه زامانی «عرب کؤکلو تورک الفباسی» ویا تورک-عرب الفباسی آدلانیر.

۲-۱-۲- عرب کؤکلو تورک الفباسی نین سیرالاماسی: بو الفبانین سیرالاماسی، عرب کؤکلو فارس الفباسی اساس آلیناراق، و تورکجه ده دیاکریتیکی علامتلی نظرده توتاراق آشاغی سایاقد اولمالیدیر.

آا، (کلمه باشیندا «ا» حرفیله بیرلیکده: اء Ee، آئ Ee، او Oo، اؤ Öö، او Uu، او Üü، ایـا، ای li)، ب Bb، پ Pp، ت Tt، ث Ss، ج Cc، چ Çç، ح Hh، خ Xx، د Dd، ذ Zz، ر Rr، ز Zz، ژال، س Ss، ش Şş، ص Ss، ض Zz، ط Tt، ظ Zz، ع، eə، غ Gğ، ف Ff، ق Qq، ک Kk، گ Gg، ل Ll، م Mm، ن Nn، Vv، (کلمه اورتاسی و سوئو: و Vv، و Oo، و Öö، و Uu، و Üü)، ه Hh (کلمه اورتاسیندا و سونوندا «ه ه» فتحه Θ یئرینه ایشله نر)، ی Yy (کلمه اورتاسی و سوئو: ی Y، یـ li، یـ li).

۳-۱-۲- آذربایجان تورکجه سینده لاتین الفبائین سیرالاماسی (۳۲ حرف):

Aa, Bb, Cc, Çç, Dd, Ee, Əə, Ff, Gg, Ğğ, Hh, Xx, İi, Jj, Kk, Qq, Ll, Mm, Nn, Oo, Öö, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, Uu, Üü, Vv, Yy, Zz,

۴-۱-۲- ایستانبول تورکجه سینده لاتین الفبائین سیرالاماسی (۲۹ حرف):

Aa, Bb, Cc, Çç, Dd, Ee, Ff, Gg, Ğğ, Hh, İi, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Öö, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, Uu, Üü, Vv, Yy, Zz,

۵-۱-۲- آذربایجان تورکجه سینده، دوققوز حرف یعنی Aa آا، Ee ائ، Oo او،

اوؤ Ö، او U، او Ü، ای ا، ای i، حرفلری سسلی حرفلر (اونلو یا صائت)، و قالانی سس سیز حرفلر (اونسوز ویا صامت) دیر^۱.

۲-۲- تورکجه ده سسلی و سس سیز حرفلرین یازیلیش طرزى

۲-۲-۱- جدول نمرة ۱ ده، دکتر حمید نطقى نین وارلیق درگی سینده (۱۳۶۷)، سایى

۵-۷۱، صفحه ۱۷) سسلی حرفلر اوچون وئردیگی تکلیف؛ و جدول نمرة ۲ ده دوکتور

زهتابی نین سسلی حرفلر اوچون اؤنردییى دیاکریتیك علامتler؛ و جدول ۳ ده، یاخین

کئچمیشده یازارلاریمیزین تورکجه کتابلاریندا ایشله دیلن، سسلی حرفلرین یازیلیش

طرزى وئريلمیشدیر.

۱- تورکجه سسلی حرفلری یازماق اوچون قیسا قیلاووز: تورکجه دیاکریتیك علامتlerی یازماق اوچون آشاغیداکی دویمه لردن یارارلانا ریق. دقت اولونمالیدیر بعضی کیوردلاردا بو علامتlerین یثرى عوض اولابیلیر.

فتحه _ علامتی Θ = شیفط ظ (z). کسره علامتی e = شیفط ز (c). و u = و + شیفط ط (x). و o = و + شیفط س (s). و ö = شیفط و. ی a = ی + شیفط س (s). ی y = ی + شیفط ص (w). و ü = و + شیفط ص (w) [دقت: «-» علامتی، فونتلاردا عرب الفباسی نین «-» دویمه سیله عینی اولمالیدیر بئله بیر تنظیمله مه بیر طرفدن مختلف وؤرد نسخه لرینده قاریشماغا سبب اولور، آیریجا اؤزل علامتین اولمادیغی حالدا عرب الفباسینین علامتیندن یارارلانماق ممکن اولور].

جدول ۱: وارلیق درگی سی ۱۳۶۷، سایى ۵-۷۱، ص ۱۷، دکتړ نطقى نین سسلى حرفلر اوچون وئردیگی تکلیف

اؤرنا - مؤن - دؤن - بیتاؤ	o	ؤ	ؤ، ۆ، ۈ	اؤ	ؤ
اؤکۆز - کۆتچک - سۆز - تَدَتۆ	õ	ؤ	ؤ، ۆ، ۈ	اؤ	ؤ
اؤن - بۆلۆد - دۆبغۆ - بۆرؤ	u	ؤ	ؤ، ۆ، ۈ	اؤ	ؤ
اؤدۆم - دۆدکۆن - کۆزکۆ - سۆرؤ	ü	ؤ	ؤ، ۆ، ۈ	اؤ	ؤ
ۆشړکې - ۆؤرغۇن - اؤؤؤچ - اؤؤ	v	ؤ	ؤ، ۆ، ۈ	ؤ	ؤ
اریک - کلچک - منگه نه - اړه	E	ه	ه، ۴	ا	ه
هآؤا - بهآهآر - مشه - شخه	H	ه	ه، ۴	ه	ه
اېوان - چېئ - اېرې - سئۆکې	I	ې	ې، ۴	ې	ې
اېلان/اېلان - رۆق - رۆق	I	ې	ې، ۴	ې	ې
اغرکڼ - اخل - ټټر - ټټی - ټټی	É	ې	ې، ۴	اډ	ې
تۆغۆرد - تۆئ - تۆئ - تۆئ - تۆئ	Y	ې	ې، ۴	ې	ې

پروفئسور زهتابی، بو دؤنمین سونوندا و آیری دئیشله گنچمیشده کی مباحثه لیرین سونوجو اولاراق، ۱۳۷۰ گونش ایلینده، تخصصی متنلرده بوتون سسلی حرفلرده دیاکریتیکیک علامتلر اؤنرمیشدی. یعنی تخصصی و اؤیرتیم آماجلی متنلرده، سسلی حرفلر آراسیندا قوشقویا یئر بوراخمایاجاق شکیلده، بو علامتلری وئرمه یه چالیشار. جدول ۲: دکتړ زهتابی نین سسلی حرفلر اوچون وئردیگی تکلیف (پروفئسور زهتابی، معاصر ادبی آذری دیلی کتابی، سس - صرف، ۱۳۷۰، انتشارات ائلدار، علی خالط آبادی، صفحه ۲۸ و ۳۴)

جدول ۲: سسلی حرفلرین دیاکریتیکیک علامتلری (پروفئسور زهتابی)					
اینبجه		قالین			
Əə	ا - ه - ه (آلی ۵۰)	Aa	آ - آ (آلی ۶)	دوْداق لانمایان	
İi	ای - ی - ی (ایکی ۲)	Ii	ای - ی (ایشیق)		
Ee	ا - ئ (یئددی ۷)	--	--		
Öö	اؤ - و (دؤرد ۴)	Oo	اؤ - و (اؤن ۱۰)	دوْداق لانان	
Üü	اؤ - و (اؤچ ۳)	Uu	اؤ - و (اؤلدوز)		

جدول ۳: یازارلارین تورکجه کتابلاریندا، سسلی حرفلرین یازیلیش طرزى
(گۆسته ریلن اتک یازی نمره لری نین آچیقلامارلاری، جدولین سونوندا وئریلمیشدیر).

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
سیرا	لاتین حرف	حرفلرین متن ده اورانی	نطقى ۱۳۵۹-۶۷ ^(۱)	زهنائى ۱۳۷۰	بهزاد بهزادى ۱۳۷۶ ^(۲)	۲. اورتو گرافى ۱۳۸۰	دشتین ۸۶-۷۱-۷۱ ^(۳)	ارک سۆزلویو ۱۳۸۵
۱-۱	A	۹۸	آ	آ	آ	آ	آ	آ
۲-۱	E	۲	ائ	ائ	ئ	ائ	ائ	ائ
۳-۱	ə	۱۱	آه	آه	ا	آه	آه	آه
۴-۱	O	۱.۶	او	او	و	او	او	او
۵-۱	Ö	۱.۲	او	او	ؤ	او	او	او
۶-۱	U	۲.۴	او	او	و	او	او	او
۷-۱	ü	۱.۸	او	او	ۆ	او	او	او
۸-۱	İ	۳.۲	ای	ای	یه	ای	ای	ای
۹-۱	İi	۹.۶	ی	ای	ی	ای	ای	ای
۳۰	V	۲.۵	و	و	ؤ	و	و	و
۳۲	Y	۱.۷	پ	ی	ئ	ی	ی	ی

جدول ۳: جدولین آردی

۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰
لاتین حرف	یازی قایداسی ۲۰۲۰	بنیاد ۱۳۹۷ ^(۶)	ارک سۆزلویو ۱۳۸۹	شاهمرسی ۱۳۸۸	اسماعیل هادی ۱۳۸۶	صلیق ۱۳۸۶ ^(۵)	بهزاد بهزادی ۱۳۸۶
A	آ	آ	آ	آ	آ	آ	آ
E	ا	ا	ا	ا	ا	ا	ا
ə	آه	آه	آه	آه	آه	آه	ا
O	او	او	او	او	او	او	و
Ö	اؤ	اؤ	اؤ	اؤ	اؤ	اؤ	ؤ
U	او	او	او	او	او	او	و
ü	اؤ*	اؤ	اؤ	اؤ	اؤ	اؤ	ؤ
ı	ای*	ای	ای	ای	ای	ای	ی
İ	ای*	ای	ای	ای	ای	ای	ی
V	و	و	و	و	و	و	ؤ
Y	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ئ

۳. جدولین ایضاحاتی: سسلی حرفلردن «ائ - ئ - اؤ - و» حرفلری مستقل حرف اولدوقلاری سببیلر بوتون هجالاردا ایشله دیلمه لیدیر^(۷)، «ای، او، اؤ» حرفلری نین دیاکریتیك علامتلی، ایلک هجادا ایشلمه سی یئرلیدیر.

«او، ویا او» و «ای، ویا ای» حرفینده اولان دیاکریتیك علامتلیر، معمولی متلرده قویولماسینا احتیاج یوخدور چونکی (۲-۶) بند اساسیندا هئج بیر قاریشقیغا یول آچماز، آما یازارین اوزمانلیغینا و سچیمینه باغلی اولاراق تخصّصی ویا اؤیره تیم آماجلی متلرده ویا دیگر متن لرده، بو علامتلیر ویا ۲. اورتوگرافی نین اؤنردیگی علامتلیر آیدینلادیجی علامت کیمی ایشله نه بیلیر^۱.

یوخاریدا قیدلر اساسیندا جدول نمره ۴ ده، آذربایجان تۆرکجه سی نین ۲۰۲۰ یازی قایدالاری نین، سسلی حرفلر اوچون وئردیگی تکلیف وئریلمیشدیر.

۱- جدولده، عموماً او کتابلار اساس آلینمیشدیرکی، سسلی حرفلرین یازیلیش طرزى اوچون، اؤنهرى وئرمیشلر، و تۆرکجه متلرده ایشلتمیشدیلر. عمومیلکده «۴، ۵، ۶، ۹، ۱۳» ردیفلر خارچینده، او بیرى مآخذلرده یازی قایدالاری حاقدا بیر مطلب وئریلمه ییب، یالنیز سسلی حرفلر اوچون دیاکریتیك علامتلیر بیلرلنمیشدیر. ۲- جناب نطقى نین سون اؤنهریلری جدول ۲ ده کامل حالدا نشان وئریلمیشدیر. ۳- جناب بهزادی بوتون کلمه لری تام فونئتیك یازماغی اؤنهریرلر. مثال: «لؤغت دن یستیفاده وچون» (لغت دن استفاده اوچون). ۴- جناب داشقین کتابلارینین بعضیلرینده دیاکریتیك علامتلیر، اؤنرسه ده متن ایچینده ایشلتمه میشدیر (سۆزلوک ۱۳۷۱، فرهنگ ترکی- فارسی، اختر، تبریز ۱۳۸۱؛ ۱۳۸۴؛ ۱۳۸۶. ۵- جناب صدیق دیاکریتیك علامتلیر بوتون هجالاردا قویولماسینی اؤنهرر. و فارس الفباسیندا اولمایان یئنی فونتلا دۆزلمه سینی تکلیف اندیر. ۶- بنیاد... «آذربایجان ترکی سینین نئجه یازیلماسی و املا سۆزلویو (سۆزلرین واحد یازیلیشی»- بنیاد فرهنگ، هنر و ادب آذربایجان» (چاپ ۱۳۹۷) کتابیندا، بوتون سسلی حرفلرده، دیاکریتیك علامتلیر قویماغی اؤنرمیشدیر. بو کتاب یازی قایداسی و یازیلیش طرزى یئرینه، داها چوخ گراممری نُکته لره دئینمیشدیر. ۷- کلاسیك تورکجه ده «اؤ، ائ» حرفلری داها چوخ ایلک هجادا ایشله نیردیلر، آماچاغداش تورکجه ده بوتون هجالاردا ایشلمکده دیلر، اؤرنکین: بوتو، اؤنگورو، تورتوکونتو، گؤمگؤی؛ گونئی، قوزئی، بیرئی، هنگئل، آلتیرناتیو، استرئس، آندرئو ساینر (andrew sayer) *: «ای، او، ای» حرفلرینین ایضاحاتی اوچون نمره ۴ جدولینی اضاحتینا رجوع اندین.

جدول نمرة ۴: ۲۰۲۰ یازی قایدالارینین سسلی حرفلر اوچون وئردیگی تکلیف

جدول نمرة ۴-آذربایجان تورکجه سینده سسلی حرفلرین دیاکریتیك علامتلىرى، و اونلارین تمثیلجیسی اولان «و، ی» سس سیز حرفلر و اؤرنکلر			
سیرا	۲۰۲۰ یازی قایداسی	لاتین حرف	اؤرنک کلمه
۱-۱	آ	Aa	آنا ana، سکسن səksan (۸۰)
۲-۱	ئ	Ee	ئو ev، یئددی yeddi (۷)
۳-۱	ا-ه	Əə	اریک ərik، سَککیز səkkiz (۸)
۴-۱	اؤ	Oo	اؤخ ox، اوتااق otaq، اون on (۱۰)
۵-۱	اۇ	Öö	اوردک ördək، اؤن ön، دۆرد dörd (۴)
۶-۱	اۇ	Uu	اۇلدوز ulduz، اۇن un، اۇتۇز otuz (۳۰)
۷-۱	اؤ*	Üü	اؤزوم üzüm، اون/اؤن ün، اؤچ üç (۳)
۸-۱	ای*	İi	ایشیق işıq، آغیر ağır، آلتی altı (۶)
۹-۱	ای*	İi	ایل il، دیل dil، مین min (۱۰۰۰)
۳۰	و (سس سیز حرف)	Vv	وارلیق varlıq، آو av
۳۲	ی (سس سیز حرف)	Yy	آی ay، یتمیش yetmiş (۷۰)،

*-پروفیسور زهتابی نین اؤنردیگی «ای-İ» حرفی نین دیاکریتیك علامتی نی، (۲-۲ و ۳-۲) بۆلمه سینده دئییلن تکنیکی سببلرین یانیسیرا، عموم خالقیمیزین ائیتیم مسئله سی و بوتون بیلگی سایار و جیب تئلفونلاری نین امکاناتی نظرده توتولاراق، و الفبامیزی داها بؤیوک کۆتلەر ایچینده یایابیلمه اومودویلا سئجیدیک، طبیعتاً تخصصی و اؤیره تیم آماجلی یازیلاردا، یازیچی لاریمیزین اللری چاتدیغی حالدا، «ؤ، ئ» سسلی حرفلر خارجینده قالان دیاکریتیك حرفلری، ایلك هجادا، زهتابی نین اؤنردیگی «و، و، و ئ، ای، ای، ای» حرفلری، ویا ۲. اورتوگرافی سمیناری نین دیاکریتیك علامتلىرى نین ایشله دیلمه سی آیدینلادیجی اولاییلیر، بو حاقدا سئچیم اونلارا بوراخیلیر. هر حالدا عمومی متلرده «۳-۲» بۆلمه سی اساسیندا «و ئ، ای، ای» حرفلرین دیاکریتیك علامتلىرىنى قویماغا احتیاج یوخدور، آما تخصصی علمی متلرده بعضا بوتون هجالاردا اونلارا احتیاج دؤیولور، اؤرنکین: زنجانی گۆردوم. هیدجی زنجانی بؤیوک عالمیدیر.

۲-۲-۲- تور کجه ده بوتون حرفلر قيساديرلار آما بعضی ديللرده، سسلی حرفلر بعضاً اوزون و بعضاً قيسادير، مثلاً فارسجادا سوزده و يازيدا ۶ سسلی حرفدن سوز گندير اما عملده ۱۲ سسلی حرف واردير، مثال اوچون: تور کجه ده قيسا حرفلی «بود (فارسجا: ران)» سوزويله فارسجا اوزون حرفلی «بود (اولدو)»، ويا اينگيليسجه ده «car (اوتوموبيل)» و تور کجه ده «کار (يارار)» سوزلری مقايسه اولونمايدير. ۵. جدولده آذربايجان تور کجه سينده اولان ۹ سسلی حرفين سؤيله نيش خصوصيتلری وئريلميشدير.

۵. جدولده آذربايجان تور کجه سينده اولان ۹ سسلی حرفين سؤيله نيش خصوصيتلری وئريلميشدير.

جدول نمرة ۵: آذربايجان تورکجه سينده سسلی حرفلرين تلفظ جهتيندن بۇلومله مەسى				
دۇداغين دۆز و يۇوارلاق وضعيتى.. دۇداغين آچيق و يۇمولو شڪلى... دېلين آلت چنه يه باپيشما وضعيتى... ↓		دۆز، دۇداق لانان		يۇوارلاق، دۇداقلاتمايان
		گئنيش	دار/قاپالى	
		گئنيش	دار/قاپالى	
قالين، ديل آرخاسى «ديل آغزين دال طرفينه چكيلي»	ā a	ای ا	اوُ o	اوُ u
اينجه، ديل اؤنو «ديل آغزين اؤن طرفينه قووزانير»	ə، e، * e	ای ا	اۋ ö	اۋ ü
*ə سسلى حرفيني ياريم دار دا آدلانديريلار، بو حرفه ياريمچيق سسلى حرف ده ديئيلير.				

۲-۲-۳- سس سيز حرفلرده، «ب، ج، د، ر، ز، ژ، غ، گ، ق، ل، م، ن، و، ی» حرفلری، جينگيلتیلی (تيتره شيملی)؛ «پ، ت، چ، خ، س، ش، ع، ف، ک، ه (ح)، » حرفلری کار (تيتره شيم سيز) حرفلردير^۱. (جدول نمرة ۶)

۱- کار حرفلری خاطرلاماق اوچون «فيستیکچی شهاب» عبارتی يارديمجی اولاييلير. بو عبارتده اولان سس سيز حرفلر تور کجه ده کار (تيتره شيم سيز) حرفلردير.

جدول ۶: تورکجه بازی لاردا سس سیز حرفلرین تلفظ اولدوغوندا چیخیش جهتیندن بؤلومله مەسی							
سور تونن حرفلر (فا: اصطکاکي)				کۆیلو، پارتلايان حرفلر (آغیز و بورون سس سیزلری) (فا: انفجاری)			
دیل	قوشا	دیل	دیش	دیل	دیش	قوشا	سسین چیخیش نوعو سسین چیخیش یثری دوداغین آچیق باغلی لیغی سسین تیتره شیم نوعو
اؤنو	دوداق	آرخاسی	اورتاسی	اؤنو	دوداق	دوداق	تیتره شیم لی (جینگیلیلی)
ن	م	ق	گ	ج، د	و	ب	باغلی
ل، ر	-	غ	ژ، ی	ز	-	-	یاری باغلی
-	-	کا-	ک	چ، ت	-	پ	باغلی
-	-	خ، ه، ح، ع	ش	س	ف	-	یاری باغلی

۲-۲-۴- ایستانبول تورکجه سینده «ا» Ee، آ «əə» حرفلری یثرینه، یالنیز «ا» Ee ایشله نیر. آیریجا «خ» X حرفی حذف اولاراق «ک» k، «ه» Hh شکلینده یازیلیر و اوخونور، و «ق» Qq حرفی، «ک» Kk شکلینده یازیلیر، گنلیکله «ا» Ee حرفی، فتحه حرفینه قارشیلیق، و «ک» k، «ه» h حرفلری، «ق» q، «خ» x حرفلرینه قارشیلیق داها یوموشاق حرفلر ساییلماقدادیر. مثال : «آذربایجان تورکجه سینده: گتتمک getmək، خالص xalis، باخماق baxmaq، قالماق qalmaq؛ سؤزلری؛ ایستانبول تورکجه سینده: kalmak، bakmak، halis، gitmek یازیلیر.

ایستانبول تورکجه سینده «Gg» حرفی ایکیلی نقش اوینار، اینجه حرفلی کلمه لرده «گ» : «گلمک gelmek» شکلینده و قالین حرفلی کلمه لرده «ق» : «قالا کسی: کهکشان» شکلینده اوخونار، یعنی بو کلمه آذربایجان تورکجه سینده «qalaksi» و ایستانبول تورکجه سینده «galaksi» یازیلیر.

ایستانبول تورکجه سینده «Kk» حرفی نین ده ایکیلی نقشی وار، اینجه حرفلی کلمه لرده «ک: اکمک ekmek» شکلینده و قالین حرفلی کلمه لرده «ق، قالماق سؤیله نیشین یاخین اولاراق کالماک kalmak» شکلینده اوخونار.

۲-۳-«ا، ای، ی» حرفلى نىن اۆزلىگى

الفبادا، ۹ سسلى حرفدن ۶ سى نىن دياكرىتىك علامتلىرى، ۸۰. اورتوگرافى سىمنارى نىن وئردىگى تكللفله عىنىدىر. «ا، ي» حرفى نىن دياكرىتىك علامتى، موجود عرب-فارس الفباسى نىن امكاناتى نى نظردە توتاراق و خصوصاً دە «ا، ي» حرفى نىن فارسجادا اولماسى سببىله، اونو آيدىن شكىلدە نشان وئرمك مقصدىيە سئجديك. بو علامت هامىجا راحاتلىقلا ايشلە دىلە بىلىر، و فارسجادا اولان «ا، ي، ی» حرفلىيە قارىشماماسى اوچون اؤنملى رول اوينايا بىلىر.^۱

«ا، ي» حرفى حاقددا جناب مشروطهچى نىن دئدىگى اؤزره^۲، «۱۳۸۰ جى سىمناردا (ا، ي) شكىلندە تكللف وئرسە لردە، اونون دياكرىتىك علامتى نىن يازىلماسىنى اؤنمسيز گؤرموشلر». البته ۲۰۲۰ يازى قايداسى بو حرفى بؤيوك اؤلچوده اؤنمسه مكده دير و اونون آيىرىجى اؤزلىگىنى و چوخلو يازى ابهاملار نىن گئده رىلمه سىنه وورغو وورماقدادير.

بىزلىر مختلف سؤرونلو باخىشلارى و سؤزلىرى بؤگون اؤنمسه مه سك، يئنه ده سونراكى مرحله ده او سؤرونلارلا اوز اوزه قالا جايىق، آيرى دئيشله جناب مشروطهچى نىن سؤزو اساسيندا «ايكىنجى سىمنارين، گؤزله نىلن اؤلچوده باشارى قازانما دىغى نىن سببلىرى آراشدىر يلماسا، گله جك اؤچونجو سىمناردان سونرا، دؤردونجو و بئشىنجى سىمنارلاردا احتياج دؤيولا جاقدير».

۱- ساىغىن يازىچىلار يىمىزدان بئله بىر اعتراض دا بولونموشلار كى، گويا «ا، ي» حرفى اوچون نظردە توتولان علامت «ا»، سكون علامتى دير. و او علامتله قارىشايلر. بو سؤز چوخ دا منطقى اولماز چونكى عىنى استدلالى، ۲. اورتوگرافى نىن سئجديى «ا، و» اوچون ده گتىرمك اولار. عىن حالدا «ا، ي» حرفىندە بو علامت دقيقاً عربجه ده اولان سكون علامتىنه اؤيوم ساغلاير و بو سببدن بو حرف اوچون داهى اويغوندور.

۲- ساغلام املا بىرلىگى اوغروندا، كریم مشروطهچى، ص ۶۶

بو سبيله بو موضوع حاقددا بونو دئمه‌لى يىك اگر بيريلرى «ايد» حرفى نين دياكرىتيك علامتى نى اؤنمىسىز يىليلىر، يالنىز بو سبىدنديركى بو حرف اوچون سئچىلن «ئ» دياكرىتيك علامت، عرب الفباسيندا يوخدو، ائله بو سبيله ده «ايد» حرفى، او بيرى «ايب» حرفلرله، آييريغى اؤزلىگه مالك اولدوغونا رغماً، هئچ كس طرفيندن يازيدا اويقولانا بيلمىردى.

بوتون بو سؤزلرى نظردە توتاراق، «ايد» حرفى توركجه‌ده چوخ اؤنم داشيىر، البته يالنىز اؤزو اوچون يوخ، بلكه «ايد، ي، ۷» حرفلرله، آييريغى اؤزلىگه مالك اولدوغو اوچون ده.

بو اوزدن بو حرفين، عرب الفباسيندا اولان سكون علامت ايله، بللى اولونماسينا تاكىد اولونور، و بونو دئيه‌لىرىك، يالنىز تك بو علامت ين سئچىلمه‌سىيله، بيزيم عرب كؤكلو تورك الفبامىز، هر نوع عرب دئشى علامتلردن قورتولموش اولور و دياكرىتيك علامتلر حاققيندا هر نوع تارتىشما سون بولور. عين حالدا بو علامت هر بير معمولى ساوادا مالك انسانىمىز طرفيندن ده استفاده اولونا بىلن بير علامتدير.

«او ئا، ايد» حرفلرينين اوزه‌رينده دياكرىتيك علامت قويماغاً گر ك يوخدور. چونكى توركجه‌ده، او بيرى دياكرىتيك علامتلر قويولارسا و فتحه قايداسى (قايدا ۳-۳) مراعات اولارسا، «ايب، ا»، «ي، ۷» حرفلى، و آيريجى «او ئا، و ۷» حرفلرينى بيريريندن آيىرد ائتمك ممكندور: اؤرنگين «اؤن، اؤن، اؤن، اؤن ويا اؤن؛ ايرى، ايرى ويا ايرى»

عمومى قايدا اولاراق، كلمه باشيندا گلن «ي»، و سونراكى هجالاردا، بير سسلى حرف سونراسى ويا اؤنجه‌سى، گلن «ي» كسينلىكله «ي، ۷» اولمايدير؛ اؤچ دانا يان-يانا گلن «ي» لر ين اورتاسينداكى حرف، مطلقاً «ي، ۷» اولمايدير. يننه ده اگر ايكي سس سىز حرفين آراسيندا ايكي «ي» حرفى گلرسه، ايكىنجى «ي»، مطلقاً «ي، ۷» اولمايدير. بو

حالتلردن باشقا «ی» لر، مطلقا «ای ی ای» حرفی اولمالیدیرلار. مثال: «یاغ؛ قاییق؛ ایی، بیلدی، قیی، سبیلله، ایزیلله ویا ایزینن»

-یوخاریداکی قایدایا تای، کلمه باشیندا گلن «و»، و سونراکی هجالاردا، بیر سسلی حرف سونراسی ویا اؤنجهسی گلن «و» کسینلیکله «و» اولمالیدیر؛ اؤچ دانا یان-یانا گلن «۷» لرین اورتاسینداکی حرف، مطلقا «و» اولمالیدیر. یننه ده اگر ایکی سس سیز حرفین آراسیندا ایکی «و» حرفی گلرسه، ایکینجی «و» مطلقا «و» اولمالیدیر. بو حالتلردن باشقا «و» حرفلری، مطلقا «اؤ، و» حرفی اولمالیدیرلار. بو اوزدن «و» حرفین دیاکرتیک علامتی نی یازماغا گرک یوخدور. مثال: «وار؛ دوه، بووه ویا بووه، اووولده مک ویا اووولده مک؛ گوون ویا گوون»

-بو قورال اساسیندا ایکی «ی ای ی ۷» حرفینی و آیریجا ایکی «و ۷، و» حرفینی بیریریندن آیرد ائتمک ممکندور، اما هر حالدا چوخ خاص تخصّصی متلرده، و بو ایکی حرفی بیریریندن آیرد ائتمک لازم اولورسا، «ای ای» و «و» حرفین اوستونده «ّ» علامتیندن «ایّ، و» «ارارلانماق داها چوخ آیدینلادیجی اولایلیر.

اؤنملی نکته: دقت اولونمالیدیر سکون علامتی «ّ»، یوخاریدا قید اولان «اؤ، ایّ» حرفیندن باشقا، هر سس سیز حرفین اوستونده گلرسه، او حرفین حرکه سیز اولدوغونا اشارتدیر. (اؤرنک: ارک سؤزونو ارک سؤزوندن، ویا ترک سؤزونو ترک سؤزوندن آیرماق اوچون بو علامتدن یارارلانیلیر.) طبیعی دیرکی بو علامتین ایشله دیلمهسی اوچون کسین توصیه وئرمهیه احتیاج یوخدور، یالیز یازیچی نین احتیاج حس ائدیگی واختلار و مبهم یازیا یئر بوراخماق اوچون ایشله دیله بیلیر.

«ای ۱، ای ۱، ی ۷» حرفلری حاقدا سونوج اولاراق و ۴. جدولده دئییلدیگی کیمی مطلبی بئله وئرمک اولار: جناب زهتابی نین اؤنردیگی «ای ۱» حرفی نین دیاکرتیک علامتی نی، (۲-۲) بؤلمه سینده دئییلن تکنیکی سبیلرین یانیسیرا، عموم خالقیمیزین ائیتیم مسئلهسی و

بوتون بیلگی ساییار و جیب تلفونلارینین امکاناتی نظردہ توتولاراق، و الفبامیزی داهای بؤیوک کۆتلەر ایچینده یاییلمه اومودویلا سئجديک، طبیعتاً تخصّصی و اؤیره تیم آماجلی یازیلاردا، یازیچیلاریمیزین اللری چاتدیغی حالدا، جناب زهتابینین اؤنردیگی «Ün, İi, İi» حرفلری، ویا ۲. اؤرتوگرافی سمینارینین دیاکریتیکی علامتلیرینی ایشله دیلمه سی آیدینلادیجی اولاییلیر، بو حاقدا سئچیم اونلارا بوراخیلیر.

بورادا مطلبین حاققینی ادا ائتمک گره بیرسه، آرتیرمالی ییق کی، جناب زهتابینین ۲. جدولده اؤنردییی دیاکریتیکی علامتلیر، ۱۳۷۰ینجی ایلده، دئمک اولار کئچمیشده کی بوتون چالیشمالارین حاصلی اولاراق وئریلمیشدیر و او زاماندا بونجا ایل کئچمه سینه رغماً، و بو ایشین نه قدر دوغرو دوزگون اولدوغونو و اونون اوزاق گؤرنلیگینی گؤستمکده دیر. بئله کی اؤتوز ایلدن سونرا یئنه ده ان اویقون سئچیم اولاراق اونون اؤنردییی حرفلره دؤنمه یی حس ائدیریک.

سونراکی ۷. جدولده آذربایجان تورکجه سینده اولان حرفلر اوچون اؤرنک کلمه لر وئریلمیشدیر.

جدول نمبر ۷: آذربایجان تورکجه سینده الفبا سیرالاماسی و اؤرنک کلمه لر:

سای	(۱)	(۲)	(۳)	اؤرنک کلمه لر
۱	Aa	Aa	آ، ا	آنا (مادر)، بابا baba
۲	Bb	Bb	ب	بالیق balıq
۳	Cc	Cc	ج	جئیران ceyran، باجی bacı
۴	Çç	Çç	چ	چیچک çiçək، آچار açar
۵	Dd	Dd	د	دوژ duz، داغ dağ
۶	Ee	Ee	ا، ائ، ئ	اؤ ev، گونئی güney
۷	Ee	Əə	آ، ه، ه	اریک ərik، دَرین dərین
۸	Ff	Ff	ف	فیرلاتماق fırlatmaq
۹	Gg	Gg	گ	گمی gəmi
۱۰	Ğğ	Ğğ	غ	آغیر ağır
۱۱	Hh	Hh	ح، ه	حاجی لئیلک hacıləylək
۱۲	Hh	Xx	خ	خانیم xanım
۱۳	ıı	ıı	ای، ی	ایشیق ışıq، آغیر ağır
۱۴	İi	İi	ای، ی	ایلان ilan (مار)،
۱۵	Jj	Jj	ژ	ژیمناستیک jimnastik
۱۶	Kk	Kk	ک	کپه نک kəpənək

۷. جدولین آردی

سایى	(۱)	(۲)	(۳)	اؤرنک کلمه لر
۱۷	Qq	Kk	ق	قایق qayıq
۱۸	Ll	Ll	ل	آلما alma
۱۹	Mm	Mm	م	مارال maral
۲۰	Nn	Nn	ن	نئچه neçə، نار nar
۲۱	Oo	Oo	او، و، و	اوخ ox
۲۲	Öö	Öö	اؤ، و	اؤردک ördək
۲۳	Pp	Pp	پ	پایلاماق paylamaq
۲۴	Rr	Rr	ر	ریحان reyhan،
۲۵	Ss	Ss	س، ث، ص	ساغ sağ، صابین sabın
۲۶	Şş	Şş	ش	شال şal
۲۷	Tt	Tt	ت، ط	تئل tel، طبیب təbib
۲۸	Uu	Uu	او، و، و	اؤلدوز ulduz
۲۹	Üü	Üü	او، و، و	اؤزüm düz، دۆز
۳۰	Vv	Vv	و	واخت vaxt، آو av
۳۱	Yy	Yy	ی، ی	یئلپیک yelpik، آی ay
۳۲	Zz	Zz	ز، ذ، ظ	زیغ zığ، قاز qaz

«جدول ده دیرناق ایچینده یازیلان ساییلارین آچیقلاماسی: (۱) - آذربایجان تورکجه سی
لاتین الفبا. (۲) - استانبول تورکجه سی لاتین الفبا. (۳) - عرب کؤکلؤ تورک الفباسی.»

*****

۳-تور كچه كلمه لرده سسلى حرفلرين يازيليش طرزي

۳-۱-تور كچه كلمه لرين فونئتيك يازيلماسى

عمومى قايدا اولاراق، تور كچه كلمه لرين بوتونو، فونئتيك يازيلماليدير، آينما سانيلان كلمه لرده، تورك كؤكنلى اولورسا فونئتيك يازيلماليدير. اؤرنگين: بئل، كؤمك، تره زى، اؤمود، ايرق، داوا، صانديق، موژده، موشتولوق، ناماز.؟؟؟

۳-۲-دياكرىتيك علامتلىر يالنيز ايلك هجادا قويولماسى

دياكرىتيك علامتلى سسلى حرفلر، يالنيز كلمه لرين ايلك هجالاريندا ايشله ديلمه سى توصيه اولونور، تخصصى حاللار خارجينده، سونراكى هجالاردا اونلارى ايشلتمه يه گرك يوخدور. «دؤزوم/ دؤزوم، قالينتى/ قالينتى». چونكى تور كچه كلمه لرده، سس اويوم ياساسى اساسيندا سونراكى هجالار، اؤنجه كى هجالارا تابع اولاراق، قالين ويا اينجه اولارلار. سسلى حرفلردن «ا، و» حرفلرى، مستقل حرف اولدوقلارى اوچون كلمه نين هر يثرينده گلر سه كامل حالدا ايشله ديلمه ليدير.

۳-۳-فتحه حرفى

۳-۳-۱-كلمه باشيندا و سونوندا فتحه حرفى : عمومى قايدا اولاراق فتحه حرفى كلمه باشيندا «ا، آ» شكلينده (اريك، آريك)، و كلمه سونوندا «ه، ه» شكلينده يازيلاجاقدير (بيلمه جه، دوه).

۳-۲-۳- کلمہ باشیندا ویا سونوندا ایکی سس سیز حرف قایداسی : کلمہ

باشیندا ویا سونوندا، ایکی سس سیز حرف گلر سه اونلارین آراسیندا فتحه حرفی واردیر و بو حاللاردا فتحه حرفی نی یازماغا گرک یو خدور: (گلمک / گلمک)، اوچ سس سیز حرفی کلمه لرده ایکینجی فتحه علامتینی یازماق آیدینلادیجی اولایلیر (گرک).

-(استثنا اولان ایلک نُکته)- تور کجه ده نادر حاللاردا ایکی ساکن حرف یان-یانا گله بیلیرلر؛ بوجور کلمه لر، یوخاریدا سؤیله نن قورالین خارجینده توتولمالیدیر و لازم اولدوغوندا ساکن علامتیندن یارارلانیلمالیدیر: «دؤرد / دؤرد، بؤرک / بؤرک، کورک و کورک...»، ارک: هدف؛ ارک: قدرت و انرژی).

-(استثنا اولان ایکینجی نُکته)- «و، ی، ۷» حرفلری سس سیز حرفلر اولاراق، عرب کؤکلو تورک الفباسیندا ترتیبه ۵ و ۳ حرفی تمثیل ائدرلر، اونلارلا سسلی حرفلرین قاریشماماسی اوچون، اونلارین یانیندا اولان سسلی حرفلری و اؤزلیکله فتحه حرفینی مطلقا گؤستریمک لازمدیر: مثال: دیر، دیشیم، دیمک، ایری، این، ینمک، بیلک / بگلیک، بی / بگ، بیلر / بگلر؛ بیه نی / بگه نی، قینی، تیر، زیلی، مویز، قیلاووز، کره ویز.

۳-۳-۳- فتحه اوچون آچیق هجا قایداسی : کلمه لرین اورتاسیندا فتحه

حرفی، هجا قایداسی اساسیندا یازیلمالیدیر، کلمه اورتاسیندا سونو آچیق هجا، فتحه اولدوغوندا، «ه، ه» شکلینده یازیلمالیدیر، (گله نک، دیره نیش). اما سونو باغلی هجا آراسیندا فتحه گلر سه، ایکی سس سیز حرف یان-یانا اولدوغو اوچون، آراداکی فتحه نی یازماغا گرک یو خدور و لازم اولدوغوندا دیاکریتیکی فتحه «اَ» کفایت وئیر: (گیجلمک / گیجلمک، دیدر گین / دیدر گین، بیرلشمیش ملئلر / بیرلشمیش ملئلر).

۳-۴- فتحہ اوچون مستقل کۆك-آك مسئلہ سی:

-کلمہ لر، باغلی هجالی اک آلا رسا یازیدا چتینلیک اورتایا چیخماز: گۆزل / گۆزل لر، حسن / حسن گیل.

-آما کلمہ لر، آچیق هجالی اک آلا رسا، یازیدا چتینلیک تۆره نر؛ بئله کی کلمه ده سون حرفدن اؤنجه کی حرف، سون هجادران آیریلاراق، آچیق هجا تشکیل وئره؛ و سون حرف ده اک ایله بیرله شه رک، آیری هجا تشکیل وئره: گۆزل / گۆزلیم / گۆزله لیم، حسن / حسن ه / حسنه.

-کلمه سونو «ک» اولدوغوندا، آچیق هجالی اک آلا رسا یازیدا ایکی چتینلیک اورتایا چیخیر، هم «ک» حرفی دیشیکلیگه اوغرایار و یوموشاق «گ» یه (یعنی «ی» یه) دؤنوشر: آیریجا کلمه نین سون حرفی سونراکی اک ایله آیری هجا تشکیل وئره: اورک / اورگیم / اوره گیم (بعضاً مصطلح یانلیش اولاراق: اوریم / اوره ییم).

بو قارماشیقلیق تاریخ بویو عرب-تورک الفباسیندا یئرینی قورویوبدور، بو حاقدا ایکی سئچیم واردیر، بو یازی قایداسی، ایکینجی قورالی توصیه ائتمکده دیر، (ایلک قورالدا استثنالارا دقت اولونمالیدیر):

۳-۴-۱- کلمه بوتونون ده آچیق هجا قایداسی: اکلی کلمه لر، واحد

کلمه کیمی ساییلاراق، آچیق هجا قایداسینا تابع توتولار: گۆزل / گۆزله لیم.

-بیرینجی نکتہ: دقت اولونمالیدیر، اؤزل آدلار ویا اؤزل کلمه لر مستقل حالدا یازیلمالیدیرلار: «احمد، کتابی وئر احمده؛ بو اؤزل کلمه نی «احمه ده» شکلینده یازماق یانلیشدیر، ویا «ائلشنی و ائلشنه ویا ائلشنی، ائلشنه» سؤزو دوزدور؛ و بو کلمه لری «ئلشنه نی و ائلشنه» یازماق یانلیشدیر.

-ایکینجی نکتہ: جمع اک ی اولان «لر» هر حالتده «لر» یازیلمالیدیر، مثلاً ائو / ائولری، کلمه سینی، «ئوله ری» یازماق یانلیشدیر، ویا سونو «ه» اولان کلمه لر، اک

آلديغيندا هر بيرى مستقل يازيلماليدير، مثلاً: ددهم. (دَقْت اولونماليدير، «يئللر، يئللهرم» سؤزونده كى «لر»، جمع اكى دئيل، بلكه فعل ين بير پارچاسيدير).

۳-۳-۲-مستقل كۆك- مستقل اك قايداسى : بو حالتده كۆك و اك مستقل كلمه لر سايلاراق، هر بيرى مستقل شكيلده آچيق هجا قايداسينا تابع توتولارلار و لازم اولدوغوندا فتحه دياكرىتيك علامتيندن يارارلانيلار: گؤزل / گؤزك. اورك / اورگيم. ائولرى. (اؤزل آدلاردا آپستروف دان يارارلانماقدا فايدا وار: ائلشنه، زنجان'ى).

نُكته ۱: هر زامان بير كلمه ده كۆك و اك آيرىمى قوشقولو اولارسا، واحد كلمه كىمى هجا قورالين تابع توتولماليدير. «اؤنه رى، ايچه رى اؤته رى، گيزه مى (سیرى)، يته رى». طبعاً بو كلمه لر مستقل كۆك اولاراق «اؤنر [مك]، ايچر [مك]، اؤتر [مك]» شكيلنده فرض توتولارسا، اونلارين اكلى شكيلنى «اؤنرى / اؤنه رى، ايچرى / ايچه رى، اؤترى / اؤته رى» شكيلنده يازا بيليريك.

۳-۳-۵-«ه» سى سىز حرفى نى فتحه حرفيندن آييران اؤزليكلر

«ه» حرفى كلمه اورتاسيندا ويا سونوندا فتحه يئرینه ايشلنسه ده بللى يئرلرده «h» سسى وئره، بو يئرلى بئله سىرالاماق اولار:

- كلمه باشيندا گلن «ه»، اصلى سسى ايله، يعنى «h» شكيلنده تلفظ اولونا جاقدير، اؤرنك «هاوا، هر هانسى، هدايت، هالاي».

- كلمه لرين اورتاسيندا، گلن «ه» دن اؤنجه، سسلى حرف گلرسه، بو حرف «h» اوخونا جاقدير. لازم اولدوغوندا فتحه حركه سى يازيلماليدير، اؤرنك: «شئه، شاه، باهار، تهلكه، اهتمام، مهري، بيرتهر، شهَر، شهَر، يهر، چؤهره، چئهره، تهمت، عهدده، مهره».

۳-۴- «ا، ای، اِ»: سسلی حرفلرین سۆزلوک باغلامیندا ایشله دیلمه سی

- «ا، ای» حرفی، قوزئی ده؛ دانشیق دیلده، کلمه نین اولینده سؤیله نیلمه ده، یازی قایداسینا گؤره یازیلاندا «ای، اِ» شکلینده یازیلماغی توصیه اولونموشدور، بو اوزدن قوزئی سۆزلوک لرینده «ای» حرفیله باشلانان سۆزجوک یازیلمازدی. ایندییه قدر، گونئی کسیم ده، ایستانبول تورکجه سی کیمی، خالق دیلی اساس آلتیناراق سۆزلوک لرده «ای» حرفیله باشلانان سۆزلر یازیلماشیدیر. یازیلاریمیزی خالق دیلینه داها چوخ یاخینلاشدیرماق اوچون، کلمه باشیندا اولان «ای» حرفلری نین یازیلماسی توصیه اولونور. بو توصیه ۲. اورتوگرافی سمیناریندا دا (ص. ۱۲) وورغولانمیشدیر.

۳-۵- فعل سونلاریندا سسلی حرفلرین دیشیمی

فعل کؤکو «آ، ه» حرفی اولارسا، اک آلدیغیندا دیشیمه اوغرامازلار، خصوصاً ادبیات ساحاسیندا بو قایدا مراعات اولمالیدیر: «آنلاماق / آنلاییرام، بیلیمک: بیلیمه ی، بو کلمه لر آنلیسیرام، بیلیمین» شکلینده ده یازیلسادا، مصطلح یانلیش ساییلیر.

عمومیلیکده دانشیق دیلینده و بعضا یازی ساحاسیندا، فعللرین چکیلمه مه - سینده (تصریفینده) (الته ماق/مک، اکلری خارج)، ائیلیم (تمایل) داها چوخ، کلمه نین بوتونلوکده «کیچیک سس او یوم یاساسی» نین او یولماسینا دوغرودور. و سسلی حرفلر کلمه ده یا «دۆز» یادا «یو وارلاق» اولماغا طرف گئدر: سۆزجوکلرده: دؤغرولاماق/ دؤغرولوبوجو (دوغرولایجی). فعللرده: گۆرمک/ گۆرمورم (گۆرمه ییرم). بیلیمک/ بیلیم (بیلیمه ییرم). بوجور اکلر آنادولو تورکجه سینده «می/می/مو/مو+یوروم» اکلریله تثبت حالا گلیمیشدی: «بیلیمیوروم، گۆرمویوروم، کالمیوروم، بؤلمیوروم»

۴-تور كجه كلمه لرده سس سيز حرفلرين يازيليش طرزي

۴-۱-«خ، غ» حرفلري

بو حرفلر يالينز قالين سسلى حرفلى كلمه لرده گلر، تڪ هجالي كلمه لرين سونوندا، و چوخ هجالي كلمه لرين اورتاسيندا همان شكيلده يازيلىب اوخونار، مثلاً: «آغ، يوخ، بوراخماق، دارىخماق». آما چوخ هجالي كلمه لرين سونوندا «غ، خ» شكيلنده اوخونسا دا «ق» شكيلنده يازيلار، اؤرنك: «بولاق، قالماق، آياق، قلاق» بو كلمه لرى «بولاغ، قالماخ، آياخ، قالاخ» شكيلنده يازماق يانليشدير.

- اينجه حرفلى كلمه لرين سونوندا اؤزليكله فعللرده، «خ، ح، ق» حرفلري يازيلماز، بوجور كلمه لرين سونو، «خ، ح، ق» كيمي اوخونسادا، «ك» شكيلنده يازيلمايدير: «گلمك، گئتمك، گؤرمك، ايلمك، كؤنك». بو نوع كلمه لرى «گلمخ، گلمح، گلماق، گلماخ؛ گئتمخ، گئداخ، گؤرمخ، ايلمخ، كؤنخ / كؤينه» يازماق يانليشدير.

۴-۲-كلمه اورتاسيندا ق-غ حرفلرينين يازيلماسى

- كلمه اورتاسيندا «ق-غ» حرفلرينين يازيلماسى عموماً ايكي قايدايا تابع توتولار: ۲۰۲۰ يازى قايداسى ايلك قورالى توصيه ائتمكله بيرليكد، اونون يئترسيزليكلىرى و چتين ليگىنى، و داها چوخ قوزئى ده ادبيات ساحاسيندا اولدوغونو، گؤز اؤنونده بولوندورماغينا دا دقتى چككمكه دير.

(۱) ايلك قايدا: «ق» حرفى اوچون كار و جينگىلتلى سس سيز حرف قايداسى: ق-غ حرفلرينين يازيليش طرزينده، ادبيات يازى ساحاسيندا، كار و جينگىلتلى سس سيز حرفلر، اساس آليئاراق يازيلار.

«ق-غ» حرفلریندن اؤنجه کی حرف کار اولارسا، «ق»؛ و جینگیلتیلی اولارسا «غ» حرفی ایشله نر^۱: «چالیشقان، داشقین، قاقچین؛ قارغا، یورغان، یورغون آرغین، بۇرۇلغان». بو قایدا قوزئی ده داها چوخ ایشله نر، البتّه «اؤرتوگرافی لغتی-۲۰۰۴» ده «اوجقار، بۇزقیر، آج قارین، حوققا، تاققا، شاققیلتی، تاققیلتی» کیمی کلمه لر بو قایدا یا تابع توتولماییب، و یازقی/یازغی کیمی کلمه لر بو یازی دا ایشلمه ییبدیر. یتنه ده تاریخی بیر آد کیمی تانینان دده قورقۇد کلمه سی بو قورال اساسیندا «دده قورغود» اولمالیدیر نه «دده قورقۇد».

یعنی بو قایدا اساسیندا بیر سیرا سؤز جو کلرین سؤیله نیشینده یئترسیزلیک اورتایا چیخار، عمو میلکده بو قایدا هم گونئی یین چوخ یئرلرینین تور کجه سییله و آیریجا ایستانبول تور کجه سی نین سؤیله نیش قایدا سییلا اویومسوزلوق ایچینده دیر.

۲) ایکینجی قایدا: «ق/غ» حرفی اوچون تک ویا قوشا سسلی حرف قایدا سی: کلمه اورتاسیندا «ق» حرفی، یالئیز تک بیر سسلی حرفله بیرلیکده گلر «قارقا، قارقیش، یورقان، بۇرۇلقان، یورقون آرقین، اولقون؛ یوماق، دده قورقۇد».

آما «غ» حرفی نین هر ایکی طرفینده سسلی حرف گلر. «تاغار، باغیرماق، چاغیرماق، سیغیر، ساغیر».

بو قایدا اساسیندا، سونو «ق» حرفلی کلمه، باشی سسلی اک آلا رسا، «ق» حرفی ایکی سسلی حرفین آراسیندا قالدیغی سببیله «غ» حرفینه دؤنوشر «قالماق/قالماغی، آیاق/آیاغا».

بو قایدا چوخ ساده اولاراق و هر کسجه راحتلیقلا تشخیص وئریله بیله رک، داها چوخ دانشیق دیلینده گونئی ده، و یئر-یئر ادبیات ساحاسیندا ایشله نر، آیریجا ایستانبول تور کجه سینده هم دانشیق دیلی و هم یازی قایدا سی، بو قورالا تابع دیر: مثلاً «قارقا

۱-کار حرفلرینی «فستیکیچی شهاب» عبارتی ایله ازیرله مک اولار (ک/خ).

karga، يورقان yorgan، آيغير aygir، اۇيقور uygur، اۇيقار uygar) شكيلينده يازيلىپ
 اوخونار. (البته «اشراقى فلسفه» عبارتینده اولان «ى» حرفى، تور كچه يوخ بلكه عربجه دن آليان يايه نسبت حرفى
 اولاراق اوزون سسلى «ى» دير. باخ: ضميمه ۱، آل/ال، سال/سل اكلرينين اوزلليگى.)

۴-۳-ق-ك، غ-گ حرفلرييله باشلايان اكلرين يازيلىش طرزي

اورتوگرافيا لغتى (۲۰۰۴) اساسيندا، «ق-ك، غ-گ» حرفلرييله باشلايان اكلرين
 يازيلىش طرزي، كار و جينگيلتيلي قايداسينا تابع دير.

كار سس سيز حرفله بيتن كلمه لر «قان، كن» اكلرى آلار، جينگيلتيلي سس سيزلرله
 بيتن كلمه لر «-غان، -گن» اكلرى آلار: «يايشقان، ياتقين، دؤيوشكن، سوروشكن،
 بورولغان، دئينگن». (عمومى حالدا، «۴-۲-» قايداسيندا دا گوروندويو كيمي كار و
 جينگيلتيلي قايداسيندا بير سيرا يتر سيزليك لر واردير و بونا دقت اولونمايدير، اؤرنك
 ياتقين، ايتگين.)

دؤرد جور يازيلان اكلرين يازيلىش طرزي:

كار سس سيز حرفله بيتن كلمه لر «قۇ، كۆ، قى، كى» ويا «قۇن، كۆن، قين، كين»
 اكلرى آلار، «پۇسقو، سورنگو، سچكى، بيچقى...؛ تۇتقون، اؤتكون، ساتقين، بيتكين...».

جينگيلتيلي سس سيزلرله بيتن كلمه لر «غۇ، گۆ، غى، گى» ويا «غۇن، گۆن، غين،
 گين» اكلرى آلار: «وورغو، بؤلگو، چالغى، وئرگى...؛ يورغون، دوزگون، قيرغين،
 ازگين...».

(گونئی ده يئر-يئر يازى ساحاسيندا و عمومىليكده دانيشيق ديلينده، «ق،غ» حرفلرينين
 ايشلنمه طرزي، «تك ويا قوشا سسلى حرف قايداسى» (قايدا ۴-۲ ايكنجى قايدا)
 اساسيندا يازيلىپ اوخونماقدادير.)

۴-۴-«ق، غ، خ» و «ك، گ» حرفلرينين عمومى اوزلليگى

آذربايجان تور كچه سينده «ق، غ، خ» حرفلى قالين حرفلى كلمه لرده، «ك، گ»
 حرفلى اينجه حرفلى كلمه لرده گلر، مثال؛ قالين: (قيرمىزى، آغير، اوغور، قالمخاق،

یاخماق، شاختا؛ و اینجه: (دۆزگون، بیلدیرمک). (نادر حاللاردا بو قایدا پوزولار: «کور، کار، کال».)

– ایستانبول تورکجه سینده «k, g» حرفلری نین هر بیرى، ایکی سسی تمثیل ائدرلر. بو حرفلر، قالین حرفلی کلمه لرده قالین حرفلر کیمی اوخونارلار و اینجه حرفلی کلمه لرده اینجه حرفلر کیمی اوخونارلار. «گتتمک : gitmek، قالئری : galeri ؛ اکمک : ekmek ؛ قالخماق (کالکماک) kalkmak، عاگیل (آکیل) : akil».

۴-۵- «ق/غ» و «ک/گ» حرف دیشیمی

تورکجه ده «ق، ک» حرفلریله سونلار کلمه لره (بونلار سس سیز حرف اولدوغو اوچون اؤنجه کی حرفلر سسلیدیرلر)، بیر سسلی حرفله باشلانان اک، آرتارسا، «ق، ک» حرفلری ایکی سسلی حرف آراسیندا قالاراق تلفظ و سؤیله نیشلری یوموشانار و «غ، گ» حرفلرینه دیشیلر، مثال «قالماق/قالماغی؛ کؤینک/کؤینگى»، بوجور حاللاردا «ک» حرفی، «گ» حرفینه دؤنوشوب یازیلسا دا آما هر حالدا «ی» اوخونار، مثال «کؤینک : کؤینگى (کؤینه یى)؛ اؤرک : اورگى (اوره یى)؛ بیلینمک : بیلینمگى (بیلینمه یى)؛ سؤزلوک/سؤزلوگو (سؤزلویو)»؛

دقت اولونمالیدیر تورک دیلی، بیتیشکن دیل (التصاقی دیل) اولدوغو اوچون، کلمه کؤکو، ثابت قالاراق اکلر اونا آرتیریلار. آما بیر طرفدن سؤیله نیش طرزى اساس آلیناراق و بیر طرفدن ده یانلیش مصطلح اولاراق «ک/گ» دیشمه سی «ک/ی» شکلینده اورتایا چیخار، و بعضا حتی ق/غ حرف دیشیمی، غ/ی شکلینه دؤنوشر، و بو اوزدن استثنالار وجودا گلر.

بونون سببی بودور کی اوخویوجولار بوجور «گ» لرین «ی» اوخونوشوندا چتینلیک چکرلر و یازیچیلار دا متنین داها آخیجی اولماسی و سؤیله نیش دیلینه اویغون اولماسی اوچون، ک/گ حرف دیشمه سی یئرینه، ک/ی حرف دیشمه سینی، ترجیح وئرلر.

بوجور دوروملاردا، دۇنوشن حرف، «ی» یازلسادا، ترجیحاً اۆچ «ی» حرفی نین یانانا گلیمه مەسی، و متن یین داها گۇرکملی اولماسی اوچون، دۇنوشن حرفین، «گ» یازیلماغی ترجیح ائدیلیلر: «بیلدیگ / بیلدیگیمیز / بیلدییمیز، بیلدیگی / بیلدییی، گئتدی / گئتدیگی یئر / گئتدییی یئر». هر حالدا بورادا دۇنوشن «گ» حرفی «ی» اوخونا جاقدیر.

بونلارارغما یازیچیلاریمیز چوخ نادر حاللاردا «گلجه ییمیز، گۇره جهیم، گۇره جه ییک، قالا جاییق» کیمی کلمه لری «گلجه گیمیز، گۇره جگیم، گۇره جگیک، قالا جاییق» یازارلار.

دقت اولونمالیدیر بورادا کسکین دوغرو ویا کسکین یانلیش دان سۇز گئتمیر، آماج بودور یازیچی، یاشانمیش تجربۀ لر اساسیندا بوقوراللاری آچیق آیدین شکیلده تانییارق، حرف دیشمه لرینی یازمیش اولسون. آیریجا ادبیاتیمیزدا تاریخ بویو خالقین سۇیله نیشینۀ یاخینلاشماق اوچون بوجور دیشمه لر اورتایا چیخارق، بعضاً ده اوزونو تثبیت ائتمیشدیر، اؤرنکین «دگمک / دیمک» کیمی سۇزلره اشاره اولونابیلیر.

-ک / گ حرف دیشمه سینده، کؤکلری هر نه اولورسا اولسون، یازیلیش بیچیمی تاریخی سورج ایچینده دیشیمۀ اوغرایارق تثبیت اولونان بعضی کلمه لرله قاریشدیر مالمالی ییق: اییی، قیی، یییه، دویو، دیشمک / دیشکن / دیشیک؛ دیمک / دیر / دیه نک / تیر، گرہ یی / گرہ ییر. (بو کلمه لرده اسکی کؤک «دگیشمک و دگمک» اولسادا، اولناری «دگیشکن، دگیشیک، دگر ویا دگه نک، گرگی» یازماق، متنی چتله ده رک آنلاشیلماز حالا گتیریر. بو اوزدن گئریه دۇنوش اولارق، یانلیشدیر.)

-دئیل کلمه سی تاریخی کتابلاردا «دکول، دکل، تکل، دگیل، نگیل» شکلینده گلیبیدیر، اونون کؤکونو دیمک (دگمک) سۇزونه باغلاماق، ائتمولورژی جھتیندن اثباتلانماز. بو اوزدن بو کلمه نین یثنی یازیلیش شکلی و خصوصاً «اورتوگرافیا لغتی» نده کی شکلی داها دوزگون گۇرونور، حتی اونو «دگمک / دگیل» سۇزونه

باغلاساق دا، کۆك کلمه، اساسی حالدا دیشیمه اۇغراییدیر «دیمک / دیل». بو کلمه اورتوگرافیا لغتینده «devil» و ت.د.ق. دا «değil» کیمی تثبیت اولونوبدور و بو کلمه نی «دئیل» شکلینده یازماق داها دوزگوندور^۱.

یوخاریداکی سۆزلره عطفاً، و تورک دیلینین التصافی اولماسی اساسیندا، کۆك کلمه لرین ثابت توتولماسی عملاً یالنیز، اک سیز سۆزجو کلرده اویغولانابیلیر «کۆینک / کۆینگى»، آما اکلی سۆزجو کلرده اویغولانماسی ممکن اولمور، مثلاً «گلّه جک / گلّه جگیمیز؛ گۆره جک / گۆره جگیک» کیمی کلمه لر عمومأ «گلّه جه ییمیز، گۆره جه ییک» شکلینده یازیلاراق داها آیدین و اوخوناقلی اولور. حتی قالین حرفلی کلمه لرلده بو قایدا داها چوخ «ی» حرفیله یازیلیر «قالاجاییق».

— «ورتوگرافیا لغتی» نده دیشن بو حرف (اینجه کلمه لرده) هر حالدا «ی» یازیلیر. «köynək, köynəyi, ürek, üreyi»

بو قایدا خصوصأ «ق / غ» باغلامیندا، «(۴-۲-۱) یکینجی قایدا» تک ویا قوشا سسلی حرف قایداسی ايله عینی له شیر.

— آنادولو تورکجه سینده قایدا، بیر طرفدن داها ساده و دیگر طرفدن داها کسکین حالاً گتیریلیمیشدیر، کلمه لرده «ک، ق» حرفلریله سونلار حرفلرین هامیسی «ک k» شکلینده یازیلیر و باشی سسلی اک گلدیگینده «ک k» حرفی، «ق q» حرفینه دیشیر و اونا «یومشاق ک» دئییلیر؛ بو حرف قالین کلمه لرده «غ» شکلینده و اینجه کلمه لرده «ی» شکلینده اوخونور. «kalmak/ kalmağı, yürek/ yüreği» (کالماغی، یوره غی / یوره یی). بونا رغماً یئنه ده اورادا دا استثنالار اورتایا چیخیر. مثلاً (اینترنت یازیلاریندا)

۱- کلمه دیوان لغات تورک ده بئله گلیدیر. (divanü lügat-it-türk-besim atalay-cild III sayfa 153): «أَلْ أَدَغْ دَاغْ أَلْ: أَوَّلْ أَوْنَدَانْ دَاغْ أَوَّلْ: «أَوَّائِيلَهْ دَئِيل» بو سۆز و اوغوزلار «آرگو» لاردان آلمیشلار. «داغ اول» سۆز و پوزولموش و «تگُل» (تگول) دئمیشلر. چونکی اوغوزلار آرگولارلا قونشودولار و دیلری بیریرلریله قاریشمیشدیر.

نادر حاللاردا «قالاجاغیق» (kalacağık) گۆرورک، عموماً «قالاجاییق» (kalacayık) یازیرلار. بو موضوع [۱] جاغیق / جاییق اکی اولان کلمه لرین هامیسیندا صادقدیر.

۴-۶- «دا/ده» اک لرینده یئرلیک حال و معیت وظیفه سی

«دا/ده» اک لری ایکی گرامثری وظیفه داشییرلار، یئرلیک حال (مفعول فیه، ایچینده معناسیندا، فارسجا «در» معناسیندا) اولاراق کلمه یه یاییشار: «کتاب حسنده دیر»، آما معیت (بیرلیکده) معناسیندا اولاندا (فارسجا «هم» معناسیندا) کلمه دن آیری یازیلا: «حسن ده گلدی». (یئرلیک حالدا وورغو «دا/ده» هجاسیندا، آما معیت حالدا وورغو «دا/ده» سؤزوندن اؤنجه کی هجادادیر).

۴-۷- معیت اکی نین یازیلیش طرزی

معیّت اکی کیمی، ایشله نن «له / ایله، لا / ایله» اکی، کلمه ایله، هم آیری و هم یایشیقلی یازیلا بیلیر، اولارین ایشلنمه سینده آشاغی یول یؤنتمی (جدول ۸) مراعات ائتمک لازمدیر البته یالینز «لا / له» اک لری کلمه دن اولدوقجا آیری و یاریم فاصله لی یازیلمالیدیر «سولماز سوسن له گتدی. سولمازلا سوسن بیرلیکده گتدیلر. آتیلا ایله اومود درس اوخویورلار. اومودلا آتیلا درس اوخویورلار»:

جدول نمرة ۸: معیت اکی و ایله اکی نین ایکی تور یازیلیش طرزی		
istanbul türkcesi latin alfabe	azerbaycan türkcesi latin əlifba	تورک-عرب الفباسی
gelmesiyle	gelmesi ile	کلمه سی ایله، کلمه سییله
itibariyle	etibari ilə	اعتباری ایله، اعتبارییله
dileğiyle	diləyi ilə	دیله یی ایله، دیلگی ایله، دیلگییله
sebebiyle	səbəbi ilə	سببی ایله، سببییله
iradesiyle	iradesi ile	ایرادە سی ایله، ایراده سییله
münasibetiyle	münasibəti ilə	مناسبتی ایله، مناسبتییله
Çocuğuyla	uşağı ilə	اوشاگییلا، چوگوغو ایله

۴-۸-«د،ت» حرفلرینین آذربایجان و آنادولو تورکجه سینده اؤزلیگی

ایستانبول تورکجه سینده، سونو سس سیز کلمه لره، «د،ت» حرفلریله باشلایان اک لر، گلر سه، کار-جینگیلی حرف قایداسینا تابع توتولار، کار حرفلرده [«فستیکیچی شهاب» عبارتینده اولان سس سیز حرفلرده]، «ت» حرفی؛ و قالانیندا «د» حرفی گلر. اؤرنکین: «ساتیرماق» *sattirmek*، کالديرماک *kaldirmek*.

آذربایجان تورکجه سینده، بو موضوع آشاغی قایدا یا تابعدیر.

- فعل سونلاریندا اولان «ت» حرفی، سسلی حرفله باشلانان اک آلیرسا، «د» حرفینه چؤنر: مثال «یارتماق» یارادیر. سارالتماق / سارالدير. تک هجالی فعللرده (اتتمک / ائدير، گتتمک / گندير، کیمی کلمه لر خارج) بو حرف دیشمز: «یتتمک / بیتیرمک، یتتمک / یتیر. ساتماق / ساتیر. آتیر...»

آیریجا تورکجه کلمه لرده سون حرف «ت-د» اولدوغوندا، آذربایجان تورکجه سینده داها چوخ «جینگیلی...د حرفی» و ایستانبول تورکجه سینده «کار...ت حرفی» یازیلیر. آذربایجاندا یازیلان «ایگید، دده قورقود، آرمود» کلمه لری؛ آنادولودا «ایگیت، دده قورقوت، آرموت» یازیلیر.

۴-۹-آذربایجان تورکجه سینده سیرالی ساییلار

سیرالی (ترتیبی) ساییلار یازیا آلیناندا، ساییلاردان سونراکی اک، کامل حالدا یازیلمالیدیر (حرفسل ویا سایسیال شکیلده) «مثال: بیرینجی = ۱ینجی؛ اوتوزونجو = ۳۰ونجو»، ییغجام حالدا یازماق ایسترسک، «جی / جو» شکیلده ساییلاردان سونرا یازیلمالی، ویا ساییدان سونرا نقطه علامتی او ساییدان سونرا ترتیبی ساییدان اولدوغونا اشارت ائدر، مثال: «بشینجی = ۵ینجی = ۵-جی = ۵؛ بیرمی اوچونجو = ۲۳ونجو = ۲۳-جو = ۲۳».

۴-۱۰-اسنادی فعللرین یازیلیشی

اسناد یعنی بیر صفت ویا حالتی بیر شخصه و بیر شئی باغلاماق آنلامیندادیر، اسنادی فعل، بیر شئی آیری بیر شئی باغلایار (نسبت وئرر)، آیری دیشله بیر شئین ثابت و قالجی صفت و حالتی نی سؤیلر. مثلاً «هوا سو یوق دور» سو یوقلوغو هاوا یا منسوب ائدير ویا هاوانین بیر صفتی نی بیلدیریر. غیر اسنادی فعل، بیر ایش گؤرمه یی، بیر شئی و شخصه باغلار مثلاً هاوا سو یوور.

تور کجده اسنادی دئییلین فعل، «دیر/دیر، دؤر/دؤر» اک لريله دؤزه لر.

بو حاقدا بله بیر اؤنهری وئرلمیشدیر: «دیر/دیر، دؤر/دؤر» اک لری اسنادی فعل اولاندا اسم دن آیری (آعاج دیر، بؤوک دور)، آما فعل ایله گلنده یاپیشیق یازیلین (اولاجاقدیر، بؤلوشدور). بو حاقدا جناب محمدرضا کریمی باغبان «م. کریمی» نین جاوابی ان یترلی و اطرافلی جاواب سایلماقدادیر و بو اوزدن اونو عینا گتیریریک:

«دی/دیر» یا «دؤر/دؤر» اک، اؤزوندن اؤنجه گلن کلمه نین «اسم، صفت و...» سسلی حرفلریله ایلگی لیدیر. بو اؤزدن گر کدیر کی او کلمه یه یاپیشین. اگر بیز بعضاً یاریم فاصله ایله یازیریق اؤخونوشون ساده لگی اوچوندور. [تورک دلی، التصاقی اولدوغو اوچون، بو اک اصلی کلمه دن آیری دوشونوله مز].

البته کلاسیک ادبیاتیمیزدا همیشه «دور» واردیر و «دیر» فعلی یوخدور. بو قانون ۲۰ینجی عصرده، ینیلیک اولاراق گرامریمیزه گلیمشدر، کلاسیک ادبیاتیمیزدا «دور» و «دورور» فعلی عینی معنادا واردیر کی «دور» همیشه اؤزوندن قاباقکی کلمه یه یاپیشیر، آما «دورور» اؤزو مستقل بیر فعل دیر و فارسجادا «است» معناسیندادیر و اونا تای آیری دا یازیلیر.

۴-۱۱-چوخ هجالی کلمه لرین یازیلیشی

اؤزون کلمه لرین داها راحت اوخونولماسی اوچون، آیریجا متن یین داها گؤرکملی حالا کلمه سی اوچون، مناسب یتلرده اک لری (صیفیر فاصله ایله) بیریریندن آیرماق، فایدالی اولاجاقدیر. آیرما نقطه لری ائله سئچیلمه لیدیر کی هر آیری بؤلمه، مستقل معنایا مالک اولمالی ویا مستقل اک بیچیمینده اولمالیدیلار. عموماً اوچ هجadan چوخ کلمه لرده، بو ضرورت داها چوخ حس اولونور: گتیمیش ایمیشدیم، اوخوموش اوموشدوم، بیلیمسل لیک، گتیمه لی ییک، گله نکسلچی، گله نکسلچی لیک، درگی سی نین.

«ایدی، ایمیش» یاردیمچی فعل اک لری کلمه دن آیری و ترجیحاً یاریم فاصله لی یازیلمالیدیر: «گلمکده ایدی، گلیمش ایدی. یازاجاق ایدی» او کتاب منیم ایدی. او گلن حسین ایمیش. «گله جک ایمیشلر». «ییک، ییق» فعل اک لری کلمه دن آیری و یاریم فاصله لی یازیلمالیدیر: «قالمالی ییق، گتیمه لی ییک»

سُورُ (سؤال) علامتی اولان «می/مو» اک لری، یازارین سنجیمی اساسیندا کلمه دن آیری یازیلماغی و البته یاریم فاصله ایله داها آیدینلادیجی اولاجاقدیر: «گلدی می؟، دُیدون مو؟/ دُیدونمو؟، گُردون مو؟/ گُردونمو؟»

۴-۱۲- بعضی کلمه لری یازیلیش شکلی

- **کچمک/گنچمک:** آذربایجان تورکجه سینده خصوصاً گونئی ده دانیشتیق دیلینده عوموملیکده، داها چوخ گنچمک کلمه سینی ایشله دیرلر، آما آیدینلار و یازیچیلار داها چوخ ادبی استاندارد یازیا اویماق اولاراق بو کلمه نی کچمک شکلینده یازماغی او یغون گُورورلر.

- **کیمی/گیبی:** آذربایجان تورکجه سینین ادبی خزینه سینده، «گیبی» ویا «اثوئت» و بوجور کلمه لر گنیش شکیلده ایشلندیگنه رغماً، یازیچیلاریمیز «کیمی» و «بلی» کلمه لرینین داها یایغین اولدوغو اوچون یازیمیزدا داها او یغون گُورورلر. (اُورنگین «گیبی، اثوئت» کیمی کلمه لر، تبریز تورکجه سین یانسیدان صحاح العجم سؤزلو گونده، گونلوک ایشله نن سؤزلر کیمی وئرلیمیشدیر، ویا بعضی لری دده قورقود دا ایشلنمیشدیر.)

- **اوچون/اوچون** کلمه سی، تاریخی قایناقلاردا بو شکللرده گلیبدیر: «نچون» (: نه اوچون؛ صحاح العجم)؛ ایچون (دده قورقود درئسدئن نسخه سی) «وقوماقیچونک، رفاهیچون» (: اوخوماقی اوچون، رفاهی اوچون؛ دده قورقود، گونبد نسخه سی). بو کلمه ایکینجی اورتوگرافی ده و ایضاحلی لغت ده «üçün»؛ و ت.د.ق. قایناغیندا «qin» شکلینده گلیبدیر. بو موضوعلاری گؤز اونونه آلا رساق آذربایجان تورکجه سینده بو کلمه نی «ایچون، ایچین» یازماق دوغرو اولماز و اونو «اوچون/ اوچون» شکلینده یازماق داها دوزگون ساییلماقدادیر. -- **حرف دیشمه لری ویا ابدال حرفی :** بعضاً دانیشتیق دیلینده، حرفلر دیشیکلیگه

اوغرار، اونلاری استاندارد ادبی دیله او یغون یازمالی ییق. اُورنک:

- **چیخیشلیق حال** اکی نی «نن» یازماق (مثلاً: حسن نن آلدیم) یانلیشدیر دوزو «دن/ دان» دیر (حسن دن آلدیم). - معیت حال اکی نی «نن» یازماق (مثلاً: حسن نن حسین، آذربایجانن داغیستان) یانلیشدیر دوزو «لا/له ایله» دیر (حسن له حسین، آذربایجان ایله داغیستان). دیگر ابدال حرفلری: (اوچوللار، یانلیش) / اوچورلار.

- «چی/جی» اکی، فاعلی ایسیم دوزلتمک اوچون ایشله نیر، ایستانبول تورکجه سینده

كار حرفلرلە (فېستېكچى شەپ) چى/چو، و جىنگىلىتلى حرفلرلە جى/جو اكلىرى گلر (آشچى، دىلنچى). آذربايجان تور كجەسىندە عموماً اصلى (ذات) آدلارلا «چى/چو» و فعلدن دوزەلن ويا بىلىم قايناقلى مسلك آدلارلا «جى/جو» اكى گلر: «دىلنچى، دىمىرچى، اكىنچى / يورومجو، اؤيرنجى، بىلىمچى. بىلىجى. شەرىيارىلىجى (فا: شەرىيارشاس).

-آلىنما كلمەلردە «ۋ» حرفى وارسا، يازىلىش و سؤىلەنىشە گلرسە داھا اوغون گۇرونر: دۇوق، قۇوم، كۇون و مكان، كۇوتر، بىئوشە، گۇوهر، اۇولاد، بدۇو، دۇورە، لۇوحە، نۇوبە، بۇنۇورە، جۇولان، جۇور و جفا، مۇوق، دۇولت، فۇوق، تۇوبە، شۇوق، شۇوكت، سۇوق، سادە لۇوح، رۇوشن، رۇونق، پرتۇو، اۇوضاع، اۇوليا، مۇوھوم، مۇوجود، مۇوزون، مۇوت،

۴-۱۳- تکراری و ترکیبی سۆزلرین یازیلیش طرزى

بىر سۇزجوك مستقل حالدا تکرار يازىلارسا، ويا بىرى معنالى وديگرى معناسىز آما بىرىنچىنە اۇيۇملو، ويا واحد مفهوم معناسىندا اولان، ايكى كلمە آراسىندا تىرە خطى قويولمايدىر: «بىر-بىر، يئر-يئر، آدم-مادام، آلىش-وئرىش». آما واحد بىر كلمە كىمى ايشلەنىب كلمە دۆزلىدىجى اك آلىرسا بىرلىكدە يازىلمايدىر: يانانا، بىرىرى، بىرىرلىرىلە. البته، يىنى يازىلاردا، خصوصاً اىستانبول تور كجەسىندە بو قايدا چوخ دا اۇنمىسە مەكده دىر و يازىچىلار تىرە خطىن قويولماسىنى اوغون گۇرمورلر. دقت اولونمايدىر آلىنما تركىبى كلمەلر، فتحەدن يارالاناراق يازىلمايدىر: زلف پرىشان، آب حىات.

تركىبى كلمەلر اگر «مضاف و مضاف اليه» و «صفت و موصوف» اولارسا آيرى آيرى يازىلاجاقدىر «آغير جزا، آج قارىن، آچىق قابى»، آما ايلك كلمە، ايكىنچى نىن خصوصىتى اولماسا، ويا كلمە اۇزل آد اولارسا بىرلىكدە يازىلاجاقدىر «آغير آياق، آج گۇز، آچىق گۇز»

۴-۱۴- آل/ال، سال/سل اکلرینین یازیلیش طرزى

آل/ال ويا سال/سل اکلىرى تور كجە مىزدە صفت اكى اولاراق بىر كلمە يە آرتاراق يىنى بىر كلمە دوزلدلر. بو اك يىنى كلە نىن آيرىلماز پارچاسى اولدوغو اوچون او كلمە يە ياپىشقىلى يازىلاجاقدىر.

مثال: بېلىم / بېلىمسىل، قۇت / قۇتسال^۱.

۱-عربچەدە صفت دۆزگىدىچى «ى» شكىلچىسى (يايە نىسبەت)، فارسچادا دا يايقىن و مسلط اك سايلير (اۋرنىگىن: علم / علمى، اجتماع اجتماعى، اخلاق / اخلاقى، تبريز / تبريزى)، بو شكىلچىنىن تور كجەدە يايقىنلاشماسى اوچون بۇيوك مانع وار، بو سببلە يالنىز عربچەدن آلىنان بعضى كلمەلردە ايشلەنير، بو مانع تور كجەدە بو شكىلچى يە بنزر «آدين تاثيرليك حال» (مفعول به) شكىلچى سىدىر، مثال «تبريزى گوردوم، زىنجانى دولاندىم» جوملەلرىندە «ى» شكىلچىسى «آدين تاثيرليك حال» شكىلچى سىدىر، و عربچە-فارسچادا اولان «تبريزى، زىنجانى» يثرينە، تور كجەدە «تبريزلى، زىنجانلى» سۆزلرىنى ايشلەدىرىك.

-بو سببلە «ى» شكىلچىسى آلان كلمەلر تور كجەدە ايكي معنالى اولورلار: مثال: «علمى اۋيرنمك»، تاثيرليك حال «ى» ايله، بېلىمى اۋيرنمك «فارسچا: علم را ياد گرفتن» معناسىندادير؛ اما عربچە «ى» شكىلچىسىبلە، «علمى و بېلىم مئتودويلا و يۇنتم ايله اۋيرنمك» معناسىندادير «فا: با اصول علمى ياد گرفتن»، يئنەدە «منطقى دانىشاق»: «دۆزگون دانىشاق»، و «منطقى بېلىمىنى دانىشاق» معناسىندادير. تور كجەدە اول «ى/ى» حرفى قىسا سسلى، اما عربچەدە اولان «ى» حرى اوزون سسلى دير. مثال «اشراقى فلسفە» عبارتندە «ى» اوزون سسلىدير و بو اۆزدندە تور كجەدە كلمەلردە «۴-۲-ق/غ» قايداسىنا تابع اولماز. تور كجەدە اسكى بير شكىلچى اولاراق آل/ال واردير: توپال، ياشىل، قىزىل، گۆزل، قارتال، يۇنگول... سال/سل شكىلچىلرى، اسكى تور كجەدە اۋزونو، بعضى كلمەلردە گۆستەرىر، يۇخسول (صباح العجم سۆزلويونده)، وارسىل (وارلى)، اۋيسال (اۋيولمۇ، قانونمدار، مطيع)، قۇمسال (قوملو دنيز قىيىسى، ايضا حلى لغت دن مثال: قۇمساللارى اۋپور لپە، پور لە، اينجى لرى سپە سپە). -تورك دىل بېلىمچىلرچە (محرم ارگىن، زىنب قورخماز)، سال/سل شكىلچىسى؛ آل/ال، و سى/سو شكىلچىلرىنىن بيرلشمەسىندىن دۆزەلير. اۋرنىگىن، قۇمسو ويا قۇمسو كلمەسى قوما بنزر شىي نشان وئىر، و بو كلمە آل/ال اك ايله قۇمسال شكىلگە ر ك، قوملو قىيى يا اشارت اندر. تورك دىل اۋزمانلارى، صفت دۆزلدىن شكىلچىلرى گنىش صورتدە يئنى علمى و فلسفى كلمەلرى وجودا گتيرمك اوچون ايشلەدىرلر: «قۇتسال، دۇيقوسال، سايسال، ياشامسال، پاراسال، روحسال، گۇرسال، انشىتسل، دوشونسل، بېلىمسىل، ائورنسل». بو اك ائىلە يايقىنلاشىدىركى حتى آلىنما كلمەلردەدە ايشلەنير: «حقوقسال، اخلاقسال». [قايناق: جويىچى فلسفە تاريخى، جلد ۱].

۵-آلینما کلمہ لریں یازیلیش طرزی

شک یوخ کی بوتون دیلر، سؤزجوک جھتیندن بیریرلریله آلیش وئریشده اولورلار، تورک دیلی، دونیانین بوتون تانینمیش دیلرینه تاثیر ائتمیشدیر و طبیعتاً اونلاردان دا تاثیر آلمیشدیر، آوروپا دیلری و خصوصاً اینگیلسجه بؤیوک اؤلچوده و مختلف قایناقلارجا ۲۰ فایزه یاخین تورکجه کؤکنلی کلمه لرله دولودور، «یوغورت: yoghurt؛ پته، بیتیک: petition؛ کپسول، کابین، قاب: cup, capsule, cabin؛ قاپماق: capture؛ قایماق و قایق: kayak؛ بگ big...» بونلارین بیر نئچه سیدیر.

فارسجا و عربجه ده همان سایاقدادیر، تورکجه دن فارسجا یا کئچمیش «آغا، خانیم، قاشیق، بوشقاب، قایق، قابلاما، بُنچاق، اوجاق، اوتاق، اوتو، قتیچی، قاجاق، توتون، توپ، و...» کیمی کلمه لر بونلارین بیر نئچه سیدیر.

تورک دیلی ده او بیر دیلردن چوخلو کلمه لر آلا، آلینما کلمه لریں اؤنمین یلمک اوچون جدول ۹ دا بیر نئچه تورکجه متین اؤرنک وئریلیر.

جدول نمرة ۹: تورکجه متن لرده، تورک کؤکنلی و آلینما سؤزجوکلریں اورانی (یوزده سی)				
قایناق	تورکجه کلمه لر	عربجه کلمه لر	فارسجا کلمه لر	آوروپا دیلریندن آلینان کلمه لر
دده قورقود (ایلک و اورتا صفحه ۴۹۳ کلمه)	۹۰	۸	۱	۱
نسیمی، منده سیغار ایکی جاها ن شعری (۲۷۲ کلمه)	۵۵	۳۰	۱۵	۰.۰۱
فضولی، توحید و سو قصیده سی (۱۷۱۷ کلمه)	۳۳	۵۱	۱۶	۰.۰۱
جویزچی فلسفه تاریخی (۵۱۸ کلمه)	۷۰	۲۰	۴	۶
نسیمی رومانی، محشر (۴۳۵ کلمه)	۷۳	۱۸	۸	۱
عاشیق علسگر، داغلار، ساری کؤنک (۴۱۳ کلمه)	۷۵	۱۱	۱۴	۰.۰۱
بیلیمسل مقاله، اورمو گؤل، فراز آب (۱۷۶۷ کلمه)	۷۲	۲۰	۴	۴

۵-۱- عربجه کلمه‌لرین یازیلیش طرزی

عمومی قایدا اولاراق عربجه ویا اسکی فارسجادان آلینان کلمه‌لر، او دیللرده اولدوغو کیمی یازیلماقدیر، اولارین یازیلیش شکلی، بیر طرفدن گوئی ده اوخویوجولارین گؤزلرینه تانیش اولدوغو اوچون، و بیر طرفدن بوجور کلمه‌لرین معنالارینی، مختلف سؤزلوکلرده آختاریب تاپماق اوچون، بو قورالین سئچیلیمه‌سی نین، اصلی دلیلی ساییلیر. آیریجا فونئتیك یازیلان کلمه‌لر، اوزاناراق، چوخ دا انرژى طلب ائدیر: (اؤرنک اولاراق، متکلم، سؤزو فونئتیك حالدا، متکلم، موتکلم، موتکلم، مۆته که لیم شکلینده یازیلارسا، بو کلمه‌لرین یازیلیشی چتین اولدوغوندان باشقا، آنلامینی هنج بیر سؤزلو کده تاپایلمک مُمکن اولمایا جاقدیر.)

۱. نکته: یوخاریداکی سؤیله‌نن عموم قایدا یالنیز، کسین حالدا عربجه سانیلان ویا فارسجا سانیلان کلمه‌لر اوچون کنچرلیدیر. آما بیر کلمه تورکجه کؤکنلی اولوب او دیللرده یاقین اولسا دا فونئتیك یازیلما لیدیر. اؤرنک اوچون تورکجه کؤکنلی و فارسجادا یاقین اولان «امید» کلمه‌سی تورکجه ده «اُمود» یازیلما لیدیر، نجه کی، آذربایجانین بؤیوک شاعری شهریارین ال یازمالاریندا بئله دیر، ویا فارسجادا یاقین یازیلیشلی «کربن» کلمه‌سی، آوروپا دیل لریندن آلیندیغی اوچون فونئتیك اولاراق «کربون» یازیلما لیدیر. بو موضوعنو شهریارین دا شعرلرینده گؤره بیلیریک، شهریار آیری بیر شعرینده باغبان کلمه‌سینی باغوان یازار. (قایناق: شهریارین ال یازمالاری، یاینلایان هادی بهجت تبریزی ۱۳۸۹). بو نکته اوچون چوخلو کلمه لری وئرمک ممکن دور: «قاشیق، قابلاما، قاییق..»

آذربایجانین اؤنلو شاعری شهریارین ال یازمالاریندان بیر اؤرنک

یورقانی ووغری قاپاندا دیدی ملا نصرالدین	نیلسین چیلپاغیدی اوغردا یورقاندا گئیدی
هوا انسانی بوغور باش باش گاز کربونیک اولموش	بئله ده اسمیر ایلده سلیمان ایلده گئیدی
سو کرجدن گلر ایلده گله بو پاسلی دمیرده	گؤره سن «شاه سوئیو» تک چشمه نه عنوان ایلده گئیدی
فیلی فنجانلا سوو ارمازلار، ملدیر بو، ولاکن	اؤمودا باخ کی سو سوز فیلدیه فنجاندا گئیدی
یورقانی اوغرو قاپاندا دئدی ملا نصرالدین،	نیله سین چیلپاق ایدی اوغردا یورقان ایلده گئتدی.
هوا انسانی بوغور باش باش گاز کربونیک اولموش،	یئل ده اسمیر ایلده یئل ده سلیمان ایلده گئتدی.
سو کرجدن گلر ایلده گله بو پاسلی دمیرده،	گؤره سن «شاه سوئیو» تک چشمه نه عنوان ایلده گئتدی.
فیلی فنجانلا سوو ارمازلار، ملدیر بو، ولاکن،	اؤمودا باخ کی سو سوز فیلدیه فنجان ایلده گئتدی.

۲. **نکته:** عربجه دن آلمان کلمه لر اصلی دیلده کی کیمی یازیلسادا اونلارا تورکجه اک آرتیریلیرسا، اک لر، تورکجه ده فونئتیک سؤیله نیشه اویغون یازیلجاقدیر: اؤرنگین «عنصرلر» سؤزونو «عنصرلار» شکیلنده یازماق یانلیشدیر. چونکی عربجه سؤیله نیشلی «onsor» کلمه سی تورکجه ده «ünsür» اوخونور، ویا تصوّرلر «təsəvvürlər» عربجه ده «təsəvvor» اوخونور، ویا قالین حرفلی «ابن رشد (ibn rüşd)» سؤزوندن دوزه لن تورکجه «ابن رشدچولوک / ibn rüşdçülük» کلمه سی اینجه حرفلیدیر.

۳. **نکته**– آذربایجان تورکجه سینده عموماً آلمان کلمه لرده، قوشا سسلی حرفلر، لاتین حرفلرله، قوشا سسلی یازیلسادا، تورک–عرب الفباسیندا، عربجه ده اولدوغو کیمی یازیلار (جدول ۱۰):

جدول نمرة ۱۰: بعضی عربجه دن آلمان کلمه لرین، مختلف الفبالارلا یازیلیش طرزی					
istanbul türkcesi latin alfabe	azerbaycan türkcesi latin əlifba	تورک عرب الفباسی	istanbul türkcesi latin alfabe	azerbaycan türkcesi latin əlifba	تورک–عرب الفباسی
maaş	maaş	معاش	medeniyet	mədəniyyət	مدنیت
saat	saat	ساعت	ilahiyat	ilahiyyat	الهیات
cemaat	camaat	جماعت	fealiyet	fəaliyyət	فعالیت
hat	xətt	خط	ameliyat	əməliyyat	عملیات
hiss	hiss	حس	ictimaiyet	ictimaiyyət	اجتماعیت
zidd	zidd	ظن	ehemmiyet	əhəmmiyyət	اهمیت

۵-۲- عربجه دن آلینان کلمه لرین یازیلیشیندا اولان استثنالار

عربجه دن آلینان بعضی کلمه لر بیر سیرا دیشیمه اوغراییرلار بو اوزدن استثنالار اورتایا چیخار. بورادا اونلارین بیر نچه سینه اشاره اولونور.

دقت اولونمالیدیر دیشیمه اوغرایان آلینما کلمه لر، کامل حالدا بللی ائتمک نه بو کتابا سیغایلیر، و نه تک بیر مرحله ده، تثبیت اولونایلر، و عین حالدا بو ایش اوچون اوزون زامان گره ییر. بورادا یالینز کلّی قایدالارا وورقو وورولور و بیر نچه اؤرنک وئریلیر. بو مرحله ده یازارلاریمیزا ایپ اوجو وئریله رک و مختلف حالتلر گؤسته ریله رک، اونلاری دوغرو دوزگون یازماق یازارین اؤزمانلیغینا و باشاریسینا بوراخیلیر. طبیعتاً بو بیر باشلانقیج دیر و سونراکی آددیملاردا، سؤزجوکلرین واحد یازیلیشی، یتهری قدر، تثبیت اولونمالیدیر.

گنللیکده، ۶ استثنا یا اشاره اولونور. بیرینجی، ایکینجی و اوچونجو استثنالار، یعنی هجا آرتمی و دوشومو اولان کلمه لر، ویا حرف دیشیمی اولان کلمه لر، فونئتیکی یازیلماغی داها چوخ اؤنم داشییر، و عملاً بوجور کلمه لر تورکجه یه مخصوص سؤزجوکلر حالینا گلیمشیدیلر، سونراکی استثنالار، یازارین اؤزمانلیغینا باغلی اولاراق، چوخراق ترجیح بلامرّجّ شکیلنده ایشله دیلمه لیدیر.

۵-۲-۱- آلینما کلمه لرده، هجا آرتمی ویا هجا دوشومو:

آلینما کلمه لرده، هجا آرتمی ویا هجا دوشومو اولدوغوندا فونئتیکی یازیلاجاقدیر.

اؤرنک اولاراق شهریارین ال یازمالاریندان بیرینه اشاره اولونور:

آذربایجانین اؤنلو شاعری شهریارین ال یازمالاریندان زفران سؤزجویو اوچون بیر اؤرنک
قارا بایقوش چالاندا آغ قوشومو، زفران تک منی ساراتمیشدی
زفران کن منی ساراتمیشدی

بو مرحله ده يالنيز تثبیت اولونان بعضی کلمه لره اشاره اولونور. طبیعتا سونراکی مرحله ده بونلار اولدوقجا اطرافلی و قاپساملی شکیلده بللی اولونمالیدیر و اونلارین واحد یازیلیش طرزی وئريلمه لیدیر: آيیده/آيیده، ايدين/اذن، ايسيم/ايسم/اسم، حيس/حبس، حؤكؤم/حُكْم، زفران/زعفران. شعير/شعر، شکیل/شکل، سَلْقه/سليقه، صاباح (يارين)/صبح، صبير/صبر، صيفير/صفر، صينيف/صنف، طيفيل/طفل، طيليسيم/طيلسيم/طلسم، عاغيل/عاغیللی/عاغلا اويغون/عقل، عطير/عطر، عؤمور/عمر، عكيس/عكس، عؤذور/عؤذورلو (معلول)/عذر، فصیل/فصل، قيفیل/قيفيلاماق/قُفل، كشيْف/كشْف، كوْفور/كُفْر، مئْژمئْی/مجمعه، مْهؤر/مُهر، مْؤْطوروف/مُطروف/مُطرب، ناغیل/نقل، نبیض/نبض، نذیر/نذر، نسيل/نسل.

۵-۲-۲-آلینما کلمه ده بوتون هجالاردا سسلی ویا سس سیز حرف دیشیمی

آلینما کلمه ده اگر سس سیز حرف دیشیمی، ویا سسلی حرفلرده بوتون هجالاردا حرف دیشیمی اؤز وئرسه کلمه لر تورکجه یه اویغون فونئیک یازیلمالیدیر. یننه ده تک هجالی کلمه لرده دیشیم، کلمه نین بوتونونو قاپسادیغی اوچون، فونئیک یازیلماسینی گرکدیریر بو مرحله ده آشاغیداکی کلمه لر تثبیت ائدیلیمیشدیر:

آرأبا/أرأبه، پاخیل/بخیل، تابیت/تابوت، تاماه/طمع، جوْما/جمعه، جنْهیز/جهاز/جهاز/جهیزیه، جاماعات/جماعت، حاممال/حامبال/حَمَّال، خأرأبا/خرأبه، دیغال/جیغال/دغل، دؤربون/دوربین، زیروه (دوروق)/ذروه، آراق/عرق، فهله/فعله، قبیح/قیح، قؤوم/قوم، قایدأ/قاعده، لاوقا/لؤغاز/لغز، لوْغأب/لعاب، حوْققا/حُقه، دؤربون/دوربین،

یننه ده تک هجالی کلمه لرده دیشیم، کلمه نین بوتونونو قاپسادیغی اوچون، فونئیک یازیلماسینی گرکدیریر: «حاق/حاققیندا/حاققی/حق. شاقق/شَقّ. شَأن/شان/شن.»

۵-۲-۳- اۆزل و شخص آدلاریندا، هجا آرتیمی، هجا دۆشۆمۆ و حرف دیشیمی

اۋۇل و شخص آدلاریندا، هجا آرتیمی و دۆشومو حالدا، ویا کلمهده اینجه و قالین حرفلرین ییربیرینه دیشمهسی حالدا، خصوصاً ده شعر و رومانلاردا فونئیک یازیلمالیدیر، مثال: «جفرده باخیب یوسفه اونون کیمی باشلادی زیرینپانی» بوجور کلمه لر عموما شعرلرده قافیه لری مراعات ائتمک اوچون داها لازم اولونار. (شهریارین حیدر باباسیندان اؤرنکلر:

«خجہ سلطان عمہ گندیب تبریزہ، آمما، نہ تبریز، کی گلمیریزہ...»

«مش ممی خان گوئی آتینی اوینا تدی، تفنگینی آشیردی، شاقیلدا تدی...»

۵-۲-۴-آلینما کلمه لرده تک هجادا اینجه و قالین حرفلر دیشیمی

آلینما کلمه‌لرده بعضاً، تک بیر هجادا اینجه و قالین حرفلر دیشیمی اۆز وئره، بوجور کلمه‌لرین یازیلش شکلی، یازارین اوزمانلیغینا باغلانمیشدیر. (دقّت اولونمالیدیر بو قورال دۆز سسلی حرفلر اوچون کئچرلیدیر، و یووارلاق سسلی حرفلرده کئچرلیلیگی یوخدور): تامام/ تمام، چارا/ چاره، حمام/ حمام، طایفا/ طایفه، قافا/ قفا، قیدا/غذا، واخت/ وقت، تاماشا/تماشا.

آذربایجانین اونلو شاعری شهریارین ال یازمالاریندان تاماشا سؤزجوو اوچون بیر اؤرنک

[illegible]

حق حیات یوخ داها بیزلره ، چوخ بؤیوک باشی،

زندانی‌میز دا حقیقیمیز ، بیر باجا تایساق ، تاماشا.

۵-۲-۵- آئينما كلمه لرده «ي/ئ» حرفى ديشيكلىگى

بعضاً كلمه لرده «ي/ئ» حرف ديشيكلىگى اورتايا چىخار، بوجور كلمه- لرين يازيليش شكلى، يازارين اوزمانليغينا باغلانميشدير: بئساود/ بى سواد، بئكار/ بىكار، پئشكئش/ پئشكش، پئشواز/ پئشواز، تئبئح/ تئبئح، چؤهره/ چهره، يئتيم/ يتيم، لئش/ لش، مؤوجود/ موجود، مؤدور/ مۇدير،

۵-۲-۶- آئينما كلمه لرده بنزر سؤزلر

عربجه و فارسجادان آئينميش بنزر كلمه لرى آيرماق اوچون، اونلار يا فونئتيك يازيلماليدير و ان آزيندان اونلارين دياكرىتيك علامتلىرى و حرکه لرى كامل حالدا قويولماليدير. هر حالدا بوجور كلمه لرين يازيليش شكلى، يازارين اوزمانليغينا باغلانميشدير. اؤرنگين: اشكال (شكىللىر)، اشكال/ ايشكال (ايراد)؛ بنا/ بينا (تيكىنتى)، بنا (تيكىنتى دؤزلدن)؛ عالم/ عالم (يلگين) و عالم (دؤنيا/ دُنيا)؛ مَلَك (فرشته)، مَلِك (مليک (شاه)، مَلِك / مولک (يئر). سِر، سَر (شعرده باش معناسيندا). سِررى (سِر اولان/ گيزمسل)، سِررى (گيزمى/ اونون گيزمى).

۵-۳-۱- يکى تۆرلۆ يازيليش لى كلمه لر و سؤزلوکلر

طبيعاً سؤزلوک کتابلاريندا يوخاريدا سؤيله نن ايکى تۆرلۆ يازيلان كلمه لر هر ايکى سى ده گتيريلمه ليدير.

۵-۴- عربجه كلمه لرین، تۆرکجه ده اؤخونوشو و لاتین حرفلره يازيليش شكلی

عربجه كلمه لرین، تۆرکجه ده اؤخونوشو، آشاغى سايقدادير:

عربجه «ا» حرفيله يازيلان و عموماً فارسجادا «ا» حرفيله اؤخونان كلمه لر ويا فتحه حرکه سييله گلن كلمه لر، تۆرکجه ده «ای ا» حرفينه چؤريلير (انتقاد. intiqad، استبداد istibdad)، و اگر هجا سؤنو، ديل آرخاسى حرفلر، «ح، ه، ع، ء، ی» اولارسا، «ا» حرفى ديشيلمز و كلمه سونونداكى «ه/ا» حرفى تۆرکجه ده «ه/فتحه» حرفينه

چئوريلير: اِستِعام iste`lam، اِستِعداد iste`dad، اِحسان ehsan، اِحترام ehtiram، اِهتراز ehtizaz، مُبارِزه mubarizə، تَساهُل t̄esahül، تَناسُب t̄enasüb، مُحاسِبَه mühasibə،

اگر کلمه لرده «او» سسلی هجadan سونراکی (ويا قاباکی) هجالار اينجه سسلی اولسالار او حرفی او حرفينه چئوريلير: (ممكن mümkün، مستقل müstəqil، مُستَحَق müstəhəq، مُحَوَّل mühhəvvil، مُحَوَّل mühhəvvəl، تَخِيل t̄əxəyyül،

اگر کلمه لرده «او» سسلی هجadan سونراکی هجالار قالين سسلی اولسالار، او حرفی او حرفينه چئوريلير و سونراکی سسلی حرفلر ديشيلمز: فضولی (füzuli)، شُجاع şüca، سُهُولَت sühulət، مُتناسب mütənasib،

اگر او سسلی هجانين سونو ديل آرخاسی حرفلر «ح، ه، ع، ء، و» اولسا (هجا باشی «ح» اولورسا) او حرفی او حرفينه چئوريلير: صُحبت söhbət، مُحکم möhkəm، تُهْمَت töhmət، زُهره zöhrə، مؤمِن mömün، رُؤیت röyət، شُهرت şöhrət، تُحفه t̄ohfə، مُهره möhrə، شُوکت şövkət، شُعبه şö`bə، نُوبت növbət، مُحسن möhsün، مُحْتِکَر möhtəkir، مُعتَبَر mötəbər، مُحْتاج möhtac، نُوْع növ، حُرْمَت hörmət، حُجَّت höccət، تُوْهين tövhin، مَوْجود mövcud، تَوْضِیح tövzih، قَوْم qövm، (عرب کؤکلو تورک الفباسیلا قووم يازيلارسا بنزر قووم «نارين چانقيل» سؤزوندن سئچيله بيلير).

-تک هجالی «او» سسلی کلمه لرده او حرفی او حرفينه چئوريلير: اُنس üns، حُسن hüsn، حُرّ hür، حُزن hüzn، صُلح sülh،

-عربجه کلمه لرده ايکی هجانين يان يانا سون و ايلک حرفلری فتحه اولونجا و بعضاً اوزاديلان «ع» حرفلی کلمه لر بنزر کلمه لردن سئچيلمک اوچون تورکجه يازيليشدا (لائينجه ده) ايکی حرفله يازيلاجاق، اؤرنک: تعدی t̄əddi، تعدد t̄əddüd، تعرق t̄ərrüq، اعلم ələm، اَلَم ələm، معنى mäni، منى (سسله دی) mēni، اَعْيَان əəyan، عَيَان əyan،

-بوتون هجالارى يووارلاق قالين سسلى كلمه لرین، عموماً ايلک هجاسى «ü» حرفيله يازيلير، اؤرنگين: حضور hüzur، حلول hülul، هجوم hücum، (دقت اولونماليدير حضور و حلول سؤزلرى ايستانبول تورکجه سينده «u» حرفيله «huzur, hulul» يازيلير، آما هجوم سؤزو «hücum» يازيلماقدادير، عموميلیکده بو قايدا ايستانبول تورکجه سينده داها آز دوزنلى ليگه مالکدير.)

-اورتوگرافيا لغتينده، مدنيت کیمی کلمه لری تشديدلى اولاراق ايکی «ی» حرفلى اولدوغونو رغماً «mädəniyyät» يازيرلار حالبوکی ايستانبول تورکجه سينده «medeniyet» يازاراق داها اويغون گؤرونور.

بو فرقليلیکله رغماً، عربجه دن آلينان تشديدلى کلمه لر، عرب-تورک الفباسيندا عیناً عربجه ده اولدوغو کیمی يازيلماقدير. بئله کی اگر يازار لازم گؤررسه تشديدلى کلمه لرده، تشديد علامتيندن يارارلانمايلىر، آما عينا عربجه ده و فارسجادا اولدوغو کیمی لازم گؤرمزسه و آیری دئيشله ابهاما يول آچمازسا، تشديد علامتيندن يارارلانمايلىر. مثال: «مهم، مهم، اهميت، اهميت»

اؤنملی نُکته: عربجه کلمه لرین تورکجه اؤخونوشوندا تک بير کلمه ايچينده، هر يئرده اينجه قالين دؤنوشمه سی اؤز وئيرسه، آراداکی سسلى حرف، عرب ديلينه اويغون، اؤزون سسلى حرف کیمی تلفظ اولونار: مُقابل «müqabil»، بو کلمه ده «آ» حرفی اوزون اولاراق او يیری سسلى حرفلر قيساديرلار. حضور «hüzur»، هجوم «hücum» کلمه لرینده «و» حرفی داها اؤزون سؤيله نير. مُبارزه mubarizə کلمه سينده «آ» حرفی اؤزوندور.

۵-۵-آوروپا ديللريندن آليتما کلمه لرین يازيليشی

۵-۵-۱-آوروپا ديللريندن (اينگيليزجه، روسجا، فرانسيزجا و باشقا ديللردن) آليتما کلمه لر بللی قايدالار اساسيندا و خصوصاً سؤيداش اؤلکه لرده يازيليش طرزلى نظرده

توتولاراق، فونٲتيك يازيلاجاق: «لٲكسيك، دوٲكتور، اوٲرتوگرافي، ديفرانسيئل، هوٲموژئن، پروفٲسور، كاراكتٲر، باريت/ باروٲ، ...»

عمومي حالدا آوروپا ديٲلريندن آلينان كلمه لٲر، گوژه تانيش ديٲيل، مثلاً دده قورقود كتابي نين درئسدن ئسخه سي نين تاپيٲلديغي شهر بعضاً «درسدن» يازيلير، حالبوكي هٲچكس بو سؤزو فونٲتيك شكلي ايله تلفظ انده مز.

۵-۲-۵-۲-آوروپا ديٲلريندن آلينان كلمه لٲر ده (چوخراق بيليم دالالاريندا)، اوٲريژنالي g حرفي اولاراق، فارسجادا «گ» حرف ايله يازيلان سؤزلر، توركجه ده «ق» شكلينده اوخونسا دا، يازيدا «گ» حرفيله يازيلاجاق، بو نوع يازيليش شكلي، اوخويوجويا داها تانيش دير، اؤزلليكه بيليمسل و فلسفي موضوعلاردا، متني داها دا چٲتينلشديرمه مه مك اوچون، يارارليدير: پراگماتيسم، آگرونومي، گرافيڪ، گروٲ (قيد اولونماليدير بوجور كلمه لٲر قالين حرفلي اولدوغو اوچون، «گ» حرفي، آيدين شكيلده مشخص اولور).

۵-۳-۵-۳-آوروپا ديٲلريندن آلينان s حرفيله باشلانان كلمه لٲر «اس» حرفي ايله يازيلاجاق «اسپاسم، اسپور، استاديوم، استاندارد، استارت، استاتيڪ، استريل، استيل، استوپ، استراتژي، استرئس، استوديو،

۵-۴-۵-۴-دٲٲ اولونماليدير، اكر سويداش ديٲلرده بوجور كلمه لٲر اولينده «اي، اٲ، اٲ» ايشله نيرسه، «ايس» شكلينده يازماق داها اويغوندور، چونكي اونلار قايناق ديٲده تاريخي بير سورج ايچينده اؤزونه خاص بير قورالا تابع اولاراق گوژه داها چوخ تانيشدير. مثلاً: ايسكاندينايوي، ايسكيه، ايسكيلٲت، ايسكي، ايسكوچ (ايسكاتلند)، ايسپانيا، ايسانبول، ايستاسيون، ايسلند، ايسوئچ (سوئد)، ايسوئچره (سويس)، هيند، هينديستان.

۵-۵-۵-۵-استنا اولاراق فارسجادا بعضي يايغين كلمه لٲر، يازارين سٲچيمي و بيلديرمه سي اساسيندا، فارسجادا اولدوغو كييمي يازيلاييلير: «انرژي، الكتريڪ، الكترون، تلفن، هگل». عين حالدا، همان اساسدا، فونٲتيك يازيلماسي يازارا باغليدير. (انٲرژي، ائلٲكٲريڪ، ائلٲكترون، تئلٲفون، هٲگئل).

۵-۶-- اۆزل آدلار و اۆلكه آدلاری: اگر بو جور كلمه لر تاریخی کلمه لر کیمی بیزیم ادبیاتیمیزدا ایشلنمیشسه، همان تاریخی شکل ایله یازیلماسی داها او یغون اولور مثلاً : تورکیه، آذربایجان، روسیه، انگلیس کیمی کلمه لر داها او یغوندور، حالبوکی بو کلمه لری تام فونتیک شکی «تورکیه، آذربایجان، روسیه، اینگیلیس» گۆزه چوخ تانیش دئییل. اما اگر بوجور کلمه لر یئنی داخل اولان کلمه لر اولارسا فونتیک یازیلمالیدیر، اؤرنگین: دؤمینیکن، اتلسالوادور. ایریجا ایندیلیکده آذربایجان تورکجه سینه، آنادولو تورکجه سیندن گئچن یئنی کلمه لر، فونتیک شکی قایناق دیلده اولدوغو کیمی یازیلماسی تکلیف اولونور، بونا باخمیاراق کی بو کلمه لری کؤکو بیزیم تورکجه میزده ده واردیر. مثلاً: «ائلتشدیری، بنیمسه مک، چنلیشکی، تارتیشما، نیته لیك، اثوت. (مثال او چون اثوت کلمه سی تبریز دیلینی سؤزلویو تانیان صحاح العجم ده گلیدیر، بو کلمه نی ۷۰۰ ایل بوندان اۇنجه گلیدیگی کیمی «اوت یازماق ایندیلیکده یانلیش سایلیر.»^۱

۶- یازی قایدالارینین خلاصه‌سی (اؤزت)

و ائ Ee، آθ، ای li، او Öö، او Üü اینجه حرفلر دیر، تورکجه کلمه لرده بو ایکی گروپون حرفلری یان-یانا گلمزلر، و بونا سس او یوم یاساسی (ویا سس او یوشماسی، ویا آهنگ قانونو) دئیرلر (آغیللی، سو یوماق؛ بشیکلر، گؤرونمک)¹.

عمومی حالدا دیاکریتیك علامتلی سسلی حرفلر، یالنیز کلمه لرین ایلک هجالاریندا ایشله دیلمه سی توصیه اولونور.

سسلی حرفلردن «ا، ؤ» حرفلرینین ایشلمه سی بوتون هجالاردا رعایت اولونمالیدیر، «ای» حرفی آیرد ائدیجی اؤزلیگه خاطر، عموماً ایلک هجادا ایشلمه لیدیر، «او، او» حرفلرینین دیاکریتیك علامتلی، یالنیز ایلک هجادا ایشله نه بیلیر، «ۆ، ّ» حرفلرینده اولان دیاکریتیك علامته عمومی متنلرده احتیاج یوخدور؛ یالنیز تخصصی و ائیتیم آماجلی متنلرده ایشله نه بیلیر.

سس سیز حرفلرده، «ب، ج، د، ر، ز، ژ، غ، گ، ق، ل، م، ن، و، ی» حرفلری، جینگیلتیلی (تیتره شیملی)؛ «پ، ت، چ، خ، س، ش، ع، ف، ک، ه (ح)، » حرفلری کار (تیتره شیم سیز) حرفلر دیر.

تورکجه کلمه لرده سسلی حرفلرین یازیلیش طرزى: عمومی قایدا اولاراق، بوتون تورکجه کلمه لر، فونتیك یازیلمالیدیر، آلینما سانیلان کلمه لرده، تورکجه کؤکنلی اولورسا فونتیك یازیلمالیدیر. (اؤرنکین: بئل، کؤمک، تره زی، اؤمود، ایرق، داوا، صاندیق، مؤژده، مؤشتولوق، ناماز.

۱- آذربایجان تورکجه سینده اینجه قالین حرفلری خاطرلاماق اوچون، «اوج دؤرد بئش اینجه دیر، آلتی دؤققوز قالین دیر» عبارتلی قیلاوؤز کیمی یارارلانیلایلیر، بو عبارتلرین هر بیرینده حرفلر یا اینجه ویا قالین دیلار. عین حالدا سون سایى لار حرفلرین تعدادینا اشارت ائدیرلر.

فتحه حرفی : عمومی قایدا اولاراق فتحه حرفی کلمه باشیندا «ا» شکلینده (اریک، آریک)، و کلمه سونوندا «ه، ه» شکلینده یازیلاجاقدیر (گله جک، دوه،).

– کلمه باشیندا ویا سونوندا، ایکی سس سیز حرف گلرسه اونلارین آراسیندا فتحه

حرفی واردیر و بو حاللاردا فتحه حرفی نی یازماغا گرک یوخدور: (گلمک، چَر دَک ویا چَو دَک)،

نُکته ۱: (و، ی، ۷) حرفلری سس سیز حرفلر اولاراق، تورک عرب الفباسیندا ترتیبه ۵ و ۳ حرفی تمثیل ائدیرلر.

(«و» حرفی «و، وُ، ö، û، وّ» حەرلرینی؛ و «ی» حرفی ده «ی، یَ، آ، ا، ایـ» حەرلرینی تمثیل اندر)، اونلارلا سسلی حەرلرین قاریشماماسی اوچون، اونلارین یاینیدا اولان سسلی حەرلری و اؤز لیکله فتحه حەرفینی مطلقا گۆستر مک لازمدیر. : مثال: دَیر، دیشیم، دِمک، آیری، یَنمک، بَیلیک، بَی /بگ، مَویز، جَویز. کرهویز، چودک.

نُکته ۲- تور کجده نادر حاللاردا ایکی سس سیز حرف یان-یانا گلر، لازم اولدوغوندا سکون علامتیندن یارارلانماق آیدینلادیجی اولاجاقدیر: «کۆرک و کۆرک، تۆرک و تۆرک...»

فتحہ اوچون آچیق ہجا قایداسی : کلمہ لرین اور تاسیندا فتحہ حرفی، ہجا قایداسی
 اساسیندا یازیلمالیدیر، کلمہ اور تاسیندا سونو آچیق ہجا فتحہ اولدوغوندا، «ه» «ه»
 شکلیندہ یازیلمالیدیر، (گله نک، دیرہ نیش). اما سونو باغلی ہجا آراسیندا فتحہ گلر سہ،
 ایکی سس سیز حرف یان-یانا اولدوغو اوچون، آراداکی فتحہ نی یازماغا گرک
 یو خودور و لازم اولدوغوندا فتحہ «ا» علامتی نین قویولماسی کفایت وئرر. (دینلہ مک،
 گله نک؛ گیلجلمک، دیدرگین، بیرلشمیش ملتلر ویا بیرلشمیش ملتلر).

تور کجه کلمه لرده سس سیز حرفلرین یازیلیش طرزی:

«خ، غ» حرفلری تک هجالی کلمه لرین سونوندا، و چوخ هجالی کلمه لرین اورتاسیندا همان شکیلده یازیلیب اوخونار، مثلاً: «آغ، یوخ، بوراخماق، داریخماق». آما چوخ هجالی کلمه لرین سونوندا «غ، خ» شکیلده اوخونسا دا «ق» شکیلده یازیلا، اؤرنک: «بولاق، قالماق، آياق» بو کلمه لری «بولاغ، قالماخ، آياخ» شکیلده یازماق یانلیشدیر، و بو تور یازیلا، عموماً یازیچی نین تورک دلی حاقدا ساوادی نین آزیغنین نشانه سیدیر. طبیعتاً بیر اوزمانجا یثرلی دیل اساسیندا یازارسا، بو زمره یه داخل دییل.

-اینجه کلمه لرین سونوندا اؤزلیکله فعللرده «خ، ح، ق» حرفلری یازیلماز، اینجه کلمه لرین سونوندا، گرک «ک» شکیلده یازیلین «گلمک، گندک، گورمک، ایلیمک، کؤینک». بو نوع کلمه لری «گلمخ، گلمح، گلماق، گلماخ؛ گنداخ، گورمخ، ایلیمخ، کؤینح / کؤینه» یازماق یانلیشدیر.

-تور کجه ده «ق، ک» حرفلره سونلانا کلمه لره، سسلی حرفله باشالانان اک، آرتارسا، «ق، ک» حرفلری ایکی سسلی حرف آراسیندا قالیرلار و اونلارین تلفظو و سؤیله نیشی داها یوموشاق اولار و «غ، گ» حرفلرینه دییشرلر، مثال «قالماق / قالماغی؛ کؤینک / کؤینگی / کؤینه یی». (بو حرفلره یوموشاق گک دئیرلر).

آلینما کلمه لرین یازیلیش طرزی

-عمومی قایدا اولاراق عربجه ویا اسکی فارسجادان آلینان کلمه لر، او دیللرده اولدوغو کیمی یازیلاجاقدیر: «معلم، مبارز». استثنائاً حاللاردا بیر کلمه ده هجا آرتیمی و یا هجا دوشومو، ویا حرف دییشیمی اولارسا، فونئتیکی یازیلماغی لازمدیر: «فصیل، ناغیل، جوْما»

-آوروپا دیللریندن آلینان کلمه لر عمومی حالدا تام فونئتیکی یازیلاجا «لئکسیک، دوکتور، اورتوگرافی، دیفرانسیل، هوْموژئن، پروفئسور، کاراکتر، باریت / باروت، ...» استثنائاً فارسجادا بعضی یایغین کلمه لر (گورونوش عادت نین پوزوقلوغونو، و یازما

انرژى سى نىن اتلافىنى اۆنلە مەك (اۋچون) اولدوغو كىمى يازىلماسى داھا اويغوندور:
«انرژى، الكتريک، الكترون، تلفن».

-آوروپا دىللريندن آلینان کلمەلر دە (چوخراق بىلیم دالاریندا)، اۇرۇینالى q حرفى اولاراق فارسجادا گ حرف ایلە یازیلان سۆزلر، تور کجە دە q حرفیلە اوخونسادا، یازیدا گ حرفیلە یازىلاجاق. بو نوع یازىلش شکلى، اوخویوجویا داھا تانىش دیر، اۆزلیکلە بىلیمسل و فلسفى موضوعلاردا، متنى داھا چتین لشدیرمه مه مەك اۋچون، یارارلیدیر: پراگماتیسیم، آگرونومی، گرافیک (قید اولونمالیدیر بوجور کلمەلر، قالین حرفلى اولدوغو اۋچون آیدین شکیلده مشخص اولونایلیر).

-آوروپا دىللريندن آلینان و «s» حرفیلە باشلايان کلمەلر «اس» حرفریلە یازىلاجاق «اسپاسم، اسپور، استادیوم، استاندارد، استارت، استاتیک، استریل، استیل، استوپ، استراتژی، استرئس، استودیو،

-آیریجا سویداش دىللرده بوجور کلمەلرین اولینده «ای، ای، ای» ایشلەنیرسه، «ایس» شکیلندە یازماق داھا اويغوندور چونکی اونلار قاینق دیلدە، تاریخی بیر سورج ایچینده اۆزونه خاص بیر قورالا تابع اولاراق گۆزه داھا چوخ تانىشدیر. مثلاً: ایسکاندیناوی، ایسکیلە، ایسکیلت، ایسکی، ایسکۆچ (ایسکاتلند)، ایسپانیا، ایستانبول، ایستاسیون، ایسلند، ایسوئچ (سوئد)، ایسوئچره (سویس)،

جدول ۱۱ دا سسلی حرفلرین یازیلیش طرزى و اؤرنک کلمه لر وئریلمیشدیر.

جدول نمرة ۱۱-آذربایجان تورکجه سینده سسلی حرفلرین دیاکریتیك علامتلى و اؤرنکلى			
سیرا	۲۰۲۰ یازی قایداسی	لاتین حرف	اؤرنک کلمه
۱-۱	آ	Aa	آنا ana، سکسن səksan (۸۰)
۲-۱	ئ	Ee	ئو ev، یئددی yeddi (۷)
۳-۱	آ-ه	Əə	اریک ərik، سککیز səkkiz (۸)
۴-۱	اؤ	Oo	اؤخ ox، اوتاقتا otaq، اون on (۱۰)
۵-۱	اؤ	Öö	اؤردک ördək، دؤرد dörd (۴)
۶-۱	اؤ	Uu	اؤلدوز ulduz، اؤتوز otuz (۳۰)
۷-۱	او *	Üü	اؤزوم üzüm، دؤز düz، اؤچ üç (۳)
۸-۱	ای *	İi	ایشیق işıq، آغیر ağır، آلتی altı (۶)
۹-۱	ای *	İi	ایل il، دیل dil، مین min (۱۰۰۰)
<p>*-جناب زهتابی نین اؤنردیگی «ای İ» حرفی نین دیاکریتیك علامتی نی، (۲-۲، ۳-۲) بؤللمه سینده دئییلن تکنیکی سببلرین یانیسیرا، عموم خالقیمیزین ائیتیم مسئله سی و بوتون بیلگی سایار و جیب تلفونلاری نین امکاناتی نظرده توتولاراق، و الفبامیزی داها بؤیوک کؤتلەر ایچینده یایابیلمه اومودویلا سئجیدیک، طبیعتاً تخصصی و اؤیره تیم آماجلی یازیلاردا، یازیچیلاریمیزین اللری چاتدیغی حالدا، جناب زهتابی نین اؤنردیگی «و ü»، ای İ حرفلى، ویا ۲. اؤرتوگرافی سمیناری نین دیاکریتیك علامتلى نین ایشله دیلمه سی آیدینلادیجی اولابیلیر، بو حاقدا سئچیم اونلارا بوراخیلیر.</p>			

۷- رسم الخط و املاء (آیین نگارش) ترکی آذربایجانی (به زبان فارسی)

در این قسمت نکات مهم آیین نگارش ترکی آذربایجانی بطور خلاصه ارائه می گردد. در اینجا هدف این است کسانی کی به هر دلیلی امکان و فرصت خواندن مطالب جامع آیین نگارش را ندارند، آنرا بطور اجمالی در این قسمت دنبال نمایند.

الفبای ترکی: ترکی آذربایجانی از ۳۲ حرف تشکیل یافته است، نام الفبای این زبان «الفبای ترکی» می باشد، وفتی هدف قید تفاوت آن با دیگر الفباها باشد، به صورت «الفبای عربی-ترکی» و یا «الفبای ترکی بر مبنای الفبای عربی» نام برده می شود.

ترتیب الفبای ترکی آذربایجانی:

آ آ Aa، «ا» اول کلمه : ائ «ئ ی» Ee، آə، او Oo، اؤ Öö، او Uu او Uü، ای ا، ای li)، ب Bb، پ Pp، ت Tt، ث Ss، ج Cc، چ Çç، ح Hh خ Xx، د Dd، ذ Zz، ر Rr، ز Zz، ژ Jz، س Ss، ش Şş، ص Ss، ض Zz، ط Tt ظ Zz، ع ʕ، ʕə، غ Ğğ، ف Ff، ق Qq، ک Kk، گ Gg، ل Ll، م Mm، ن Nn و Vv (وسط و آخر کلمه : و Oo، و Uu، و Uü)، ه Hh (وسط و آخر کلمه: «ه ه» ه، ه» بجای فتحه ə بکار می رود)، ی Yy (وسط و آخر کلمه: ی ا، ی li).

۱-۵- در ترکی آذربایجانی، ۹ حرف یعنی آ آ Aa، ائ Ee، آ ə، او Oo، اؤ Öö، او Uu، او Uü، ای ا، ای li، حروف صدادار (صائت)، و بقیه حروف بی صدا (صامت) هستند. حروف صدادار، آ آ Aa، ای ا، او Oo، او Uu، حروف سبتر (قالین)، و ائ Ee، آ

می باشد طبق نکته ۱، نوشتن حرف فتحه لزومی ندارد، و در صورت لزوم نوشتن علامت فتحه (اَ) کفایت می کند: دینله مک (گوش دادن)، گله نک (رسم و سنت)؛ گيجلمک (گیج رفتن)، دیدر گین (پریشان)، بیرلشمیش ملتر ویا بیرلشمیش ملتر (ملل متحد).

طرز نگارش حروف بی صدا در کلمات ترکی

حروف «خ، غ» در انتهای کلمات تک هجایی، و در وسط کلمات چند هجایی به همین شکل نوشته شده و خوانده می شود، مثلاً: «آخ، یوخ، بوراخماق، داریخماق». اما در انتهای کلمات چند هجایی، علی رغم خوانده شدن این حروف به همین شکل، بصورت «ق» نوشته می شود. نمونه: «بولاق، قالماق، آياق». نوشتن این گونه کلمات بصورت «بولاغ، قالماخ، آياخ» غلط است، و در واقع نشانه کم سوادى نویسنده است.

-در انتهای کلمات نازک (اینجه) و خصوصاً افعال، حروف «خ، ح، ق» نوشته نمی شوند؛ در اینگونه کلمات حرف «ک» می آید: «گلمک، گئدک، گورمک، ايلمک، کؤینک». نوشتن این گونه کلمات به صورت «گلمخ، گلمح، گلماق، گلماخ؛ گئدخ، گورمخ، ايلمخ، کؤینح / کؤینه» اشتباه می باشد، و باز نشانه کم سوادى نویسنده است مگر اینکه نویسنده ای مدعی نوشتن متنی بر اساس یک گویش خاص باشد.

-در کلمات ترکی منتهی به حروف «ق، ک»، چنانچه پسوندی با حرف ابتدایی صدا دار بیاید، به علت اینکه حروف «ق، ک»، در بین دو حرف صدا دار قرار می گیرند، تلفظ آنها نرم تر می شود و بصورت «غ، گ» تلفظ می گردند: «قالماق / قالماغ؛ کؤینک / کؤینگى / کؤینه یی». (به این حرف «گ» نرم نیز می گویند).

نحوه نوشتن کلمات دخیل:

-به عنوان یک قاعده کلی کلماتی که از زبان عربی و یا کلمات قدیمی فارسی گرفته شده اند، به دلیل سابقه تاریخی آنها، به همان شکل موجود در زبان مبدأ نوشته می شوند: «معلم، مبارز». ولی چنانچه این گونه کلمات دخیل، همراه با افزایش و حذف هجا

باشد و یا تغییر حرفی در آن به وجود آید، لازم است به شکل فونتیک نوشته شوند:
«فصیل، ناغیل، جوْما، یوسوف.»

- کلمات دخیل از زبانهای اروپایی عموماً بصورت فونتیک نوشته می شوند:
«لئکسیک، دوکتور، اورتوگرافی، دیفرانسیل، هوْموژن، پروفُشور، کاراکتر، باریت /
باروْت، ...»

بطور استثنایی نوشته شدن بعضی کلمات متداول با توجّه به گستردگی استفاده آنها
به شکل موجود، مناسبتر خواهد بود: «انرژی، الکتریک، الکترون، تلفن».

- کلمات دخیل از زبانهای اروپایی با حرف اوریژینال «q»، علی‌رغم اینکه در ترکی
بصورت «q» خوانده می شوند با حرف «گ» نوشته خواهند شد. این موضوع خصوصاً
در بخش علم و فلسفه، به دلیل آشنایی خواننده با چنین کلماتی، موجب سهل‌تر شدن
متن می‌گردد. مثال: پراگماتیسم، آگرونومی، گرافیک (قابل قید است، اینگونه کلمات
به دلیل اینکه در کلمات سبتر می‌آیند براحتی از حروف مشابه نازک قابل تفکیک
هستند).

- کلمات دخیل از زبانهای اروپایی که با «s» شروع می‌شوند با «اس» نوشته می
شوند: «اسپاسم، اسپور، استادיום، استاندارد، استارت، استاتیک، استریل، استیل، استوپ،
استراتژی، استرئو، استودیو».

- اما کلماتی که در زبانهای ترکی دیگر با حرف «ای، ا، ای، ا» نوشته می‌شوند با توجّه به
تاریخی بودن و قاعده مندی آنها در زبان مبدا و آشنا بودن به چشم، با حرف «ایس» نوشته
خواهند شد: مثلاً: ایسکاندیناوی، ایسکیله، ایسکیلت، ایسکی، ایسکوچ (ایسکاتلند)، ایسپانیا،
ایستانبول، ایستاسیون، ایسلند، ایسوئچ (سوئد)، ایسوئچره (سوییس)،
در جدول شماره ۱۲، علامات دیاکریتیک حروف صدا دار در ترکی آذربایجانی همراه
با مثال نشان داده شده است.

جدول نمرة ۱۲- علامات دیاکریٹیک حروف صدادار در ترکی آذربایجانی و مثالها			
ردیف	آیین نگارش ۲۰۲۰	حروف معادل لاتین	مثال
۱-۱	آ	Aa	آنا(مادر) ana، سکسن səksan (۸۰)
۲-۱	ا	Ee	اټو(خانه) ev، یئددی yeddi (۷)
۳-۱	ا-ه	Əə	اریک(زردآلو) ərik، سککیز səkkiz (۸)
۴-۱	او	Oo	اوخ(تیر) ox، اوتااق otaq، اون on (۱۰)
۵-۱	اؤ	Öö	اؤردک(أردک) ördək، دؤرد dörd (۴)
۶-۱	اۇ	Uu	اۇلدوز(ستاره) ulduz، اۇتۇز otuz (۳۰)
۷-۱	او*	Üü	اۈزۈم(انگور) üzüm، دۈز(راست) düz، اوچ öç (۳)
۸-۱	ای*	Iı	ایشیق(نور) ışiq، آغیر(سنگین) ağır، آلتی altı (۶)
۹-۱	ای*	İi	ایل(سال) il، دیل(زبان) dil، مین min (۱۰۰۰)
<p>*-علامت دیاکریٹیک حرف «ای» «İ» (پیشنهاد پروفیسور زهتابی) را از یک طرف با توجه به مسائل تکنیکی فنی ذکر شده در بندهای (۲-۲، ۲-۳)، و از طرف دیگر به دلیل مسائل آموزش عام؛ و با در نظر گرفتن امکانات موجود در کامپیوترها و تلفنهای همراه، جهت عمومی تر نمودن الفبای ترکی آذربایجانی، انتخاب کردیم. طبیعتاً در متون تخصصی و یا با اهداف آموزشی، لازم است نویسنده در ارتباط با حروف «ۆ Üü، ای İ» در صورت دسترسی از حروف و علامات پیشنهادی جناب زهتابی ویا حروف توصیه شده توسط سمینار اورتوگرافی (۲) استفاده نماید.</p>			

*****

۸-۱ اک یازیلار

اک یازی ۱ (ضمیمه ۱)

قایدالارین یازیلما سببلی

حاضرلارنان تکلیف و توصیه، ۹۸ینجی گونش ایلی نین یای و پاییز آیلاریندا، سونای ادبیات مدرسه سی (مدرسه ادبیات سونای) اوتوروملارینین حاصلی اولاراق، عرب کؤکلو تورک الفباسی نین، یازی قایدالارینی سایقیلی اوخویوجو و یازیچیلاریمیزا تقدیم ائتمکده دیر^۱.

اؤنسؤزده دئییلدیگی کیمی، تکلیفین آدینی بیغجام شکیلده، مکانی جهتن «سونای یازی قایدالاری»، و زامانی جهتن «۲۰۲۰ یازی قایدالاری» آدلانديرابیلیریک. طبیعتاً دیسل و محتوایی اولاراق، آدی «آذربایجان تورکجه سی نین یازی قایدالاری» آدلانمایدیر.

بو تکلیف، کنچمیش تجربهلری نظره آلاراق، خصوصاً^۲ اورتوگرافی سمیناری نین تکلیفلرینی، یازی ساحه سی تجربه سیله توتوشدوراراق، و حدوداً ۱۸ ایل زامان ایچهری سینده، دیرلی یازیچیلاریمیزین یازیلاریندا اورتایا قویولان بیر سیرا دیشیملری (یاشانمیش تجربه لری) دقته آلاراق وئرلیمیشدیر. آیریجا دیلیمیزین یازی قایدالارینی داها اییی دوشونمک اوچون، تورک دیل قورومو سؤزلویو (۱۹۹۸)^۲، «اؤرتوگرافیا

۱- تکلیفین کامل عنوانی «آذربایجان تورکجه سینده عرب کؤکلو تورک الفباسی نین یازی قایدالاری» اولمایدیر، آنجاق متن ده بو عنوان خلاصه اولاراق «آذربایجان تورکجه سی نین یازی قایدالاری» ویا «تورک الفباسی نین یازی قایدالاری» شکلنده وئرلیمیشدیر. بو الفبا، تورک-لاتین الفباسیندان فرقلندیرمه زامانی، «عرب کؤکلو تورک الفباسی» یازیلماقدیر. 2-türk dil kurumu-türkçe sözlük (1998).

لغتی (۲۰۰۴)^۱، و دیگر قایناقلار اساس آلمیشدیر، و لازم اولدوغوندا، قوزئی و ایستانبول تورکجه‌سی نین یازی قایدالاریلا مقایسه ده، اورتایا چیخان فرقلیلیکلره اشاره اولونموشدور

حاضرلارنان یازی قایدا سیندا بوتون تلاش بو یونده دیرکی: وئرلن قایدالار و تکلیفلر، موجود الفبا اساسیندا اویقولانایلیر اولسون، فارس الفباسیلا چتیلیشگی لی اولماسین، عرب الفباسی دیشیندا دیاکریتیك علامتلردن یارارلانیلماسین، اؤنجه کی اورتایا قویولان دیاکریتیك علامتلره چتیلیشگیلی^۲ اولماسین، و مبهم قایدالاردان اوزاق اولسون.

موضوعنو داها چوخ آیدینلاتماق اوچون، دیلیمیزین بعضی اؤزلیکلیکینه اشاره اولونمالیدیر.

هر کسین یاشام تجربه سینده گۆردویو و حس ائتدیگی کیمی، عرب الفباسیلا، تورک دیلینی یازماق اؤزونه خاص چتیلیکلری واردیر، بو چتیلیکلرین باشیندا، «و»، «ی» حرفلرینین یئترسیزلیگی گلیر، عربجه ده اولان «و» حرفی عملاً تورکجه ده بش مختلف حرفی «و، ۆ، ۋ، ۛ، ۞، ۟، ۠، ۡ، ۢ، ۣ، ۤ، ۥ، ۦ، ۧ، ۨ، ۩، ۪، ۫، ۬، ۭ، ۮ، ۯ، ۰، ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹» تمثیل ائدر، آیریجا فتحه و کسره حرفلری نین ده، مستقل حرف اولمادیغینی نظره آلارساق، ۳ و ۱۴. جدول اساسیندا، تورکجه متلرده، یوخاریداکی حرفلرین

1-azərbaycan dilinin ortografiya lüğəti (bakı 2004),
جناب راشدی، بو کتابین آدینین کامل حالدا یازیلماسی نین شهبه یه یول آجاییله جگگی نی مطرح ائده رک،
اونو «اؤرتوگرافیا لغتی» شکلینده یازدیق.

۲-بو سؤز بو معنادا دیرکی (فرضا) «ای» حرفلری نین دیاکریتیك علامتی اؤنجه کی تصمیملره چتیلیشیمیر، ایکنجی اورتوگرافی ده سکون علامتی «ئ» آیری مشابه بیر حرف اؤزه رینده ایشلنمه یه رک، بو علامتین «۲۰۲۰ یازی قایدا سیندا» سچیلمه سی انسان ذهنینده تناقض یاراتمیر و عین حالدا زهتابی نین سچدیگی علامتلره ده اویوم ایچینده دیر. آیری دئییشله «ای» حرفی اؤنجه سینده داها آیری بیر حرفی تانیتدیرماق اوچون ایشلنمه ییب دیر.

توپلامی، عملاً بوتون حرفلرین ۴۶ فایزیندن چوخ اولور و بو بیر متن ده حرفلرین یاریسی نین ابهاملی اولدوغو آنلامینا گلیر.

طبیعتاً بو چتینلیک، خصوصاً کامپیوتر و دیجیتال سیستملر و امکانات اورتایا چیخینجایا قدر ان آچیق شکیلده اؤزونو گؤسترمدکده ایدی، عرب الفباسینا کئچمه دن اؤنجه، تورکلر، اورخون الفباسیندان یارالانیردیلار، اورخون الفباسی، بوتون یترسزلیکلرینه رغماً، سسلی حرفلر جهتیندن، عرب الفباسینا نسبت، دها چوخ امکاناتا مالک ایدی. ائله بو اوزدندیرکی اورخون الفباسیلا مینلرجه داش یازی یازیلاراق، نثر یازی بؤیوک اؤلچوده انکشاف ائتمیشدیر، سونراکی دؤور، یعنی عرب الفباسینا کئچدیکدن سونرا، سسلی حرفلرین چتینلیک تۆرتمه سی سببیه، گؤزله نیلن ایلرله مه اورتایا چیخا بیلمه میشدیر.

هر حالدا تاریخ بو یو، نثریمیزین و حتی نظم یازیمیزین یته رینجه انکشاف تاپمماسی نین و گلیشمه مه سی نین ندنی نی، سسلی حرفلرین تمثیلی علامتلی نین اولمماسی و فونئتیکی یازیدان یارالانا بیلمه مه میزده آرامالی ییق. بیزیم اوچون، یازیدا فونئتیکیکشمه، یالئیز دیجیتال دونیانین اورتایا چیخماسیلا ممکن اولدو. بو گئندیشده، لاتین الفبادان، سسلی حرفلر اؤرنک آلیناراق، و عرب الفباسیندا بیر سیرا بنزتمه لرله، فونئتیکیکشمه بنزری گلیشمه لر ممکن اولدو. بو سؤزون آیری دئییشی بو شکیلده دئیله بیلیرکی، الیمیزده اولان یازی، لاتین الفبادان کؤمک آلمادان، چوخ دا آنلاشیلیر اولاجاغی تصور اولوناماز. بوتون بو سببلردن دولای یازیمیزین آیدین حالا گلمه سینده، فونئتیکی یازیدان یارالانما، جان دامارینا، قان پومپلاماق کیمی نقشی واردیر.

بو یازی قایداسیندا تلاش ائتمیشیک، موجود امکاناتلاردان و خصوصاً ایران دا استفاده اولونان فارس- عرب الفباسی نین امکاناتیندان، و دیجیتال دونیانین گتیری لریندن، یارالاناراق، عرب الفباسینی، تورکجه یازی یازماق اوچون ان اویغون حالا گتیرک.

مطمئناً بو قایدالاری دوزگون اوخویوب اؤیرنمەدن، تورکجه یازیدا، خصوصاً نثر یازیدا، قیده دیر انکشاف و ایلرلەمە گۆزلەنیلەمز. بو اوزدن انسانلاریمیز و خصوصاً یازیچیلاریمیز، اؤزبیلدیکلرینی دوزگون شکیلده یازیا آختارماق اوچون بو قایدالاری داها اطرافلی اوخوماقلاری گرە ییر. طبیعتاً بو اوخونوش ائلشیدیرل بیچیمده اولارسا داها چوخ یارارلی اولاجاقدير.

بورادا اؤنملی بیر نکته یه اشاره ائتمک لازمدير، عمومی حالدا یازی قایداسی مسئله سیله ایلگی له نلر، تورکجه یازی ایله اوغراشان شخصلر اولمالیدیر، آیری دئییشله یازی قایدالاری مسئله سی، داها چوخ تورکجه یازی یازانلارین و خصوصاً نثر یازیلا، یاخیندان اوغراشان افرادین قایغی سینی چکمکده دیر. بو سؤزو دئمکدن آماج بو قونویا وۇرغو وۇرماقدیرکی بو موضوع سیاسی بیر مسئله سایلما یاراق، اۆنلو و تانینان شخصیتلر، تورک دیلینه، ماراقلی اولدوقلارینا رغماً، بو ایشله یاخیندان و جدی حالدا اوغراشما دیقلاری سۆره جه، هئچ واخت ائده بیلمز لر بو ایشین چتینلیکلرینی چۆزمک اوچون بیر یول یۇندم بۇلسونلار.

طبیعتاً باشلانیشدا، اؤنملی بیر سؤال اورتایا چیخیر، وقتی ۸۰ینجی اورتوگرافی سمینارینین حاصلی الده وارکن، یئنی قایدایا احتیاج وارمی؟ اورادا اولان یترسیرلیکلر نلر دیرلر؟ نییه او قایدالار اۇغور قازانایلمەدی و نییه مراعات اولونمادی؟ آیری دئییشله ساین مشروطه چی نین جناب هیثه یازدیغی اۆزره «ایکینجی سمینارین، گۆزلە نیلن اۇلچوده باشاری قازانمادیغی نین سبیلری آراشدیریلماسا، گلە جک اۆچونجو سمیناردان سونرا، دۆردونجو و بشینجی سمینارلاردا احتیاج دۇیولاجاقدير»، و طبیعتاً بیزیم بوتون تلاشیمیز بودور، سۇنولان یازی قایداسی، ائیلە یه بیلسین اوچونجو اورتوگرافی سمینارینین یئرینی یئته ری قدر دۆلدورابیلسین.

بو حاقددا قیسا بیر اۆز ائلشیدیری وئرمک لازمدير. (بو بۇلوم چوخلو دوستلارین اؤنه ری سیله آرتیریلدی):

يئتميشلى (گونش ايلسايارى ۸۰-۱۳۷۰ ينجى) ايللرده بئله بير جو، توركجه يازانلار ينجى حاكم اولموشدو كى هر نه قدر بيز، لغت-لر ينجى ائيله يه بيلك، عربجه و فارسجا لغتلردن آيرى شكيلده يازاق، داها چوخ اوزوموزو تانيتدير ايليريك و اصطلاحاً اوزوموزه بير هويت قازانا-بيليريك، بو آتموسفئر، جناب بهزادى ينجى «ايضا حلى لغتى» تنظيملمه- سنده زيروهيه (دوروق نُقطه يه) چاتدى، و بونون چوخ اوغور قازاناماديغى گورونونجه، آزجا تعديل اولسا دا، يئنه ۸۰ ينجى ايلده ده، آشاغى يوخارى همان سايقدا، بو جو حاكم ايدى، و حتى اورتوگرافى سميناريندا، آليتما كلمه لر اوچون آمار توتمالاردا، ان چوخ سس گتيرن لغتلر، داها چوخ فونئتيك اولانلار ايدى. بو موضوع دياكريتيك علامتلر اوچون ده كئچرلى ايدى، هاميليقلار فيكر ائيدير ديك، هر نه قدر داها مستقل علامتلر سئچرسك داها چوخ اوغور و هويت قازانا بيليريك.

او دؤنىمى نظرده توتارساق، بير طرفدن ۸۰ ينجى ايلدن اؤنجه توركجه چاپ اولان كتابلار چوخ آز ايكن، سونراسيندا و خصوصاً ۸۰-۸۵ دن سونرا كتاب باسقى لارى نئچه قاتا يوكسلدى. اما ديگر طرفدن ده دئمك اولار نادر كتابلار خارج، چاپ اولان كتابلاردا ۸۰ ينجى يازى قايدالارين يالنيز بعضى عمومى قايدالارى مراعات اولاركن، ديگر قايدالارى خصوصاً آليتما كلمه لر ينجى فونئتيك يازيلماسى، ويا عرب الفباسى خارجينده اولان دياكريتيك علامتلر ايشله ديلميردى. البته بونلار را رغماً بير سيرا حرفلر اؤزونه يئر آچدى و خصوصاً ان باشدا «ا» حرفى و «اؤ» حرفى ائيله سينه تثبيت اولدو كى تقريباً بوتون يازيچيلار طرفيندن مراعات اولونوردو، و چوخ آز سايدى و عموماً ده يازى قايداسى بيلگى سيندن يوخسون اولانلار بونون خارجينده قالير ديلار. آيريجا «و، و» حرفلرى ده داها چوخ ايشله نيلمه يه باشلاندى. اونون خارجينده ديگر علامتلر و ديگر يازى قايدالارى تقريباً سليقه اساسيندا اولدو، بو سبيله كى عملاً بوجور علامتلر، بير طرفدن عرب الفباسى خارجينده اولاراق، اويقولانماسى چتين ايدى، ديگر طرفدن ده

اوتوريتته صاحبي و مالي دستك ساغلايان بير كولتور ائوي بو يازي قايداسي نين
آرخاسيندا يوخويدو.

-بو موضوعو نظرده توتارساق كي يوزلرجه ايل بؤيوكلريميز، بو الفبا ايله يازاراق،
نادر حاللار خارج، هئچواخت اونا عرب الفباسي خارجينده بير قورال و قايدا
قويماييلار، موضوعو حل ائتميش اولاريق. حتي جناب زهتابي مختلف حرفلره،
دياكرتيك علامت تعريفله سه ده، هئچ واخت او علامتلي توركجه متلرده و تاريخ
كتابي متلرينده ايشلتمه دي. عين حالدا عرب الفباسي خارجينده اولان دياكرتيك
علامتله، تخصصي حاللار خارج، عموم خالق و يازيچيلار ايچينده ده ايشله ديلمه دي.

بو توتوم بو اوزدن ايدى كي، عرب ديلي و الفباسي نين اساسي، فونتيكلشمه
سيستمينه اويغون دئيل، و بيرده هله گللك عرب الفباسي خارجيندن بير سيرا علامتله ده
اونا آرتيراق، بو حالدا اونون ايشله نيمي (كاربردي) و گؤركمي داهادا چوخ آرادان
گنذر.

آيري دئيشله بيزيم بو الفبانين دئشيندا و خارجينده اولان علامتلردن يارارلانمايمز
تقريباً آنلامسيز و يئرسيز اولاجاقدير، بيز، اولسا اولسا يالنيز بو الفبادا اولان دياكرتيك
علامتلردن يارالانا بيليريك، اونون چيخاريندان چوخ اونا يوك يوكلسك، سيستمين
ايچه ريگي و محتواسي پوزولار. آيري دئيشله، عرب الفباسي دئمك اولار ياريم-
تصويري (half pictogram) بير الفبا دير، معلّم كلمه سي يازيلاركن، بير عرب اونو
«moellem» اوخور و بير تورك اونو (müellim) اوخور و اويرتمن معنا لايير، و اگر
بيرنين بو الفبادان، چاغداش و تام فونتيك يازي يازما انتظاري وارسا، اونو آيري بير
سيستيمده آرماليدير.

موضوعو آيدينلاتماق اوچون بير نئچه اؤرنك وئرمك لازم اولاجاقدير:
-اؤرنك اوچون جناب داشقين هم معمولي توركجه يازيلاريندا و هم سؤزلوكلرينده بير

سیرا دیاکریتیك علامتلىر (عرب الفباسى خارچىندە اولان علامتلىر) تەرىفلەسەدە اونلارى مەنەدە ھىچ واخا ایشلىتمەمىشدىر.

-ئىنە دە مثال اوچون، وارلىق دركى سىندە (۱۳۸۶-ساىى ۱۸۶)، اىلك مقاله جناب ھىت ىن اۆز قلم ايله يازىلىپ، بىرىنچى صفحەدە «مولانا جلال الدىن رومى حاققىندا بىر نىچە سۆز» مقاله سىندىن بىر جملە بورادا كىرىرىك:

عارىف بو درجە يە وارماق اوچون طرىقت، معرفت و حقىقت سىرىنە چىخمايدىر. صوفى بىر طرىقتە گىرر، بىر شىخ ويا بىرىن ارشادى ايله سىر و سلوك اندر، سونرا معرفت مەرحلە سى باشلار. صوفى معرفتى ايلهام،

گۆرۈندۈيۈ كىمى، بورادا عارف و الهام كەلمەلىرىدىن باشقا، او بىرى آلىنما كەلمەلىرىن ھىچ بىرى (مثلاً mærifæt, seyr, süluk, irşad) فونىتىك يازىلماسىدا بىر ھىچ «اوچون» كەلمەسى اوزەرىندە دىاكرىتىك علامت قويولمايدىر، و بوتون مقاله يەدە باخىلدىغىندا بونا راحاتلىقلا وارماق مەمكەندۈركى، عرب الفباسى خارچىندە اولان دىاكرىتىك علامتلىرىن ايشلىتمەسەنە، ويا آلىنما كەلمەلىرىن اولدۇغو كىمى يازىلماسىنا، مىل، داھا چۈخدۈر.

-آيرى اۆرنەك يازى، بۆيۈك عالم اولاراق، دىلىمىز و كولتۇرۇموزە ان چۈخ خەمت اندىلردىن جناب صدىق ىن سونونجو يازىلارىندان (نامە صدىق، ۱۳۹۸، ساىى ۴) وئىلىر:

بو آجى احوالاتى ذكر اندىدىن سۇنرا «تمەن» دىيە، دۈشمەنلىرىمىزىن ھەر يۇردە جوانلار بىمىز قۇردۇقلارې دوزاقلارى بىر بە بىر آجى- آجى دىلە كىرىر و بۆلۈمۇن سۇنۇندا دىيىر:

بو يازىدا وئىرلىن اۆزل الفبايا رەغما، بىر طرفدىن عرب الفباسى نىن ذاتى گرهى و بىر طرفدىن اوتورىتەلى كولتۇر ائوى نىن اولماماسى دولايىسىلە، و آيرىجا يازى عادەتلى دولايىسىلە، بو قوراللارى (اۆرنەگىن «ا» «پ» حرفىنى) ھەر يۇردە مراعات ائتمەك مەمكەن اولمۇر.

- ویا جناب زهتابی عرب الفباسی خارجینده وئردیگی دیاکریتیک علامتترین هئچ بیرینی (مثلاً «وَّ لَّا، اِیَّ» حرفلرینی)، همان گرامئر کتابی نین متن ینده ویا ایکی جلدلیک معظَّم «ایران تورکلرینین اسکی تاریخی» نین تقریباً هئچ بیر یثرینده و خصوصاً ده تخصّصی اولدوغو حالدا ایشلتمه ییدیر.

یاشانمیش تجربهُ لر اساسیندا، بو موضوع داها درین اینجه لندیگینده، آیدینجا گُورونورکی، عملاً عرب الفباسی دیشی دیاکریتیک علامتترین ایشله دیلیب ایشله دیلمه مه سی هئچ بیر فرق یاراتما قدادیر، اولارین یوخلوغو، لغت لر آراسیندا ابهام یاراتمیرلار.

بو موضوع داها مدلل حالدا یازی نین ادامه سینده وئریلمه یه چالیشیلا جاق، بو سببلره بو یازی قایداسیندا تلاش اولونور، بیر طرفدن عرب الفباسیندا اولان امک انلاردان حداکثر استفاده اولونسون، دیگر طرفدن ده عرب الفباسی علامت لری خارجینده، هئچ بیر دیاکریتیک علامت، عمومی حالدا ایشله دیلمه سین و توصیه اولونماسین، و طبیعتاً ۸۰ینجی اورتو گرافی ویا جناب زهتابی نین توصیه ائتدیگی بعضی علامت لر (اؤرنکین و، ای)، یالنیز خاص و تخصّصی متلرده، یازارین نظرینه بوراخیل سین. چونکی اوندان اضافه سی گرک سیز گُورونمکده دیر.

یازی قایدالارینین کئچمیشی: یاخین دؤنمی نظرده توتار ساق دئمک اولار ان اطرافلی آراشدیرمالار، ۱۳۵۹-۱۳۶۷ ایل لرینده جناب دوکتور نطق ی طرفیندن آپار یلمیش دیر، بو یازی لار وارلیق درگی سینده قید اولار، دیاکریتیک علامت لر حا قدا ان ییغجام و اویقولانابیلیر اؤنه ری لر جناب زهتابی نین کتاییندا گلر، دئمک اولار زهتابی نین وئردیگی اؤنه ریلر ۱۳۷۰ ده بوتون کئچمیشده اولان آراشدیرمالارین سونوجو کیمی دیرلندیر یلمه - لیدیر. عموماً بو علامت لر، دیاکریتیک علامت کیمی نظرده توتولاراق، کلمه نین ایلک هجاسیندا قویولماسی تکلیف اولونوردو.

سونرالار جناب بهزادی ۱۳۷۶ دا یثیندن سسلی حرفلردن باشقا سس سیز حرف اولاراق «و، ی» حرفلرینه ده دیاکریتیکیک علامتله نظرده توتار، و تاریخ بویوکلمه باشیندا، سسلی حرفلرین اولینده گلن «ا» حرفینی ده حذف ائدر، و دیاکریتیکیک علامتله بوتون هجالاردا قویولماسینی اؤنه‌رر، یعنی عملاً دئوریم نیته‌لیگینده بیر حرکت اولاراق، یثنی بیر الفبا یارادار. طبیعتاً اوتوریتله لی بیر کولتور ائوی‌نین یوخسونلوغوندا بئله بیر حرکت همان ایلک باشندان خسرا نا اؤغرار، و دئمک اولار عادتله سببیه و توپلومدا بئله بیر ائیتیم یوخسونلوغو ندنیله، جناب بهزادی‌نین اؤز کتایبندان باشقا هئچکس ائله‌یه بیلمه‌دی بو سایا قدا کتاب یازا بیلسین.

سونراکی ان اطرافلی تکلیف، جناب هیئت طرفیندن بیرینجی و سونرا دا اکینجی اورتوگرافی سمیناریندا ۱۳۸۰ دا وئریلر. دئمک اولار، بو اؤنه‌ریلر، الفبا حاقد و خصوصاً دیاکریتیکیک علامتله مسئله‌سینده او زامانا کیمی، ان مکمل تکلیف حساب اولونوردو، و بعضی استثنالار خارج چوخلاری طرفیندن اویقولانایلیردی.

بو اؤنه‌ریلرده، استثنالار دئیلن علامتله دئمک اولار عرب-فارس الفباسی دیشیندا اولان دیاکریتیکیک علامتله یعنی «ای، او» علامتله ایدی، عموم خالق ایچینده هئچکس نه بونلاری تانییایلیردی و نه اویقولایا بیلیردی، آیریجا اونلارا احتیاج دا حس ائتمیردی، و بو اوزدن ده اونلار اؤزلرینه یئر آچایلمه‌دی، و همین تجربه سبب اولدو ان آزیندان الیمیزده اولان یازی قایداسیندا بو علامتله حاقد یثنی بیر گؤزدن کئچیرمه اولاراق، بیر اورتا یول آرایا قویولسون.

هر حالدا اگر دیاکریتیکیک علامتله حاقد ۱۳۸۰ دان سونراکی وضعیته باخارساق اونو ان ییغجام شکیلده آشایدا وئره بیلیریک:

ایکینجی اورتوگرافی سمیناری‌نین تکلیفی، جناب دوکتور جواد هیئت باشقانلیغیندا، جناب مهندس رفرفین سردیرلیگی ایله، و اوچ نفر علمی کمیسیون عضو (بهزاد

بهزادی، علیرضا صرافی و محمدرضا هیئت جنابلاری) طرفیندن حاضرانار، و علمی هیئتین عضولرینین اصلی لریندن داشقین، صدیق، و اسماعیل هادی جنابلاریندان آد آپارماق اولار.

عملاً همان ایلک گونلردن باشلا یاراق سمینارین تکلیفلی اویقولانمادی ویا اویقولانامادی (اویقولانامادی). جناب داشقین عملاً دیاکریتیکی علامتلی کتابلاریندا ایشلمزدی، دوکتور صدیق ۱۳۸۶ دا تقریباً جناب بهزادی نین پیشنهادلارینا بنزر، یثنی الفبا وئره رک ایشتمه یه باشلادی، جناب اسماعیل هادی ده اؤزونه خاص دیاکریتیکی علامتلی وئردی، سونراکی یازیلان سؤزلوکلرده ده بو وضعیت حاکم ایدی، جناب شاهمرسی بو علامتلرده بیر سیرا دیشیکلیکلر وئره رک اونلاری ایشله در، ویا جناب مشروطه چی، اورتوگرافی قرارنامه سینی امضالایانلاردان بیر اولاراق، «ساغلام املا بیرلیگی اوغروندا» کتابینی یازار و همان قرارلاری تنقید اندر و عوضلنمه سینی ایستر. یئنه ده جناب صدیق ایکی ایل کئچمه دن ۱۳۸۲ ده جناب رضا شعبانی نین کتابینا مفصل بیر مقدمه یازار، بیر حالداکی اورتوگرافی نین قایدالاریندان و خصوصاً دیاکریتیکی علامت- لریندن اورادا اصلاً بیر خبر یوخدور. البته بورادا «دستور زبان ترکی (ایرانی- آذربایجانی)» کتابی نین ایچه ریگی حاقدا بیر بحث یوخدور، آما کتاب، «اؤ،اؤ،اؤ» حرفلی-نین یئرینه، قارماقاریشیق بیر وضعیتده «اؤ،ئو، او» حرفلرینی ایشله در و نه یازیق کی ایکی ایل اؤنجه سینده آلتینا امضا آتیلان قرارنامه پوزولماغا باشلانار.

و حتی وارلیق درگی سی، و بونولا برابر اورتوگرافی سمیناری اوزره چیخمیش و اونون قایدالارینی بنیمسه میش دیلماج و بیر چوخ اؤیرنجی درگی سی ده بو علامتلی کامل حالدا تطبیق انده ییلمه میشلر. دئمک اولار یالنیز ۱۳۸۵ ده بیر جلدلیک ارک سؤزلویو بو علامتلی کامل حالدا اویقولایار و البته ظاهراً بو یازاردا بیر سیرا چتینلیکلر و ائلشددیریلر سببیه ۱۳۸۹ دا ایکی جلدلیک ارک سؤزلویونو بیر سیرا دیشیکلیکلرله چاپا بوراخار.

بیزیم فیکیریمیزجه و بو تجربه لری گؤز اؤنونه آلاراق، بو علامتترین اویقولاناماسی و یا اویقولاناماسی نین اصلی سبیلری، ان آنا خطرلیله بیلدیرمک ایسترسک، اونلارین بعضیلرینین عرب الفباسی خارجینده اولماسیدیر، و آیریجا اونلارا احتیاج سیزلیقدیر. بو اوزدن بو یازی قایداسیندا بیر طرفدن بونو اثباتلاماغا چالیشمیشیق کی بوجور اضافی علامتله احتیاج یوخدور و اونلارین اولماسی متن لرده قاریشیق یاراتماز. دیگر طرفدن بونو دئمه یه چالیشیریک، موجود و رسمی الفبادا اوخویوب یازدیغیمیز سورجه، بیر سیرا تاریخی و کئچمیش عادتله، اونون خارجینه چیخماغا اجازه وئرمز و بو آرادا بیزلره یالنیز اؤز باشیمیزا فیرلانماق قالار، و اونلارین دیشیلمه سی یالنیز ائییتیم و اؤیره تیم سیستمی نین دیشیلمه سیله ممکن اولایلیر^۱.

آیری دئیشله عرب الفباسی دیشیندا اولان بوجور علامتله و حرفله، معمولی کیبوردلاردا اولمادیغی اوچون، اویقولا ما مکانینا صاحب دئیلر، و بیزلر نه قدر بوجور قایدالارا تأکید ائتسک ده، معمولی انسانلاردان هئچ کس بونا توجه ائتمه یه جکدیر و بو جور قایدالارین اویقولانایلیر اولمادیغینی گؤرونجه، دیگر دوزگون قایدالاردا توجه ائتمه یه جکدیر؛ عین حالدا اوخوللاردا ائییتیم لری اساسدا گؤزلرینه تانیش اولمایان عرب دیشی علامت لری گؤرونجه فکر ائده جکدیر، بوجور یازی لار چتین و آنلاشیلماز بیر شیلر دیرلر و همان ایلک باخیشدا اؤزویله اونلارین آراسیندا کئچیلمز بیر خط و سینیر چکه جکدیلر. بو حادثه لردن آیری بیر سونوجادا وارا بیلیریک، بئله کی بیر قرارنامه نین

۱- بو موضوعون تجربی طرفینه باخماق ایسترسک، بالاجا بیر آراشدیرمایا اشاره ائتمک ده فایدا وار، ماراقلیلارین بیر دئیر: بیر گون اختر ساتیش ائوینده بوتون تورکجه کتابلار گؤز آتاراق، هانسی دیاکرتیک علامتترین ایشله دیلمه سینی یادداشت ائدیم، بو سونوجا گوره، یوزه قدر کتابدان، یالنیز ۱۰ فایزینده ایکنجی اورتوگرافی ویا ستارخان فوتو (دؤکتور صدیقین کتابلاریندا) ویا آیری علامتله ایشلنمیشدیر و قالیندا بعضاً «اا» خارج، آیری علامت ایشلنمه میشدیر.

آلتينا امضا آتماقدان داھا چوخ،اونون تجربه، ييلمسلليک و داھا دوغروسو نسنلليک جھتيندن نه قدر ايشله نيب ايشله نيلمه مه سي اؤنم داشييير.

-اؤن سؤز بؤلومونو اؤز تله يرسک، ايکينجي اورتوگرافي باغلاميندا و خصوصاً اليميزده کي يازي قايداسيلا باغليليغي ني دؤرد اؤنملي باشليق آلتيندا وئرمک اولار.

-بيرينجيسي سسلي و سس سيز حرفلرين متن ايچينده ايشلتمه نيته ليگي و کيفيتي حاققادير. بونو آچيق آيدين دئمک اولار بو کتابدا وئريلن يازي قايدالاري، بؤيوک اؤلچوده، اورتوگرافي نين وئردیگی يازي قايدالاريلا اؤرتوشمکده دير، و عملاً بو کتابدا تلاش اولونوب هم بو قايدالار دوزنلي حالا گتيريلسين و ابهاملي يئرلر چؤزولسون، و هم بير سيرا دليللر و تجربه لر اساسيندا اولار ييلمسلليک قازانيلسين و شُبْهه لي يئرلري حذف اولسون. اؤرنگين الفبا سیرالاماسی، فتحه علامتی و مختلف سس سيز حرفلرين کلمه لرده ايشله ديلمه سي بونلاردان بير نئچه سیدير.

-ايکينجي مسئله آلتينما سؤزلر و خصوصاً عربجه دن آلتينان سؤزلردير. بو حاققاد اورتوگرافي نين بعضی قرارلارينين بير سیرا قاريشيق ليقلار يول آچديغي و ورغولانيرکن، بوجور کلمه لرین اصلی قايناقلاردا اولدوغو شکلينده يازيلديغي اؤنه ريلير، طبعياً بعضی استثنالاري معين ائده ييلمه سک يننه ده گله جکده عيني مشکلاتلا اوز اوزه قالا بيليريک و بيريلري گليب دئيه بيلير نييه «نقل» يازيب ناغيل اوخوموروق، ويا نييه «طمع» يازيب «تاماه» اوخوموروق. بو اوزدن استثنالار، بللي قايدالار اساسيندا، دوغرو دوزگون يئرلينده اؤتورماليدير و بهانه آختارانلار بوش يئر بوراخيلما ماليدير.

-اوچونجو مسئله دياکريتيک علامتلرله باغليدير، ۲۰۲۰ يازي قايداسي بونا اينانير، عرب الفباسي ديشيندا هئچ بير دياکريتيک علامته احتياج يوخدور، بورادا يالنيز «أب» حرفي، اورتوگرافي سميناري حرفيندن فرقليليک داشييير، و مختلف بؤلوملرده تأکيد اولوندوغو کيمي، بو حرفين سئچيلمه سبيلريندن اصلی سي تکنيکی سبيلرين يانيسيرا، عموم خالقيميزين تحصيلي و الده اولان امکاناتي دير طبعياً تخصصی و اؤيره تيم آماجلی

يازيلاردا، يازيچىلار يېزىمىزىن اللرى چاتدىغى حالدا، جناب زهتابى نىن وئردىگى «ۆ تال»،
ايۋا «ا» حرفلىرى ويا ۲. اورتوگرافى سىمىنارى نىن اۆندىيى «ايۋا» علامىتى نىن
ايشلەدىلمەسىنى اۆنەرىرىك، و بو حاقدا سىچىمى يازيچىلار يېمىزا بوراخىرىق.

-اليمىزدەكى يازى قايدالارىنىن دۆردونجو اۆزلىگى، خصوصاً دە ۲.
اورتوگرافى نىن چاليشقان عضولرىنىن (جناب مشروطهچى، جناب صرافى و جناب
رفرف) تجربەلرىندىن يارارلاناراق، بو كىتابىن، بىرىنچى كىتاب عنوانىدا يايىنلانماسىدىر،
يئەنە بو يازى قايداسى، تارتىشمايا آچىق يىرلردە، كسىن قىرار وئىرمىكن قاقچىناراق، بو
حاللاردا مختلف قوراللارنى اورتايا قوياراق، اۆز توصىهسىنى ائىتمىكلە بىرلىكدە بو
قوراللارنى ھەر بىرىنىن آرتىق اسكىكلرىنە دە اشارە اندر و يازىچىنى بو ايشلە داھا اوزاق
گۆرنلىگە و ائىلشدىرل تاویر قويماغا يۆنلندىرر، اۆرنىك اوچون «فتحە حرفى»، «ق-غ»
حرفلىرى، «ايۋ / ايۋ» حرفى، آلىنما سۆزلر، بونلارنى بىر نىچەسىدىر.

طبيعاً بو موضوعون اورتايا قويولماسى، بو جەھتندە تارتىشىلمالىدىركى بىز چوخ
قوراللارنى، ماتىماتىكىسال بىر بىچىمدە يوخ، بلكە تارىخى كولتورل دوغرولتودا سىچىب
توصىه ائىتمەيە چاليشىرىق. مثلاً بىر يىردە «۴-۲-ق-غ» بۆلۈمۈندە ايكى قورال مسئلەسىندە،
گونى تۈركلىرىنىن دانىشلىق دىلى، ايكىنچى قورالا اويغون اولدوغونا رغماً، قوزئىدە
يازى ساحاسىندا يايغىن اولدوغو اوچون، بىرىنچى قورال توصىه اولونور. آما بىر طرفدن
دە قوزئىدە «۳-۴-ايۋ» حرفى نىن كىلمە اولىندە ايشلەنىلمەدىگىنە رغماً، ۲. اورتوگرافى
سىمىنارىنىن توصىهسىنە اوياراق اونون، كىلمە اولىندە يازىلما-سىندىن يانا تاویر قويوروق.
بونا تاي، «ي/گ»، كىچىمىك/گىچىمىك، كۆك/ا ك قايداسى... اۆرنىكلرىنى و آيرى
اۆرنىكلرىدە وئىرمىك اولار.

-بوتون يوخارىداكى سۆزلرى گۆز اۆنۈنە آلدىغىمىزدا، بىز ۲۰۲۰ يازى قايداسىنى،
ايكىنچى اورتوگرافى سىمىنارى نىن دوغرولتوسوندا اولان بىر چاليشما و ائىگىنلىك
گۆرۈرك، و تۈركچە و تۈركۈ يىرىنە، تۈركى ايشلە دن كىسىملرى، ظاهىرلىنە

باخمایارق، باطنده گئریه دۋنوش و اورتوگرافی دان اوزاقلان حرکتلر کیمی گۋروروک. بو موضوعو آیری شکیلده دئیرسک، اگر بیز بوگون، یازی قایدامیزین گلیشیم سورہ جینده، اۋزوموز بو دیشیم و دۋنوشومو گۋرہ مزسک و وئرہ مزسک (گۋرہ بیلمہ سک و وئرہ بیلمہ سک)، یارین، هارا باغلی اولدوقلاری بیلنمہ یلر، اۋز ایستہ دیکلری دوغولتودا، بو ایشی گۋررلر و بیزلرده چاشباش قالاراق داها داچوخ گئریه سوروتلہ نهریک.

-دئمک اولار ۲۰۲۰ یازی قایداسی بو دوزنلہ مہلرلہ، سایین مشروطہ-چی نین دئدیگینہ یۋنہ لیر بئلہ کی: اۋز ایچینده قاپانمیش بالاجا گروپ چرچیوہ سیندن چیخیب، عادی کوتلہ لریمزله قایناشماق لازمدیر.

ترجیح بلامرجّ: یازی قایدالار حاقدایر نکتہ یه دقت اولونمالیدیر، بئلہ کی بعضی قوراللار اوچون هم ایندیلیکده و هم تاریخ بو یو بللی و کسگین قایدالار قویولما میشدیر و آیری دئیشلہ قویولما میشدیر (قویولا بیلمہ میشدیر)، مثلاً، کۆک- اک قایداسی حاقدایر ویا کلمہ بؤلمہ لرینین یاپیشیقلی ویا آیری آیری یازیلما سی، و عربجه دن آلینما کلمہ لرده کی استئنالار بونلارین بیر نچہ سیدیر. بورادا اگر بیرر بیر قورال توصیه ائتمیشسه اصلینده ترجیح بلامرجّ قایداسینی ایشلتمیشدیر. بیز بو یازیدا، بعضی قوراللار اوچون بو توصیه نی آیری بیچیمده وئرہ یه تلاش ائتمیشیک، بیر طرفدن مختلف یول یۋنتملری وئرہ یه چالیشمیشیق، بیر طرفدن ده بونون یئرینہ کی ترجیح بلامرجّ یاساسینی بیز توصیه ائدک، بو نوع سچیمین یوکونو یازارلا پایلاشمیشیق، چونکی کئچمیشہ باخدیغیمیزدا، بوجور چوخ قاتی قوراللار ترس تپگی وئرمیشلر و عین حالدا یازارین دا بیر پایی اولسون دئیہ، بو یاسادا سچیم حاققینی یازارین سوروملولوغونادا بوراخمیش اولوروق.

یوخاریداکی سۆز، یازی قایداسینی حاضرلارکن، مطرح اولان بیر سؤال و جوابی وئرسک، داها آیدینلیق قازانا جاقدیر.

سؤال بئيله ایدی، بو یازی قایداسی اساسیندا، من اوشاغیما نه دئییم؟ دئییم کی سن عربجه کلمه لری، غیر فونئتیکی یاز، آما تورکجه سۆزلری، فونئتیکی یاز، او بونلاری هارادان تشخیص وئرسین؟ جواب چوخ آیدیندیر: اونا دئمەلی ییک، اوشاغیم! سن مدرسه ده (عرب الفباسیلا) هر نمەنه اؤیره نیسن، اونلار دۆزدور، آما سنین بو اؤیرندیکلریندن باشقا، بیر ده اؤز دیلینده اولان نئچه قات، داها بؤیوک گنجینه، یعنی تورکجه کلمه لر و سۆزلرین واردی، بو سۆزلری هر نجور دئیرسن ائيله ده یازمالیسان، و بونلار بیربیرلریله چئلیشمیر، و طبعاً اگر لاتین الفبادا یازماق ایسترسین بوتون سۆزلری دئدیگین کیمی یازاجاقسان.

یئنه ده بیر سۆزه ده دئینمک لازیمدیر. اؤنسۆزه ده اشاره اولوندوغو کیمی «یازی قایدالارینی یوللادیغیمیز بیر نئچه نفر سایقی دیر یازیچیلار-میزدان بوجور ائتگینلیک لرده اولماقدان بئله چکیندیلر، بئله کی عرب الفباسینی تورکجه نی یازماغا یئترسینز بیر الفبا ساناراق بو یولدا هر تور امک صرفینده حاصلی اولمایان بیر ایش بیلیرلر و آیریجا بو ایشی، یانلیش بیر دب گۆره رک، انسانلاریمیزی لاتین الفبانی اؤیرنمک یئرینه بوجور شیلرله مشغول ائتدیگینی سانیرلار.

نئجه کی بو بؤلومون اولینده ده اشاره اولونوبدور بو موضوعدا کی لاتین الفباسی، تورکجه نی یازماغا مکمل الفبا اولاراق، عرب الفباسی نین تورلو یئترسیزلیک لری واردیر، شک یوخدور، آما موجود وضعیتده و خصوصاً لاتین الفبا ایله یازماقدا مختلف مانعه لر اولدوغونو نظردە توتارساق، عملاً ایکی یولدان باشقا یولوموز قالمیر یا گرک عرب الفباسیلا هئچ بیر شئی یازمایاق و دئیک هر کس ایستیر گئتسین لاتین الفبا اؤیرنسن و اونونلا یازسن، ویا ایکینجی یول اولاراق عرب الفباسینی اولدوقجا بو ایش اوچون اویغونلاشدیراراق، تورکجه یازیلاریمیزی یاسال بیر بیچیمده داها چوخ یایمیش اولاق. هر حالدا بیز ایکینجی یولو سئچدیک، ایلک یولو، سوروملولوقلاردان و یوکوملولوکلردن بویون قاچیرماق شکلینده یوروملادیق و جناب مشروطه چی نین

دئدیگی کیمی «اؤز ایچینده قاپانمیش بالاجا گروپ چرچیوه سیندن چیخب، عادی کوتله لریمیزله قایناشماغی لازم گوردوک». طبیعی دیرکی بیرینجی یول اوچون ده هامیمیزین اؤنو آچیق دیر و اوانادا اولدوقجا امک صرف ائتمه لی ییک چونکی لاتین الفبادا اولان یازیلار، بیزیم بسین قاینایمیزدیر. بورادا متن له ایلگیلی اولان ایکی جدوله اشاره اولونمالیدیر. ۱۳ ونجو جدول اسکی تورک الفباسی حاقدادیر. بو حاقدا آشاغیدا ک بیلگی اولاراق بعضی آچیقلامالار وئریلمیشدیر. دیگر جدول ۱۴ ونجو جدول اولاراق وئریلیر. بو جدول متن ده چوخ یئرده اشاره اولونان «تورکجه یازیلاردا سسلی و سس سیز حرفلرین داغیلیم اورانی» حاقدادیر. بو جدوللری مستقیم حالدا یازی قایداسیلا ایلگی لی اولمادیغی اوچون اک یازیلاردا گتیریلمه سی او یغون گؤرولموشدو.

اسکی تورک الفباسی:

عمومی حالدا، الفباده سؤز ائدرکن، اؤنملی بیر نکته یه اشاره ائتمک گره ییر. وقتی تورک- عرب ویا تورک-لاتین الفباده سؤز گئدیر، بنله دوشونولمه سین کی بو الفبالارلا تورکلر آراسیندا باغلانتی یوخدور، تاریخی قاینقلار بو الفبالارین نه قدر ایچ ایچه اولدوغونو و بیریریندن تأثیر آلدیغینی گؤستریمکده دیر. تورکلرین اسکی الفباسیلا دیگر الفبالارین آراسیندا بو تأثیری

آچیق شکیلده ۱۳. جدولده، گؤره بیلیرک.

جدول: اسکی تورک الفباسی و یئنی الفبالا تونوشدورولماسی

اورخون و یئنی سنی آیدملری و داش یازیلارینین گنجیشی ۲۵۰۰ ایل اونجه یه قاییدر. یعنی اورخون تورک الفباسینین منبرجه ایل قدیمی واردیر. بو الفبا اساسیندا یازیلان داش یازیلار آسیا یوزقیرلاریندان آذربایجانا قدر و آوریادا التروسک بولگه سیه قدر پاییلشیدیر. آشاغی تصویرلرده اورخون و التروسک الفباسی و اولارلا لاتین الفبا تونوشلری نشان وئریلیر، آچیقجا گؤرونور، لاتین دله بگییز الفبا و حتی عرب الفباسی نین کوکو اورخون الفباسیندان آپری اولاماز. قایناق: (۱) (۲) (۳) (۴) (۵) (۶) (۷) (۸) (۹) (۱۰) (۱۱) (۱۲) (۱۳) (۱۴) (۱۵) (۱۶) (۱۷) (۱۸) (۱۹) (۲۰) (۲۱) (۲۲) (۲۳) (۲۴) (۲۵) (۲۶) (۲۷) (۲۸) (۲۹) (۳۰) (۳۱) (۳۲) (۳۳) (۳۴) (۳۵) (۳۶) (۳۷) (۳۸) (۳۹) (۴۰) (۴۱) (۴۲) (۴۳) (۴۴) (۴۵) (۴۶) (۴۷) (۴۸) (۴۹) (۵۰) (۵۱) (۵۲) (۵۳) (۵۴) (۵۵) (۵۶) (۵۷) (۵۸) (۵۹) (۶۰) (۶۱) (۶۲) (۶۳) (۶۴) (۶۵) (۶۶) (۶۷) (۶۸) (۶۹) (۷۰) (۷۱) (۷۲) (۷۳) (۷۴) (۷۵) (۷۶) (۷۷) (۷۸) (۷۹) (۸۰) (۸۱) (۸۲) (۸۳) (۸۴) (۸۵) (۸۶) (۸۷) (۸۸) (۸۹) (۹۰) (۹۱) (۹۲) (۹۳) (۹۴) (۹۵) (۹۶) (۹۷) (۹۸) (۹۹) (۱۰۰) (۱۰۱) (۱۰۲) (۱۰۳) (۱۰۴) (۱۰۵) (۱۰۶) (۱۰۷) (۱۰۸) (۱۰۹) (۱۱۰) (۱۱۱) (۱۱۲) (۱۱۳) (۱۱۴) (۱۱۵) (۱۱۶) (۱۱۷) (۱۱۸) (۱۱۹) (۱۲۰) (۱۲۱) (۱۲۲) (۱۲۳) (۱۲۴) (۱۲۵) (۱۲۶) (۱۲۷) (۱۲۸) (۱۲۹) (۱۳۰) (۱۳۱) (۱۳۲) (۱۳۳) (۱۳۴) (۱۳۵) (۱۳۶) (۱۳۷) (۱۳۸) (۱۳۹) (۱۴۰) (۱۴۱) (۱۴۲) (۱۴۳) (۱۴۴) (۱۴۵) (۱۴۶) (۱۴۷) (۱۴۸) (۱۴۹) (۱۵۰) (۱۵۱) (۱۵۲) (۱۵۳) (۱۵۴) (۱۵۵) (۱۵۶) (۱۵۷) (۱۵۸) (۱۵۹) (۱۶۰) (۱۶۱) (۱۶۲) (۱۶۳) (۱۶۴) (۱۶۵) (۱۶۶) (۱۶۷) (۱۶۸) (۱۶۹) (۱۷۰) (۱۷۱) (۱۷۲) (۱۷۳) (۱۷۴) (۱۷۵) (۱۷۶) (۱۷۷) (۱۷۸) (۱۷۹) (۱۸۰) (۱۸۱) (۱۸۲) (۱۸۳) (۱۸۴) (۱۸۵) (۱۸۶) (۱۸۷) (۱۸۸) (۱۸۹) (۱۹۰) (۱۹۱) (۱۹۲) (۱۹۳) (۱۹۴) (۱۹۵) (۱۹۶) (۱۹۷) (۱۹۸) (۱۹۹) (۲۰۰) (۲۰۱) (۲۰۲) (۲۰۳) (۲۰۴) (۲۰۵) (۲۰۶) (۲۰۷) (۲۰۸) (۲۰۹) (۲۱۰) (۲۱۱) (۲۱۲) (۲۱۳) (۲۱۴) (۲۱۵) (۲۱۶) (۲۱۷) (۲۱۸) (۲۱۹) (۲۲۰) (۲۲۱) (۲۲۲) (۲۲۳) (۲۲۴) (۲۲۵) (۲۲۶) (۲۲۷) (۲۲۸) (۲۲۹) (۲۳۰) (۲۳۱) (۲۳۲) (۲۳۳) (۲۳۴) (۲۳۵) (۲۳۶) (۲۳۷) (۲۳۸) (۲۳۹) (۲۴۰) (۲۴۱) (۲۴۲) (۲۴۳) (۲۴۴) (۲۴۵) (۲۴۶) (۲۴۷) (۲۴۸) (۲۴۹) (۲۵۰) (۲۵۱) (۲۵۲) (۲۵۳) (۲۵۴) (۲۵۵) (۲۵۶) (۲۵۷) (۲۵۸) (۲۵۹) (۲۶۰) (۲۶۱) (۲۶۲) (۲۶۳) (۲۶۴) (۲۶۵) (۲۶۶) (۲۶۷) (۲۶۸) (۲۶۹) (۲۷۰) (۲۷۱) (۲۷۲) (۲۷۳) (۲۷۴) (۲۷۵) (۲۷۶) (۲۷۷) (۲۷۸) (۲۷۹) (۲۸۰) (۲۸۱) (۲۸۲) (۲۸۳) (۲۸۴) (۲۸۵) (۲۸۶) (۲۸۷) (۲۸۸) (۲۸۹) (۲۹۰) (۲۹۱) (۲۹۲) (۲۹۳) (۲۹۴) (۲۹۵) (۲۹۶) (۲۹۷) (۲۹۸) (۲۹۹) (۳۰۰) (۳۰۱) (۳۰۲) (۳۰۳) (۳۰۴) (۳۰۵) (۳۰۶) (۳۰۷) (۳۰۸) (۳۰۹) (۳۱۰) (۳۱۱) (۳۱۲) (۳۱۳) (۳۱۴) (۳۱۵) (۳۱۶) (۳۱۷) (۳۱۸) (۳۱۹) (۳۲۰) (۳۲۱) (۳۲۲) (۳۲۳) (۳۲۴) (۳۲۵) (۳۲۶) (۳۲۷) (۳۲۸) (۳۲۹) (۳۳۰) (۳۳۱) (۳۳۲) (۳۳۳) (۳۳۴) (۳۳۵) (۳۳۶) (۳۳۷) (۳۳۸) (۳۳۹) (۳۴۰) (۳۴۱) (۳۴۲) (۳۴۳) (۳۴۴) (۳۴۵) (۳۴۶) (۳۴۷) (۳۴۸) (۳۴۹) (۳۵۰) (۳۵۱) (۳۵۲) (۳۵۳) (۳۵۴) (۳۵۵) (۳۵۶) (۳۵۷) (۳۵۸) (۳۵۹) (۳۶۰) (۳۶۱) (۳۶۲) (۳۶۳) (۳۶۴) (۳۶۵) (۳۶۶) (۳۶۷) (۳۶۸) (۳۶۹) (۳۷۰) (۳۷۱) (۳۷۲) (۳۷۳) (۳۷۴) (۳۷۵) (۳۷۶) (۳۷۷) (۳۷۸) (۳۷۹) (۳۸۰) (۳۸۱) (۳۸۲) (۳۸۳) (۳۸۴) (۳۸۵) (۳۸۶) (۳۸۷) (۳۸۸) (۳۸۹) (۳۹۰) (۳۹۱) (۳۹۲) (۳۹۳) (۳۹۴) (۳۹۵) (۳۹۶) (۳۹۷) (۳۹۸) (۳۹۹) (۴۰۰) (۴۰۱) (۴۰۲) (۴۰۳) (۴۰۴) (۴۰۵) (۴۰۶) (۴۰۷) (۴۰۸) (۴۰۹) (۴۱۰) (۴۱۱) (۴۱۲) (۴۱۳) (۴۱۴) (۴۱۵) (۴۱۶) (۴۱۷) (۴۱۸) (۴۱۹) (۴۲۰) (۴۲۱) (۴۲۲) (۴۲۳) (۴۲۴) (۴۲۵) (۴۲۶) (۴۲۷) (۴۲۸) (۴۲۹) (۴۳۰) (۴۳۱) (۴۳۲) (۴۳۳) (۴۳۴) (۴۳۵) (۴۳۶) (۴۳۷) (۴۳۸) (۴۳۹) (۴۴۰) (۴۴۱) (۴۴۲) (۴۴۳) (۴۴۴) (۴۴۵) (۴۴۶) (۴۴۷) (۴۴۸) (۴۴۹) (۴۵۰) (۴۵۱) (۴۵۲) (۴۵۳) (۴۵۴) (۴۵۵) (۴۵۶) (۴۵۷) (۴۵۸) (۴۵۹) (۴۶۰) (۴۶۱) (۴۶۲) (۴۶۳) (۴۶۴) (۴۶۵) (۴۶۶) (۴۶۷) (۴۶۸) (۴۶۹) (۴۷۰) (۴۷۱) (۴۷۲) (۴۷۳) (۴۷۴) (۴۷۵) (۴۷۶) (۴۷۷) (۴۷۸) (۴۷۹) (۴۸۰) (۴۸۱) (۴۸۲) (۴۸۳) (۴۸۴) (۴۸۵) (۴۸۶) (۴۸۷) (۴۸۸) (۴۸۹) (۴۹۰) (۴۹۱) (۴۹۲) (۴۹۳) (۴۹۴) (۴۹۵) (۴۹۶) (۴۹۷) (۴۹۸) (۴۹۹) (۵۰۰) (۵۰۱) (۵۰۲) (۵۰۳) (۵۰۴) (۵۰۵) (۵۰۶) (۵۰۷) (۵۰۸) (۵۰۹) (۵۱۰) (۵۱۱) (۵۱۲) (۵۱۳) (۵۱۴) (۵۱۵) (۵۱۶) (۵۱۷) (۵۱۸) (۵۱۹) (۵۲۰) (۵۲۱) (۵۲۲) (۵۲۳) (۵۲۴) (۵۲۵) (۵۲۶) (۵۲۷) (۵۲۸) (۵۲۹) (۵۳۰) (۵۳۱) (۵۳۲) (۵۳۳) (۵۳۴) (۵۳۵) (۵۳۶) (۵۳۷) (۵۳۸) (۵۳۹) (۵۴۰) (۵۴۱) (۵۴۲) (۵۴۳) (۵۴۴) (۵۴۵) (۵۴۶) (۵۴۷) (۵۴۸) (۵۴۹) (۵۵۰) (۵۵۱) (۵۵۲) (۵۵۳) (۵۵۴) (۵۵۵) (۵۵۶) (۵۵۷) (۵۵۸) (۵۵۹) (۵۶۰) (۵۶۱) (۵۶۲) (۵۶۳) (۵۶۴) (۵۶۵) (۵۶۶) (۵۶۷) (۵۶۸) (۵۶۹) (۵۷۰) (۵۷۱) (۵۷۲) (۵۷۳) (۵۷۴) (۵۷۵) (۵۷۶) (۵۷۷) (۵۷۸) (۵۷۹) (۵۸۰) (۵۸۱) (۵۸۲) (۵۸۳) (۵۸۴) (۵۸۵) (۵۸۶) (۵۸۷) (۵۸۸) (۵۸۹) (۵۹۰) (۵۹۱) (۵۹۲) (۵۹۳) (۵۹۴) (۵۹۵) (۵۹۶) (۵۹۷) (۵۹۸) (۵۹۹) (۶۰۰) (۶۰۱) (۶۰۲) (۶۰۳) (۶۰۴) (۶۰۵) (۶۰۶) (۶۰۷) (۶۰۸) (۶۰۹) (۶۱۰) (۶۱۱) (۶۱۲) (۶۱۳) (۶۱۴) (۶۱۵) (۶۱۶) (۶۱۷) (۶۱۸) (۶۱۹) (۶۲۰) (۶۲۱) (۶۲۲) (۶۲۳) (۶۲۴) (۶۲۵) (۶۲۶) (۶۲۷) (۶۲۸) (۶۲۹) (۶۳۰) (۶۳۱) (۶۳۲) (۶۳۳) (۶۳۴) (۶۳۵) (۶۳۶) (۶۳۷) (۶۳۸) (۶۳۹) (۶۴۰) (۶۴۱) (۶۴۲) (۶۴۳) (۶۴۴) (۶۴۵) (۶۴۶) (۶۴۷) (۶۴۸) (۶۴۹) (۶۵۰) (۶۵۱) (۶۵۲) (۶۵۳) (۶۵۴) (۶۵۵) (۶۵۶) (۶۵۷) (۶۵۸) (۶۵۹) (۶۶۰) (۶۶۱) (۶۶۲) (۶۶۳) (۶۶۴) (۶۶۵) (۶۶۶) (۶۶۷) (۶۶۸) (۶۶۹) (۶۷۰) (۶۷۱) (۶۷۲) (۶۷۳) (۶۷۴) (۶۷۵) (۶۷۶) (۶۷۷) (۶۷۸) (۶۷۹) (۶۸۰) (۶۸۱) (۶۸۲) (۶۸۳) (۶۸۴) (۶۸۵) (۶۸۶) (۶۸۷) (۶۸۸) (۶۸۹) (۶۹۰) (۶۹۱) (۶۹۲) (۶۹۳) (۶۹۴) (۶۹۵) (۶۹۶) (۶۹۷) (۶۹۸) (۶۹۹) (۷۰۰) (۷۰۱) (۷۰۲) (۷۰۳) (۷۰۴) (۷۰۵) (۷۰۶) (۷۰۷) (۷۰۸) (۷۰۹) (۷۱۰) (۷۱۱) (۷۱۲) (۷۱۳) (۷۱۴) (۷۱۵) (۷۱۶) (۷۱۷) (۷۱۸) (۷۱۹) (۷۲۰) (۷۲۱) (۷۲۲) (۷۲۳) (۷۲۴) (۷۲۵) (۷۲۶) (۷۲۷) (۷۲۸) (۷۲۹) (۷۳۰) (۷۳۱) (۷۳۲) (۷۳۳) (۷۳۴) (۷۳۵) (۷۳۶) (۷۳۷) (۷۳۸) (۷۳۹) (۷۴۰) (۷۴۱) (۷۴۲) (۷۴۳) (۷۴۴) (۷۴۵) (۷۴۶) (۷۴۷) (۷۴۸) (۷۴۹) (۷۵۰) (۷۵۱) (۷۵۲) (۷۵۳) (۷۵۴) (۷۵۵) (۷۵۶) (۷۵۷) (۷۵۸) (۷۵۹) (۷۶۰) (۷۶۱) (۷۶۲) (۷۶۳) (۷۶۴) (۷۶۵) (۷۶۶) (۷۶۷) (۷۶۸) (۷۶۹) (۷۷۰) (۷۷۱) (۷۷۲) (۷۷۳) (۷۷۴) (۷۷۵) (۷۷۶) (۷۷۷) (۷۷۸) (۷۷۹) (۷۸۰) (۷۸۱) (۷۸۲) (۷۸۳) (۷۸۴) (۷۸۵) (۷۸۶) (۷۸۷) (۷۸۸) (۷۸۹) (۷۹۰) (۷۹۱) (۷۹۲) (۷۹۳) (۷۹۴) (۷۹۵) (۷۹۶) (۷۹۷) (۷۹۸) (۷۹۹) (۸۰۰) (۸۰۱) (۸۰۲) (۸۰۳) (۸۰۴) (۸۰۵) (۸۰۶) (۸۰۷) (۸۰۸) (۸۰۹) (۸۱۰) (۸۱۱) (۸۱۲) (۸۱۳) (۸۱۴) (۸۱۵) (۸۱۶) (۸۱۷) (۸۱۸) (۸۱۹) (۸۲۰) (۸۲۱) (۸۲۲) (۸۲۳) (۸۲۴) (۸۲۵) (۸۲۶) (۸۲۷) (۸۲۸) (۸۲۹) (۸۳۰) (۸۳۱) (۸۳۲) (۸۳۳) (۸۳۴) (۸۳۵) (۸۳۶) (۸۳۷) (۸۳۸) (۸۳۹) (۸۴۰) (۸۴۱) (۸۴۲) (۸۴۳) (۸۴۴) (۸۴۵) (۸۴۶) (۸۴۷) (۸۴۸) (۸۴۹) (۸۵۰) (۸۵۱) (۸۵۲) (۸۵۳) (۸۵۴) (۸۵۵) (۸۵۶) (۸۵۷) (۸۵۸) (۸۵۹) (۸۶۰) (۸۶۱) (۸۶۲) (۸۶۳) (۸۶۴) (۸۶۵) (۸۶۶) (۸۶۷) (۸۶۸) (۸۶۹) (۸۷۰) (۸۷۱) (۸۷۲) (۸۷۳) (۸۷۴) (۸۷۵) (۸۷۶) (۸۷۷) (۸۷۸) (۸۷۹) (۸۸۰) (۸۸۱) (۸۸۲) (۸۸۳) (۸۸۴) (۸۸۵) (۸۸۶) (۸۸۷) (۸۸۸) (۸۸۹) (۸۹۰) (۸۹۱) (۸۹۲) (۸۹۳) (۸۹۴) (۸۹۵) (۸۹۶) (۸۹۷) (۸۹۸) (۸۹۹) (۹۰۰) (۹۰۱) (۹۰۲) (۹۰۳) (۹۰۴) (۹۰۵) (۹۰۶) (۹۰۷) (۹۰۸) (۹۰۹) (۹۱۰) (۹۱۱) (۹۱۲) (۹۱۳) (۹۱۴) (۹۱۵) (۹۱۶) (۹۱۷) (۹۱۸) (۹۱۹) (۹۲۰) (۹۲۱) (۹۲۲) (۹۲۳) (۹۲۴) (۹۲۵) (۹۲۶) (۹۲۷) (۹۲۸) (۹۲۹) (۹۳۰) (۹۳۱) (۹۳۲) (۹۳۳) (۹۳۴) (۹۳۵) (۹۳۶) (۹۳۷) (۹۳۸) (۹۳۹) (۹۴۰) (۹۴۱) (۹۴۲) (۹۴۳) (۹۴۴) (۹۴۵) (۹۴۶) (۹۴۷) (۹۴۸) (۹۴۹) (۹۵۰) (۹۵۱) (۹۵۲) (۹۵۳) (۹۵۴) (۹۵۵) (۹۵۶) (۹۵۷) (۹۵۸) (۹۵۹) (۹۶۰) (۹۶۱) (۹۶۲) (۹۶۳) (۹۶۴) (۹۶۵) (۹۶۶) (۹۶۷) (۹۶۸) (۹۶۹) (۹۷۰) (۹۷۱) (۹۷۲) (۹۷۳) (۹۷۴) (۹۷۵) (۹۷۶) (۹۷۷) (۹۷۸) (۹۷۹) (۹۸۰) (۹۸۱) (۹۸۲) (۹۸۳) (۹۸۴) (۹۸۵) (۹۸۶) (۹۸۷) (۹۸۸) (۹۸۹) (۹۹۰) (۹۹۱) (۹۹۲) (۹۹۳) (۹۹۴) (۹۹۵) (۹۹۶) (۹۹۷) (۹۹۸) (۹۹۹) (۱۰۰۰) (۱۰۰۱) (۱۰۰۲) (۱۰۰۳) (۱۰۰۴) (۱۰۰۵) (۱۰۰۶) (۱۰۰۷) (۱۰۰۸) (۱۰۰۹) (۱۰۱۰) (۱۰۱۱) (۱۰۱۲) (۱۰۱۳) (۱۰۱۴) (۱۰۱۵) (۱۰۱۶) (۱۰۱۷) (۱۰۱۸) (۱۰۱۹) (۱۰۲۰) (۱۰۲۱) (۱۰۲۲) (۱۰۲۳) (۱۰۲۴) (۱۰۲۵) (۱۰۲۶) (۱۰۲۷) (۱۰۲۸) (۱۰۲۹) (۱۰۳۰) (۱۰۳۱) (۱۰۳۲) (۱۰۳۳) (۱۰۳۴) (۱۰۳۵) (۱۰۳۶) (۱۰۳۷) (۱۰۳۸) (۱۰۳۹) (۱۰۴۰) (۱۰۴۱) (۱۰۴۲) (۱۰۴۳) (۱۰۴۴) (۱۰۴۵) (۱۰۴۶) (۱۰۴۷) (۱۰۴۸) (۱۰۴۹) (۱۰۵۰) (۱۰۵۱) (۱۰۵۲) (۱۰۵۳) (۱۰۵۴) (۱۰۵۵) (۱۰۵۶) (۱۰۵۷) (۱۰۵۸) (۱۰۵۹) (۱۰۶۰) (۱۰۶۱) (۱۰۶۲) (۱۰۶۳) (۱۰۶۴) (۱۰۶۵) (۱۰۶۶) (۱۰۶۷) (۱۰۶۸) (۱۰۶۹) (۱۰۷۰) (۱۰۷۱) (۱۰۷۲) (۱۰۷۳) (۱۰۷۴) (۱۰۷۵) (۱۰۷۶) (۱۰۷۷) (۱۰۷۸) (۱۰۷۹) (۱۰۸۰) (۱۰۸۱) (۱۰۸۲) (۱۰۸۳) (۱۰۸۴) (۱۰۸۵) (۱۰۸۶) (۱۰۸۷) (۱۰۸۸) (۱۰۸۹) (۱۰۹۰) (۱۰۹۱) (۱۰۹۲) (۱۰۹۳) (۱۰۹۴) (۱۰۹۵) (۱۰۹۶) (۱۰۹۷) (۱۰۹۸) (۱۰۹۹) (۱۱۰۰) (۱۱۰۱) (۱۱۰۲) (۱۱۰۳) (۱۱۰۴) (۱۱۰۵) (۱۱۰۶) (۱۱۰۷) (۱۱۰۸) (۱۱۰۹) (۱۱۱۰) (۱۱۱۱) (۱۱۱۲) (۱۱۱۳) (۱۱۱۴) (۱۱۱۵) (۱۱۱۶) (۱۱۱۷) (۱۱۱۸) (۱۱۱۹) (۱۱۲۰) (۱۱۲۱) (۱۱۲۲) (۱۱۲۳) (۱۱۲۴) (۱۱۲۵) (۱۱۲۶) (۱۱۲۷) (۱۱۲۸) (۱۱۲۹) (۱۱۳۰) (۱۱۳۱) (۱۱۳۲) (۱۱۳۳) (۱۱۳۴) (۱۱۳۵) (۱۱۳۶) (۱۱۳۷) (۱۱۳۸) (۱۱۳۹) (۱۱۴۰) (۱۱۴۱) (۱۱۴۲) (۱۱۴۳) (۱۱۴۴) (۱۱۴۵) (۱۱۴۶) (۱۱۴۷) (۱۱۴۸) (۱۱۴۹) (۱۱۵۰) (۱۱۵۱) (۱۱۵۲) (۱۱۵۳) (۱۱۵۴) (۱۱۵۵) (۱۱۵۶) (۱۱۵۷) (۱۱۵۸) (۱۱۵۹) (۱۱۶۰) (۱۱۶۱) (۱۱۶۲) (۱۱۶۳) (۱۱۶۴) (۱۱۶۵) (۱۱۶۶) (۱۱۶۷) (۱۱۶۸) (۱۱۶۹) (۱۱۷۰) (۱۱۷۱) (۱۱۷۲) (۱۱۷۳) (۱۱۷۴) (۱۱۷۵) (۱۱۷۶) (۱۱۷۷) (۱۱۷۸) (۱۱۷۹) (۱۱۸۰) (۱۱۸۱) (۱۱۸۲) (۱۱۸۳) (۱۱۸۴) (۱۱۸۵) (۱۱۸۶) (۱۱۸۷) (۱۱۸۸) (۱۱۸۹) (۱۱۹۰) (۱۱۹۱) (۱۱۹۲) (۱۱۹۳) (۱۱۹۴) (۱۱۹۵) (۱۱۹۶) (۱۱۹۷) (۱۱۹۸) (۱۱۹۹) (۱۲۰۰) (۱۲۰۱) (۱۲۰۲) (۱۲۰۳) (۱۲۰۴) (۱۲۰۵) (۱۲۰۶) (۱۲۰۷) (۱۲۰۸) (۱۲۰۹) (۱۲۱۰) (۱۲۱۱) (۱۲۱۲) (۱۲۱۳) (۱۲۱۴) (۱۲۱۵) (۱۲۱۶) (۱۲۱۷) (۱۲۱۸) (۱۲۱۹) (۱۲۲۰) (۱۲۲۱) (۱۲۲۲) (۱۲۲۳) (۱۲۲۴) (۱۲۲۵) (۱۲۲۶) (۱۲۲۷) (۱۲۲۸) (۱۲۲۹) (۱۲۳۰) (۱۲۳۱) (۱۲۳۲) (۱۲۳۳) (۱۲۳۴) (۱۲۳۵) (۱۲۳۶) (۱۲۳۷) (۱۲۳۸) (۱۲۳۹) (۱۲۴۰) (۱۲۴۱) (۱۲۴۲) (۱۲۴۳) (۱۲۴۴) (۱۲۴۵) (۱۲۴۶) (۱۲۴۷) (۱۲۴۸) (۱۲۴۹) (۱۲۵۰) (۱۲۵۱) (۱۲۵۲) (۱۲۵۳) (۱۲۵۴) (۱۲۵۵) (۱۲۵۶) (۱۲۵۷) (۱۲۵۸) (۱۲۵۹) (۱۲۶۰) (۱۲۶۱) (۱۲۶۲) (۱۲۶۳) (۱۲۶۴) (۱۲۶۵) (۱۲۶۶) (۱۲۶۷) (۱۲۶۸) (۱۲۶۹) (۱۲۷۰) (۱۲۷۱) (۱۲۷۲) (۱۲۷۳) (۱۲۷۴) (۱۲۷۵) (۱۲۷۶) (۱۲۷۷) (۱۲۷۸) (۱۲۷۹) (۱۲۸۰) (۱۲۸۱) (۱۲۸۲) (۱۲۸۳) (۱۲۸۴) (۱۲۸۵) (۱۲۸۶) (۱۲۸۷) (۱۲۸۸) (۱۲۸۹) (۱۲۹۰) (۱۲۹۱) (۱۲۹۲) (۱۲۹۳) (۱۲۹۴) (۱۲۹۵) (۱۲۹۶) (۱۲۹۷) (۱۲۹۸) (۱۲۹۹) (۱۳۰۰) (۱۳۰۱) (۱۳۰۲) (۱۳۰۳) (۱۳۰۴) (۱۳۰۵) (۱۳۰۶) (۱۳۰۷) (۱۳۰۸) (۱۳۰۹) (۱۳۱۰) (۱۳۱۱) (۱۳۱۲) (۱۳۱۳) (۱۳۱۴) (۱۳۱۵) (۱۳۱۶) (۱۳۱۷) (۱۳۱۸) (۱۳۱۹) (۱۳۲۰) (۱۳۲۱) (۱۳۲۲) (۱۳۲۳) (۱۳۲۴) (۱۳۲۵) (۱۳۲۶) (۱۳۲۷) (۱۳۲۸) (۱۳۲۹) (۱۳۳۰) (۱۳۳۱) (۱۳۳۲) (۱۳۳۳) (۱۳۳۴) (۱۳۳۵) (۱۳۳۶) (۱۳۳۷) (۱۳۳۸) (۱۳۳۹) (۱۳۴۰) (۱۳۴۱) (۱۳۴۲) (۱۳۴۳) (۱۳۴۴) (۱۳۴۵) (۱۳۴۶) (۱۳۴۷) (۱۳۴۸) (۱۳۴۹) (۱۳۵۰) (۱۳۵۱) (۱۳۵۲) (۱۳۵۳) (۱۳۵۴) (۱۳۵۵) (۱۳۵۶) (۱۳۵۷) (۱۳۵۸) (۱۳۵۹) (۱۳۶۰) (۱۳۶۱) (۱۳۶۲) (۱۳۶۳) (۱۳۶۴) (۱۳۶۵) (۱۳۶۶) (۱۳۶۷) (۱۳۶۸) (۱۳۶۹) (۱

جدول ۱۴: تورکجه یازیلاردا سسلی و سس سیز حرفلرین داغیلیم اورانی

جدول : تورکجه یازی لاردا سسلی و سس سیز حرفلرین داغیلیم اورانی**											
سیرا	حرف	%	سیرا	حرف	%	سیرا	حرف	%	سیرا	حرف	%
۱-۱	А а	۹,۸	۳	п	۰,۵	۱۳	з	۱,۲	۲۳	ф	۰,۶
۲-۱	Е е	۲	۴	т	۳,۴	۱۴	л	۰,۱	۲۴	қ	۱,۳
۳-۱	Ә ә	۱۱	۵	с	۰,۱	۱۵	ш	۳,۰	۲۵	к	۲,۷
۴-۱	О о	۱,۶	۶	ç	۰,۹	۱۶	ж	۱,۳	۲۶	г	۱,۰
۵-۱	Ö ö	۱,۲	۷	ç	۱,۰	۱۷	ص	۰,۱	۲۷	л	۸,۴
۶-۱	U u	۲,۴	۸	h	۰,۱	۱۸	ض	۰,۱	۲۸	м	۳,۵
۷-۱	Ū ū	۱,۸	۹	x	۰,۹	۱۹	ط	۰,۱	۲۹	н	۶,۰
۸-۱	İ i	۳,۲	۱۰	D d	۳,۸	۲۰	ظ	۰,۱	۳۰	و	۲,۵
۹-۱	İ i	۹,۶	۱۱	z	۰,۱	۲۱	ع	۰,۱	۳۱	ه	۱,۳
۲	B b	۲,۸	۱۲	ر	۹,۲	۲۲	غ	۰,۳	۳۲	ی	۱,۷

تورک-عرب و لاتین الفبدا مُعادَل حرفلر بلله دیر: «t» ت، «Z=z» ذ، ط، ض؛ «S=s» ث، ص؛ «h=ه» ح؛

***-حرفلرین داغیلیمیندا، فتحه حرفی، کسره حرفینه نسبت، آن آزی ۵-۶ قات چوخدور؛ پروفیسور حمید نطقی، تورک لاتین الفباسینا اشاره ائندنده، فتحه اوچون «Ee» و کسر اوچون «ěĚ» حرفینی وئوردی. بو سایا قدا دئمک اولار اگر آذربایجان تورکجه سینده، فتحه اوچون «Ee» حرفی سئچیلسه ایدی، بو دیلده یازیب پوزما ایشی، اؤنملی اؤلچوده ساده له شردی، بئله کی هم اینترنئت ده ۱۱ فایزه یاخین حرفلریمیز، اؤزللیکله اینگیلیزجه حرفلرله اویوملو حالا گلردی، آیریجا بؤیوک اؤلچوده ایستانبول تورکجه سییله اویوم چوخالاردی، البته بو مسئله آراشدیرما مسئله سیدیر و اونا یلانمیش آذربایجان تورکجه سینین لاتین الفباسی نین کنچرلیگی تارتیشیلماز دیر^۱. البته اورتاق تورک الفباسی تکلیفینده فتحه حرفی، «ä» شکلینده وئریله رک، موضوع داها چوخ قارماشیق حالا گتیریلیمیشدی.

۱-قایناق: وارلیق درگی سی، ۱۳۵۹، ۲. ایل، سای ۸، آبان، ص ۳-۱۰، جناب حمید نطقی، فتحه اوچون «Ee» و کسره اوچون «ěĚ» حرفینی اؤنه رر. بو اؤنه ری وارلیق درگی سی، ۱۳۶۵، سای ۹-۱۰، ص ۱۳. و وارلیق درگی سی، ۱۳۶۷، بهمن اسفند، سای ۵-۷۱، ص ۱۷. ساییلاریندادا تکرار اولار، البته جناب نطقی، وارلیق درگی سی، ۱۳۶۱، مهر آبان، سای ۷-۸، ص ۳-۱۳ ده فتحه اوچون «Ee»، حرفینی یازمیشدیر.

اک یازی ۲ (ضمیمه ۲)

یازی قایدالاری حاقدا اؤنجه یازیلیمیش کتابلار

بو بؤلومده یئنی یازی قایداسیلا، اؤنجهلری و خصوصاً ۲. اورتوگرافی سمیناری نین تشکیلیدن بویانا، یازیلیمیش قایدالار چوخ ییغجام شکیلده مقایسه ائدیلمه یه چالیشیلیر. بورادا اونلارین بیر نئچه سینه اشاره اولونور.

اؤنجه کی یازی قایدالاری ایچینده ان اطرافلی یازی قایداسی، جناب هیئتین باشقانلیغیندا یازیلان ایکینجی اورتوگرافی سمیناری نین یازی قایدالاریدیر. اوندان سونرا یازیلان کتابلاردا آراسیرا یازی قایدالارینا اشاره اولسا دا یازی قایداسی حاقدا چوخراق توصیفی کتابلار تانییلرلار. -ایلک کتاب جناب ابواز طاهانین «نئجه یازاق؟» کتابی دیر، دئمک اولار بو کتاب آشاغی یوخاری، ۸۰ جی ایلدیله یازیلان ایکینجی اورتوگرافی سمیناری نین یازی قایدالارینی، آچیقلاماغا و شرح ائتمه یه چالیشار.

جناب صدیق و جناب بهزادی بیزیم دیلمیزده ان چوخ یازی یازانلاردان ساییلیرلار، اونلارین اؤزلرینه خاص یازی قایدالاری واردیر. بو فرقلیلیکلره سونراکی بؤلومده اشاره اولوناجاقدیر.

-سونراکی کتاب جناب کریم مشروطه چی نین «ساغلام املا بیرلیگی اوغروندا» آدیندا کتابی گلیر، کتاب ۱۳۸۶-جی ایلدیله چاپ اولار. کتاب یازی قایداسی حاقدا توصیفی بیر متنه مالک اولسادا، اؤنملی نکته لره اشاره ائدر، آشاغی بؤلمه لرده بو موضوعا یئتیرینجه اشاره اولوناجاقدیر. -سونراکی کتاب جناب علی محمد بیانی نین «بئله اوخو، بئله یاز» کتابی دیر؛ بو کتاب دا داها چوخ توصیفی کتاب ساییلیر، و بیر سیرا یئترسیزلیکلرین حلیته چالیشار.

-سون کتاب ۱۳۹۷ ده یاییلان «آذربایجان ترکی سی نین نئجه یازیلماسی»: کتابی دیر. کتاب، جنابلار رحمانی خیای- علیحمدی و همکارلاری طرفیندن یازیلیمیشدیر. کتابین کامل آدی بئله دیر «آذربایجان ترکی سی نین نئجه یازیلماسی و املا سؤزلوی» (سؤزلرین واحد یازیلشی)- بنیاد فرهنگ، هنر و ادب آذربایجان»، چاپ اول اسفند ۱۳۹۷ تبریز. (رحیم رئیس نیا، صمد رحمانی خیای، ابراهیم اقبالی، رحمان مشتاق مهر، حوریه عاقل نهند، ابوالفضل علیمحمدی).

کتاب، واحد یازیلش قایدالارینی وئردیگی ادعاسیندا اولدوغونا رغماً دئمک اولار یازی قایداسی حاقدا بیلگی وئرمه میشدیر و داها چوخ گرامتری بیلگی لر وئرمکله کفایتلنمیشدیر.

قایدانین اؤزلویوندن قایناقلا نارق، یانلیشلیقلار گۆزه دَیر (کلمه لر تام فوننتیک یازیلما ییدیر):
موقایسه (ص. ۷۰)، ایستفاده (ص. ۹)، استعمال (ص. ۱۳). چشمه (ص. ۱۰۷. çeşmə). مبتدا (ص. ۱۰۸)
- بو کتابدا، جناب هیئت گیلین اؤنردییی اورتوقرافی کلمه سی، اورتوقرافی شکلینده ایشله نر.

۳- بهزادی و صدیق جنابلارینین یازی قایدالاری حاقدا وئردیگی تکلیفلر:

آذربایجان تورکجه سی نین بؤیوک زحمتکش لریندن اولان بو ایکی عزیز، دیلیمیزده ان چوخ یازی یازانلاریندان ساییلرلار. بو سببله ده کئچمیش ۲۰-۳۰ ایلده، اونلارین یازیلاریندا، یازی قایدالاری، ان چوخ دَیشیکلیگه اوغرامیشدیر. اؤرنگین «ä» حرفی، اؤنجه لر، «أو» یازیلاراق سونرالار، «او» حرفینه دؤنوشر ویا «ö» حرفی ایلکجه «ئو» یازیلاراق سونرا «او» حرفینه دؤنوشر. هر ایکی عالیم بوتون سسلی حرفلرین اوستونده دیاکریتیکی علامت قویماغی، و اونلاری بوتون هجالاردا ایشله دیلمه سینی تکلیف ائدرلر، بو حرفلرین بعضیلرین، فارس الفباسیندا اولماماسی، سبب اولور، بو اُصولدا یازماق اوچون، یئنی الفبا نوعو و اؤزونه خاص فونتلا یاراتماق مجبوریتینده اولونسولار. یعنی عملاً موضوع، یالنیز دیاکریتیکی علامت دَیشیکلیگیندن اؤته یه کئچیب، یئرلی کؤکلو الفبا دَیشیکلیگینه کئچمیشدیر. بئله بیر ایش، بوتون اؤلکه سویه سینده، یالنیز تام اوتوریتیه صاحب، بیر کولتور ائوی الینده اولاییلر، و دیلیمیز اوچون بئله امکاناتین اولمادیگی سببیلله، بوجور تکلیفلرین یئرینده اوتورماسی نین مُمکنسوز اولدوغو قناعتینده ییک. آیریجا بوتون خالقیمیز یالنیز فارس دیلینده تحصیل آلدیقلاری اوچون، عادت و ذهن ییلیمی جهتیندن بو نوع الفبالارا کئچمه لر میمکن گؤرونمور. بو سببلردن دولایی موجود فارس الفباسی نین امکاناتلارینین خارجینده اولان الفبا دَیشیکلیگی تکلیفلری نین وئریلمه سینی، اویقولاناییلر گؤرموروک. دئمک اولار، جناب بهزادی و جناب صدیقین اؤنردییی الفبالار، بیریرینین آردیجا گلن یول یؤنتمین اؤزانتی سیدیر. منتها جناب بهزادی، بو نوع یؤنتمی، ان قاتی بیچیمده اویقولایارق، جناب صدیق داها یوموشاق بیچیمده اورتایا قویار.

۴- جناب کریم مشروطه چی، و ساغلام املا بیرلیگی کتابی

جناب کریم مشروطه چی نین «ساغلام املا بیرلیگی اوغروندا» آدیندا کتابی ۱۳۸۶ ینجی ایلده بیر سیرا سببلردن دولایی چاپ اولار. کتاب یازی قایداسی حاقدا توصیفی بیر متنه مالک اولسادا، مقدمه سینده یازیلما سببینی آچیقلا یار. بو آچیقلاما اؤنملی اولدوغو اوچون اشاره اولونور، [دَقّت اولونمالیدیر یازی، ایندیکی یازی قایداسی اساسیندا تصحیح اولموشدور].

[دَیْرلی «دیلماج» درگی سى نین ۲۹ ونجو سایی سی بیلدی ریرکی زنگین مکتبیمیز «وارلیق» ین یورولماز قوروجوسو، اوستاد دوکتور جواد هیئت ین دعوتی ایله، آذربایجان مطبوعاتی میزین بیر نچه سى نین نماینده لری، «وارلیق» ین دفترینده توپلاشیپ، اونونلا گوروشموشلر.

دوکتور هیئت جنابلاری، ۱۳۸۰ ینجی ایلدہ کنچیریلن اورتوگرافی سمیناری نین بعضی قرارلاری نین، عملده تطبیق ائدیلمه دیگینه، و یننی املانین هرج و مرج یاراتدیغینا، ائله جه ده اوستادین اؤزونه و «وارلیق» درگی سینه بیر چوخ اعتراضلارین یازیلدیغینا اشاره ائده رک، املا تنظیماتی نین بیر داها نظردن کنچیریلمه سینی مصلحت گورموشلر...

بونو دئییریک کی، ایکینجی سمینارین، گؤزله نیلن اؤلچوده باشاری قازانما دیغی نین سبیلری آراشدیریلماسا، گله جک اؤچونجو سمیناردان سونرا، دؤردونجو و بئشینجی سمینارلاردا احتیاج دؤیولاجاقدیر. حرمتله کریم مشروطه چی.]

جناب مشروطه چی نین قلمه آلدیغی یوخاریداکی سؤز، نه یازیق کی او زاماندان ۱۸ ایل کنچدیگینه رغماً، ایندی ده بیزیم یازی سورونوموز کیمی یئرینی قوروماقدا دیر. جناب مشروطه چی کتابیندا داها چوخ آلینما سؤزلر اوچون گئیش آچیقلامالار وئرمیشدی. بو کتابین اؤنملی باشلیقلارینا اشاره ائتمک ایسترسک اونلاری ان قیسا شکیلده بئله وئره بیلیریک:

-الفا سیرالاماسی حاقدان تکلیف وئریلمه میشدیر.

-سسلی حرفلرده، ۲. اورتوگرافی ده اولان دیاکریتیکی علامتلر توصیه اولماقلا بیرلیکده بعضی ابهاملاردا اورتایا قویولموشدور^۱.

-کتاب یازی قایداسی جهتیندن چوخراق توصیفی اولاراق، دؤزنلی قایدا تکلیفی وئرمه میشدیر.
-آلینما کلمه لرده، خصوصاً عربجه کلمه لری اولدوغو کیمی یازیلماسی توصیه اولونموشدور.
آما استثنالار وئریلمه میشدیر.

-بو کتابدا اولان یازیلیش بیچیمی ایله، ۲۰۲۰ یازی قایداسی، آراسیندا اویغونلوق چوخدور. متن ده، یالنیز عرب الفباسیندا اولان دیاکریتیکی علامتلر ایشله نه رک، عرب دیشی علامتلر استثنایی حاللاردا ایشله نر.

۱- ساغلام املا بیرلیگی اوغروندا، کریم مشروطه چی، ص ۷۰

۵- جناب محمد علی بیانی، «بئله اوخو، بئله یاز»

کتابین ایچینده کیلری عموم حالدا بئله سیرالاماق اولار.

-الفا سیرالاماسی و دیاکریتییک علامتله حاقدا تکلیف وئریلمه میشدیر.

-سسلی حرفلرین بیر سیراسینا دیاکریتییک علامتله وئریلسه ده، تورکجه متلرده یالینیز «ؤ، ئ» حرفلری ایشله دیلمیشدیر.

-آلینما کلمه لر حاقدا بللی تکلیف وئریلمه سه ده عموماً عربجه و فارسجادا اولدوغو کیمی یازیلیمیشدیر.

-کتاب یازی قایداسی جهتیندن داها چوخ توصیفی اولاراق، دوزنلی قایدا تکلیفی وئرمه ییبدیر.
-بو کتابدا اولان یازیلیش بیچیمی، و ۲۰۲۰ یازی قایداسی، آراسیندا او یغونلوق ان یوخاری سویه سینده دیر.

۶- بنیاد فرهنگ طرفیندن یازیلان «سؤزلرین واحد یازیلیشی» کتابی نین تنقیدی

بنیاد فرهنگ نین کتابی ۱۳۹۷ ده چاپ اولار، آدینا گؤره کتاب، آذربایجان تورکجه سی نین یازی قایدالارینی وئرمه یه چالیشیر. کتابدا مباحثه اولان اؤنملی موضوعلارین تنقیدینی، باشلیقلار آلتیندا آشاغی سایاقدا وئره بیلیریک.

۱- بنیاد فرهنگ هانسی دلیلله سسلی حرفلرین دیاکریتییک علامتله رینده دیشیکلیک وئردی؟

-«بنیاد فرهنگ» کتابی، آذربایجان تورک دیلینی یازماق اوچون اؤنجه کی دیاکریتییک علامتلرده، هئچ بیر دلیل وئرمه دن بیر سیرا دیشیکلیکلر و تغییرات وئریبدیر. (ؤ حذف اولار)

-دیاکریتییک علامتلر حاقدا یاخین کئچمیشده، صاحب نظرلریمیزدن قالان، اطرافلی، کامل و عین حالدا ان ساده، ایککی دستورالعمل واردیر: بیرى جناب زهتابی نین تۆوصیه ائتدیگی دیاکریتییک علامتلر (۱۳۷۰)، و دیگرى جناب نطقى و جناب هیئت و وارلیق درگی سینین پیشنهاد ائتدیگی و ایکینجی اورتوگرافی طرفیندن وئرلن علامتلر دیر (۱۳۸۰)، البته بو ایککی دستورالعمل ده دیشیم یالینیز ایککی حرف اوچون واردیر و قالانی اورتاقدیر (ی/ئ، li، ی/ئ، İi).

۲۰۲۰ یازی قایداسی، هر ایککی سینی ده اویغون گؤره رک و تۆوصیه ائده رک زهتابی نین وئردیگی علامتلری چوخراق ترجیح ائتمیشدیر، بونا باخمایاراق کی عرب-فارس الفباسینین خصوصیتینی نظره آلاراق «ؤ، ئ» سسلی حرفلر خارجینده کی دیاکریتییک حرفلرین ایشله دیلمه سینی، یازارین سئچیمینه بوراخاراق، داها چوخ، تخصصی حاللاردا تۆوصیه

اولونويدور (جدول ۳، ۴، ۱۱، ۱۲).

بو ترجیحین علتی بوندان عبارتدیر (۱) - زهتابی نین علامتلی، عرب الفباسینا داها چوخ اویغوندور، یالنیز بیر علامت وار (وۆ، ای، i)، (۲) - داها کامل اولاراق هر بیر سسلی حرف اوچون بیر علامت وار. (۳) - کامپیوتر و دیجیتال اورتام دا داها راحت قوللانیشلی دیر.

(۲) - دیاکریتیك علامتترین یالنیز ایلک هجادا ایشله دیلمه سی

اورتوگرافی سمیناریندا و ۲۰۲۰ یازی قایداسیندا، دیاکریتیك علامتترین یازیلما سی، یالنیز ایلک هجادا تۆوصیه اولونور. جناب زهتابی ده بو قورالا اویوبدور. چونکی تورک دیلی سس اویوشماسینا (قانون هماهنگی صدا) تابع اولاراق تورکجه کلمه لیرین ایلک هجاسی، سونراکی هجالاری تعیین ائدر (البته بارماق سایی قدر استثنایی کلمه لر واردیر). بو اوزدن سونراکی هجالاردا دیاکریتیك علامت قویماغا احتیاج یوخدور عکسی حالدا کلمه لر قارماشیق گؤرونر. بنیاد فرهنگین کتابی، تورک دیلی نین بو قورالینی نظردا آلمایاراق علامتلی بوتون هجادا قویولماسینی تۆوصیه ائده رک قارماشیقلیا سبب اولار، و بو بیر نوع گئرییه دؤنوش ساییلیر.

(۳) - بنیاد فرهنگین یازدیغی کتاب دا یازی قایداسی وئریلمه ییبدیر؟

بو کتاب دا یازی قایدالاری دئییه بیر شئی یوخدور. وئریلن بعضی گرامثری بیلگیلر کتابین قونوسو خارجینده دیر. سؤزلرین واحد یازیلیشی هانسی قایدالارا دایاناراق وئریلمه سی بللی اولونما ییبدیر. بو اوزدنده متنده چوخلو قارماشالار گؤزه دیر «ص. ۱۸: اؤیرنلر، گلرم، ایشلینلر»؛ یانلیش یازیلیش اولاراق؛ ۲۰۲۰ یازی قایداسی اساسیندا دوزگون شکلی «اؤیره نلر، گلرم، ایشلینلر» اولمالیدیر.

یئنه ده «دؤردونجو» سؤزجویو، «دؤردومینجی» شکلینده تکلیف اولوبدور (ص. ۳۵۴)، بیر حالداکی بو کلمه ایندیکی تورک دیلی نین، سس اویوشماسینا اویغون دئییل، آیریجا کتابین ۹۷ ده چاپا بوراخیدیغینا رغماً، همان یازارلار جا ۹۸ ده چاپ اولان کتابین آدی «دؤردومونجوسو یولدادیر» قویولوبدور. بورادا «دؤردومونجو» کلمه سی بیر طرفدن اؤزلرینین تکلیف ائتدیگی یازیلیش قایداسینا اویغور و آیریجا بو کلمه نین یازیلیش شکلی یانلیشدیر، و دوزو «دؤردومونجو» اولمالیدیر؛ بونا باخمایاراق کی، بو کلمه ایندیکی تورکجه میزده آزا ایشلنه رک داها چوخ (استاندارد ادبی دیلده) «دؤردونجو» شکلیده ایشلنمکده دیر.

-اشاره اولوندوغو كيمي بو كتاب داها چوخ گراممى نكتهلره دئينهرك، بو ايش اوچون جناب خياوينين داها اؤنجه، فارسجا يازديغي «دستور زبان آذربايجانى، ۱۳۹۱» كتابى اساس آليشميشدير.

كتابدا بير سيرا گراممى سهولر گؤزه دئير و بير سيرا اك لر، موجود گراممى كتابلارينا ترس شكيلده، يا تكرار اولور ويا يانليش شكيلده مستقل اك كيمي سونولور: مثال اوچون صفحه ۹۱ ده خو، نوخ، خين سؤزلرى، يانليشليقلا اك (پسوند) كيمي معرفى اولار: حالبوكى بورخولماق فعلى بورخماق فعلينين مجهول شكيلدير (مثلاً قورخماق/قورخولماق؛ تيخماق/تيخيلماق (باغلاماق و باغلانيلماق معناسيندا) (البته بو سهو عينا قاناق كتابدا صفحه ۱۶۶دا دا واردير). خين اكى اصلينده «غون/غين/قون/قين/گون/گين» اكى دير؛ و همان صفحه ده ده ناقص شكيلده «قان/قون» شكيلنده وئريلميشدير. اؤرنگين بو اك له «اودقونماق، يايقينماق/يايغينماق، يايخينماق».

يشنه ده توركجه ده «نوخ» اكى يوخوموزدور. فعلىن عطفى شكل ايله «اوق/ايق» اك يندن دوزه لن كلمه لرله اشتباه ساليئيدير «سينيقماق/سينيخماق، وورماق/وورنوماق/وورنوقماق/وورنوخماق».

هله ليك بو سايقدا اؤنه ريلن علامت لرله، توركجه كتاب يازيلماييدير. نئجه كى بو گروپون داها چوخ توركجه يازانى جناب رحمانى ده ۹۸ ينجى ايلده چاپا بوراخديغي «دؤردمونجوسو يولدادير» كتابيندا دا اؤزلرينين اؤنردى يى يازى قايدالاريني ايشلتمه ميشديلر، و بو موضوع بونو گؤسته رير، حتى بو كتابدا آدى اولانلار دا بو قوراللارا چوخ اينانماقاديرلار.

(۴)-كتابدا وئريلن املا سؤزلويون آز اوچ جهتنن ناقصدير.

(۱)-بورادا يالئيز كؤك كلمه لر وئريليدير. بير حالداكى كؤك سؤزلر قيسا اولدوغو اوچون، عرب الفبا سيلا يازيليشدا چوخ سورونلو دئيل، آما تورك دىلى بيتيشكن اولدوغو اوچون، كؤكلره اك لر گلينه كلمه لر اوزاناراق، يازيليش بيچيمى داها ابهاملى حالا گلير، و بو كتابدا اكلى سؤزلر وئريلمه ييدير. اؤرنگين: «بزه مك» كلمه سى وئريله سه ده، «بزه نيلمك، بزه نيش، بزه يش، بزه ييجى، بزه تمه، بزه لمى، بزه مه چى، بزه مه چيليك، بزه ديلمه، بزه ديلمك...» وئريلمه ييدير. «بسه مك» كلمه سى وئريله سه ده، «بسلنمك، بسله ييجى، بسلنتى، بسله يش، بسله نيش، بسلتمه، بسله ديلمك، بسله ديلمه، بسله نيلمه، بسله نيلمك و...» كلمه لرى وئريلمه ييدير.

(۲)-بو سۆزلۈك سۆز خزىنەسى جەھتتىن چوخ ضعیفدیر و تورک دىلى نین تارىخى اولاراق اۆنملى سۆزلرىن يىرى بورادا بوشدور، اۆرنىگىن: «اؤت، ائوجل، اتجیل، بیلیم، بیلیمسل، بیلینج، تانری، تۆره، تۆرمەك، گلەنك، گۆرهنك، و...». اؤت سۆزو ۷۰۰ ایل بوندان اۆنجه تېرىزه يازىلمیش صحاح العجم سۆزلۈیۈنده واردیر و او زامان ایشلك کلمه ساییلیدی ویا بیلیم سۆزو دیوان لغات التورک ده و سنگلاخ کتاییندا ایشلەنیبیدیر، اما مینلرجه بوجور کلمەلرین یىرى بو کتایدا بوشدور.

(۳)-بو کتایدا یىنى سۆزجوکلر اصلا گلەییبیدیر، و کتاب اسكى قالیدان ائشیکه چىخا بیلەییبیدیر، خصوصاً بیلیمسل و فلسفی سۆزلردن یوخسوندور. «بیلیمسل، قورولوشچو (ساختار گرا)، قورولوشچولوق، بیلک بیلیمى/ بیلگی بیلیمى، وارلىق بیلیمى، گورونتوچولوك، انشاءچیلیق/ قورولماچیلیق و...» بیر حالداكى [قوزنى] آذربایجان اورتوگرافی سى کتاییندا حدوداً ۸۰ مین کۆك کلمه وئریلسه، ویا ارک ده ۱۱۵ مین کلمه وارسا، بو کتایدا یالنیز ۱۸ مین کلمه وئریلیبیدیر. البته بوندان سۆز گنتمیركى ت.د.ق.مونون سۆزلۈیۈ ان آز ۶۰۰ مین سۆزه اشارت ائدیر. دئمک اولار بو سۆزلۈك، داها چوخ تورک دیلینده متداول اولان عربجه کلمەلرین سۆزلۈیدور، آیری دئیشلە بو کتایدا نه کئچمیشین ایزی وار و نه گلەجگین، یالنیز ایندىنین عامیانه سۆزلرینه اۆتەرى باخیلمیشدیر.

(۵)-املا سۆزلۈیۈنده الفبا سیرالاماسی یوخدور:

بو کتایدا کلمەلرین یازیلیشى، خصوصاً سسلى حرفلرله باشلانان کلمەلر، چوخ قارماشیق شکیلده وئریلیبیدیر و کلمەلری دوزگون حالدا آختاریب تاپماق ممکن دئییل. دوزو بو اولاردی کى حرفلر اوچون بیر سیرالاما وئریلمیش اولاردی و بو اساسدا سۆزلۈك یازیلاردی.

(۶)-عربجه و فارسجا کلمەلرین یازیلیش طرزى

بو کتایدا عربجه کلمەلرین یازیلیشى حاقددا هئج بیر قایدا وئریلمەییبیدیر. بو اوزدنده کتایدا تكدوزه ليكدن (يكنواختليقدان) یوخسوندور. مثلاً نیه شېهه(شوبهه) کلمەسى فونئتيك یازیلیبیدیر و مهم کلمە سى فونئتيك یازیلمايیبیدیر؟ آیریجا کتایدا عربجه دن آلینان تورکجه لشمیش کلمەلر وئریلمەییبیدیر.

«۲۰۲۰ یازی قایداسی» کتاییندا عربجه و فارسجا کلمەلرین اصلی دیلده اولدوغو کیمی

يازىلماغىنى تۆۋسىيە ئىدر چۈنكى بو كىلمىلر بىزىم اوخويوجولارىمىزىن مىدرسىلردى يالىزى فارسجا اوخودوقلارى اوچون گۆزلرىنە داها چوخ تانىشىدىر. آما بىر سىرا استىئالارى مىراعات ائتمىك لازىمىر بو سىبلە كى بعضى عربجه كىلمىلر، توركىجه دىيىشكىلىگە اوغرايلاق توركىجلەشىدىر. و بو كىلمىلرىن عربجه دى اولدوغو كىمى يازىب تلفظ ائتمىك مىمكن دىيىل، و عربجه دى اولدوغو كىمى يازىلارسا شكىلچىلرىن سىستىمىنى پوزار. وىا توركىجه دى سس اويوشما قورالىنى پوزار. ۲۰۲۰ يازى قايداسىندا بو استىئالار كامىل حالدا وئرىلمىشىدىر بورادا بوجور كىلمىلرىن بىر نىچەسىنە اشاره اولونور (آلتىندا خط اولان كىلمىلر كىتابدا يوخدور): «عقل/ عاغل، عاغل/ عاغلا اويغون. عاقل/ عاغل/ عاغللى، حبس/ حبىس، كفر/ كوفور، صنف/ صىنىف/ صىنىفلاما. نسل/ نسىل/ نسىلدىن نىسلە. بىخىل/ پاخىل. تابوت/ تابت. طمع/ طاماح/ تاماه. جمعه/ جوما. جهاز/ جهيز/ جهيز. دغل/ دىغال/ جىغال. بىكار/ بىكار. پىشواز/ پىشواز. تسبىح/ تسبىح. يتىم/ يتىم/ يتىمخانا. لىش/ لىش.

۷-آروپا دىللىرىندىن آلىنما كىلمىلرىن يازىلىش طرزى

بو كىتابدا آروپا دىللىرىندىن آلىنما كىلمىلر حاقدىا ەنچ بىر بىلگى وئرىلمەيىدىر.

۸-سۆزلرىن يانلىش اىشلەتىمى

كىتابدا بعضى چاغداش كىلمە و قوراللار گۆز آردى ائىلىيىدىر. اؤرنىگىن اك/شكىلچى يىرىنە پسوند اىشلەنر و حتى جلدىندە «آذربايجان تُركىسى» اصطلاحى غير فونىتىك يازىلىيىدىكى بو اصطلاح «آذربايجان توركىجهسى» وىا ان آزىندىن «آذربايجان توركوسو» اولمالىيىر. كىتابىن عنوانى دا، مىعاصر ادبى دىلىمىزى اويغولامغا، ياناشماقدايىر، داها چوخ اسكى دىوان ادبىياتىنا (خصوصاً سس اويوشماسىندا اويغونسوزلوق اولان دۆنمە) دۆنوك بىر ياناشما اولاراق، بو قدر اوزون زامانىن اىلرلەمەسىنى و گلىشىمىنى نظره آلمادىن، چاغداشلىقدىن فاصله آچمىشىدىر. آيرىجا دانىشيق دىلىندىن دى خىلى اوزاقدايىر، چۈنكى ايندىلىكدە ەنچ بىر تورك انسانى، «منىم دىلىم توركى دىر» دىتمىز، اولسا اولسا «منىم دىلىم توركودور، وىا مىن توركم» دىيىر. عىن حالدا كىتابىن اىچىندە دى بىر سىرا مىعادلىر ايندىكى توركىجه مىزە اويغون بىچىمدە سىئىچىلمەمىشىدىر.

۱ک یازی ۳ (ضمیمه ۳)

قایناقلا (منابع)

- ۱- تورک دیلی یازی قوراللاری، اورتوقرافی سمیناری نین آلدیغی قرارلار، دوکتور جواد هیئت (سمینارین باشقانی)، تهران، مهر ۱۳۸۰.
- ۲- زبان آذری ادبی معاصر، آواشناسی قواعد نگارش، دکتر محمد تقی زهتابی، تبریز، چاپ نوبل، ۱۳۷۰.
- ۳- مبانی دستور زبان آذربایجانی، جلد ۱، اصوات کلمات، م.ع. فرزانه، تبریز، چاپ هادی، ۱۳۷۱.
- ۴- آذربایجان دیلینین فونئتیکی، آغاسی آخوندو، کوچورن احمد شایا، تهران، انتشارات دنیا، ۱۳۸۹.
- ۵- صائت و صامت سسلرین نئجه یارانماسی حاققیندا، یازان: فرهاد جوادى عبدالله اوغلو، اورمیه، انتشارات بخشایش و شان آی، ۱۳۷۵.
- ۶- دستور زبان ترکی (ایرانی آذربایجانی، تالیف رضا شعبانی، نشر نیما، ۱۳۸۲.
- ۷- ساغلام املا بیرلیگی، کریم مشروطه چی، ناشر: تهران، مؤسسّه فرهنگی هنری نگاه سبز، ۱۳۸۶.
- ۸- دستور زبان آذربایجانی، دکتر صمد رحمانی خیاوی، تبریز اختر، ۱۳۹۱.
- ۹- بئله اوخو بئله یاز، علی بیانی، تبریز، اختر، ۱۳۹۲.
- ۱۰- نئجه یازاق، ایواز طاها، یارپاق قزئی نین ۱۲- جی ساییسی نین علاوه سی، ۱۳۸۵.
- ۱۱- معاصیر ادبی آذری دیلی (سس- صرف)، پروفئسور زهتابی، تبریز، چاپ ائلدار و آشینا، ۱۳۷۰.
- ۱۲- آذربایجان ترکی سینین نئجه یازیلماسی و املا سؤزلویو (سؤزلرین واحد یازیلشی)، بنیاد فرهنگ، هنر و ادب آذربایجان، چاپ اول اسفند ۱۳۹۷ تبریز. (رحیم رئیس نیا، صمد رحمانی خیاوی، ابراهیم اقبالی، رحمان مشتاق مهر، حوریه عاقل نهند، ابوالفضل علیمحمدی).
- ۱۳- ارک سؤزلویو (بیر جلدلیک)، اسماعیل جفرلی، تبریز احرار، ۱۳۸۵.
- ۱۴- ارک سؤزلویو (ایکی جلدلیک)، اسماعیل جفرلی، تبریز احرار، ۱۳۸۹.
- ۱۵- اورتوگرافیا لغتی (۲۰۰۴) (azərbaycan dilinin ortoqrafiya lüğəti (baki 2004)
- ۱۶- تورک دیل قورومو سؤزلویو (۱۹۹۸)، (1998) türk dil kurumu-türkçe sözlük
- ۱۷- دیل دیز، اسماعیل هادی، تبریز، اختر، ۱۳۸۶.

فرهنگ جامع درگی سینده (۱۸ینجی سایی، ۱۳۹۹گونش ایلی) چاپ اولان ۲۰۲۰ یازی قایدالاری، همان ایلده یازنشر و سونراکی ایل (گونش ۱۴۰۰) ده اختر انتشاراتی طرفیندن، بیر سیرا دۆزهلیشلر و ثریله رک (محتوا عینی اولاراق) نشر اولار، یازی قایدالارینی کتاب شکلینده آلماق ایسته ینلر اختر ساتیش یثریندن تهیه ائده بیلرلر.

